

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА

НОВО ЗНАНИЕ

С ново знание към просперитет!

ИЗДАНИЕ НА ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО АГРОБИЗНЕС И РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ

ГОДИНА XI, БР. 3, ЮЛИ - СЕПТЕМВРИ 2022

NEW KNOWLEDGE

JOURNAL OF SCIENCE

New knowledge to prosperity!

UNIVERSITY OF AGRIBUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT

VOLUME XI, No. 3, JULY - SEPTEMBER 2022

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Списание за наука

НОВО ЗНАНИЕ

ISSN 2367-4598 (Online) ISSN 1314-5703 (Print)

Главен редактор: проф. д-р Марияна Иванова

Корица: Д. Димитров – ДИМ, Цочо Пеев

Адрес на редакцията: Пловдив 4003, бул. Дунав 78; тел. 0882009578; 032/960360

University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

NEW KNOWLEDGE

Journal of science

ISSN 2367-4598 (Online) ISSN 1314-5703 (Print)

Chief Editor: Prof. Mariyana Ivanova, Ph.D.

Cover: D. Dimitrov – DIM, Tzocho Peev

Editorials Address: 78, Dunav Blvd., Plovdiv 4003, Bulgaria; tel. +359 882009578; +359 32960360

science@uard.bg

www.uard.bg

www.science.uard.bg

CONTENTS

СЪДЪРЖАНИЕ

SOME CHALLENGES TO WORLD REGIONAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF COVID-19 PANDEMIC.....	5
Vesela Angelova.....	5
НЯКОИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СВЕТОВНОТО РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19.....	5
Весела Ангелова.....	5
DEVELOPMENT OF NON-AGRICULTURAL ECONOMIC ACTIVITIES IN THE TERRITORY OF LAG “TUTRAKAN – SLIVO POLE” - OPPORTUNITIES, GUIDELINES AND GOOD EUROPEAN PRACTICES	13
Valentina Marinova.....	13
РАЗВИТИЕ НА НЕЗЕМЕДЕЛСКИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ “ТУТРАКАН - СЛИВО ПОЛЕ“ - ВЪЗМОЖНОСТИ, НАСОКИ И ДОБРИ ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ.....	14
Валентина Маринова	14
STUDY OF THE DYNAMICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE TERRITORY OF LAG “TUTRAKAN - SLIVO POLE” FOR THE PERIOD 2018 - 2021 OF THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNITY-LED LOCAL DEVELOPMENT STRATEGY	32
Valentina Marinova.....	32
ПРОУЧВАНЕ НА ДИНАМИКАТА НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ “ТУТРАКАН СЛИВО ПОЛЕ” ЗА ПЕРИОДА 2018 - 2021 Г. НА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА СТРАТЕГИЯ ЗА ВОДЕНО ОТ ОБЩНОСТИТЕ МЕСТНО РАЗВИТИЕ /СВОМР/.....	33
Валентина Маринова	33
COMPARATIVE ANALYSIS OF ECONOMIC ARTICLES HEADLINES IN THE BULGARIAN AND ENGLISH PRESS: CONCEPTUAL METAPHOR TYPOLOGY	48
Ivaylo Dagnev	48
СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ЗАГЛАВИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКИ СТАТИИ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛОЕЗИЧНАТА ПРЕСА: ТИПОЛОГИЯ НА КОНЦЕПТУАЛНИТЕ МЕТАФОРИ	49
Ивайло Дагнев	49

A CORPUS-BASED STUDY OF LEXICAL ITEMS IN BULGARIAN AND ENGLISH ECONOMICS RESEARCH ARTICLES.....	61
Ivaylo Dagnev	61
КОРПУСНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛЕКСИКАЛНИ ЕДИНИЦИ В БЪЛГАРО И АНГЛОЕЗИЧНИ НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ СТАТИИ В ОБЛАСТТА НА ИКОНОМИКАТА.....	62
Ивайло Дагнев	62
ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF ECONOMIC MAJORS: PROBLEMS AND PERSPECTIVES	73
Ivaylo Dagnev	73
АНГЛИЙСКИ ЗА АКАДЕМИЧНИ ЦЕЛИ В ЧУЖДООЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ СПЕЦИАЛНОСТИ: ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ.....	74
Ивайло Дагнев	74
FORMATION OF GRAIN YIELD AT GENOTYPES OF COMMON WINTER WHEAT (TRITICUM AESTIVUM L.) UNDER DIFFERENT ENVIRONMENTAL CONDITIONS	84
Plamen Chamurliyski	84
ФОРМИРАНЕ НА ДОБИВА ПРИ ГЕНОТИПИ ЗИМНА ОБИКНОВЕНА ПШЕНИЦА (TRITICUM AESTIVUM L.) В РАЗЛИЧНИ УСЛОВИЯ НА СРЕДАТА.....	85
Пламен Чамурлийски	85
CHALLENGES TO CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN BULGARIAN COMPANIES: MONOGRAPH REVIEW.....	92
Ognyana Stoichkova	92
ОТЗИВ ОТНОСНО МОНОГРАФИЯТА „ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В БЪЛГАРСКИТЕ ФИРМИ“	92
Огняна Стоичкова	92

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

SOME CHALLENGES TO WORLD REGIONAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF COVID-19 PANDEMIC

Vesela Angelova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: At the beginning of 2022, the COVID-19 crisis is still ongoing and its economic consequences are growing with full force. The differences in vaccination rates are the basis for different economic reconstructions, which are meant to heal existing social divisions and geopolitical tensions. This tension and the economic impact of the pandemic will make it difficult to ensure a coordinated and sufficiently rapid approach to global and regional challenges.

Keywords: COVID-19, pandemic, regional economy, digitalization.

НЯКОИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СВЕТОВНОТО РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19

Весела Ангелова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: В началото на 2022 г. кризата с COVID-19 все още продължава и нейните икономически последици се усещат с пълна сила. Разликите в хода на ваксинацията са основа за различно икономическо възстановяване, което рискува да засили съществуващите социални разцепления и геополитическото напрежение. Това напрежение и икономическите трусове от пандемията ще затруднят осигуряването на координиран и достатъчно бърз подход към глобалните и регионални предизвикателства.

Ключови думи: COVID-19, пандемия, регионална икономика, дигитализация.

Въведение

COVID-19 предизвика скок в дигитализацията, но в различна степен в различните страни. Докато преминаването към хиперсвързаност направи някои държави по-конкурентоспособни, други биха могли да останат заседнали в аналоговата икономика от преди пандемията. В подобни икономики необходимостта от бърза дигитализация, за да се избегне увеличаването на цифровото разделение, остава належаща. Рисковете за икономическия регионален растеж са значителни, включително рискове от потенциално възобновяване на COVID-19 с появата на нови варианти.

Световната криза, предизвикана от пандемията от COVID-19 няма аналог в съвременната история. Не може да се отчете като грешка твърдението, че тази „медицинска“ стагнация вкара всеки индивид, всяка държава и целия свят в най-трудните времена. Човечеството е принудено да се бори в продължение на години с последиците от тази пандемия. Настъпват икономически сътресения в глобален, национален, регионален, политически и социален мащаб. Към момента, COVID-19 буквално продължава да елиминира част от населението. Светът, познат до началото на глобалната пандемия, вече не съществува.

Повсеместно настъпиха радикални промени и с тази цел Schwab, Malleret (2020) уместно разграничават времето на период „*преди коронавируса*“ (BC) и ера „*след коронавируса*“ (AC).

Според Mahbubani (2013), световната реалност уместно може да се сравни с лодка: „*7-те милиарда души, които населяват планетата Земя, вече не живеят в повече от сто отделни лодки (държави). Вместо това всички те живеят в 193 отделни кабинки на една и съща лодка.*“ Този учен достига до извода, че в момента се извършва една от най-големите трансформации в историята. През 2020 г. той доразвива тази метафора в контекста на пандемията: „*Ако ние, 7,5 милиарда души, сега сме заклещени заедно на заразен с вирус круизен кораб, има ли смисъл да почистваме и мием само личните си каюти, като пренебрегваме коридорите и въздуховодите, през които вирусът се придвижва? Отговорът е ясен: не. И все пак ние правим точно това. ... Тъй като сега сме в една и съща лодка, човечеството трябва да се погрижи за глобалната лодка като цяло.*“ Mahbubani (2013).

В резултат на глобализацията и технологичният прогрес светът вече е „хиперсвързан“. Съвременната икономика се различава коренно от тази на предходните векове. В сравнение с миналото, тя е безкрайно по-свързана, сложна и комплексна. Сравнена с тази, отпреди няколко десетилетия, да не говорим за векове, днешната икономика е просто неузнаваема.

Преди месец март 2020 г., никога световната икономика не е спирала толкова рязко и брутално. Никога преди това регионална икономика не е преживявала икономически срив, който да е толкова драматичен и драстичен както по своето естество, така и по своя темп.

Шокът, който пандемията нанесе на световната икономика, беше по-тежък и настъпи много по-бързо от всичко друго в регистрираната икономическа история. Дори по време на Голямата депресия в началото на 30-те години на миналия век и на световната финансова криза през 2008 г. са необходими няколко години, за да се свие даден БВП, най-малко с 10% и безработицата в дадена страна да надхвърли 10%. При пандемията макроикономическите резултати, подобни на катастрофата- взривяващи се нива на безработица и рязко спадане на БВП - се случиха през март 2020 г. в рамките само на първите няколко седмици.

COVID-19 предизвика криза както на търсенето, така и на предлагането, която доведе до най-дълбокото рекордно потъване на световната икономика от над 100 години насам.

Според бившия главен икономист на Световната банка и носител на Нобелова награда за 2001 г. Rogoff (2020): „*Всичко зависи от това колко дълго ще продължи, но ако това продължи дълго, със сигурност ще бъде майката на всички финансови кризи.*“

Поради тази причина продължителността и остротата на икономическия спад, както и последващият удар върху растежа и заетостта, според Stoichkova (2021), зависят от три фактора:

- продължителността и тежестта на епидемията;
- успеха на всяка страна в овладяването на пандемията и смекчаването на последиците от нея;
- сплотеността на всяко общество при справянето с мерките след ограничаването и различните стратегии за отваряне.

Към момента на изготвяне на настоящата публикация, тези три аспекта, засягащи икономическия спад, остават все още неизвестни. Появяват се нови вълни от епидемии (големи и малки), успехът на държавите в овладяването на епидемията може да продължи дълго или внезапно да бъде преобърнат от нови вълни, а сплотеността на обществата може да бъде поставена под въпрос.

Фирмите в най-различни сектори като: пътувания, хотелиерство, търговия на дребно или спорт и събития се сблъскват със следния троен удар:

- по-малко клиенти (които реагират на несигурността, като стават по-предпазливи към риска);
- тези, които потребяват, харчат средно по-малко (поради предпазните спестявания);
- разходите по транзакциите са по-високи (обслужването на един клиент струва по-скъпо поради физическото отдалечаване и санитарните мерки).

Най-вероятният изход по протежение на континуума глобализация-неглобализация се крие в едно междинно решение: регионализацията. Успехът на Европейския съюз като зона за свободна търговия или новото регионално всеобхватно икономическо партньорство в Азия (предложено споразумение за свободна търговия между 10-те държави, които съставляват АСЕАН) са важни илюстративни примери за това как регионализацията може да се превърне в нова размита версия на глобализацията. Дори трите държави, които съставляват Северна Америка, търгуват повече помежду си, отколкото с Китай или Европа. Както посочва Khanna (2020): „*Регионализмът явно изпреварваше глобализма, преди пандемията да разкрие уязвимостта на нашата взаимозависимост на големи разстояния*“.

В продължение на години, с частично изключение на пряката търговия между САЩ и Китай, глобализацията (измерена чрез обмена на стоки) става по-скоро вътрешнорегионална, отколкото междурегионална. В началото на 90-те години на XX в. Северна Америка поглъщаше 35% от износа на Източна Азия, докато днес този дял е спаднал до под 20%, главно защото делът на износа на Източна Азия към самата нея нараства всяка година- естествена ситуация, тъй като азиатските страни се придвижват нагоре по веригата на стойността, потребявайки повече от това, което произвеждат.

През 2019 г., когато САЩ и Китай започнаха търговска война, търговията на САЩ с Канада и Мексико нарасна, докато с Китай спадна. В същото време търговията на Китай с АСЕАН нарасна за първи път и надхвърли 300 млрд. долара. Накратко, деглобализацията под формата на по-голяма регионализация вече е факт.

COVID-19 само ускори тази глобална дивергенция, тъй като Северна Америка, Европа и Азия се фокусират все повече върху регионалната самодостатъчност, а не върху отдалечените и сложни глобални вериги за доставки, които преди олицетворяваха същността на глобализацията.

Глобалната търговия продължава да се свива, тъй като компаниите скъсяват веригата си на доставки и се опитват да гарантират, че вече не разчитат на една-единствена държава или предприятие в чужбина за резервни части и компоненти.

В случай на особено чувствителни отрасли (като фармацевтиката или материалите за здравеопазването) и сектори, които се считат за важни за националната сигурност (като телекомуникациите или производството на енергия), може дори да се наблюдава непрекъснат процес на деинтеграция. Това вече се превръща в изискване в САЩ и би било изненадващо, ако тази нагласа не се разпространи в други страни и други сектори.

Пандемията COVID-19

COVID-19 ни даде пример на неуспешно глобално управление. Още от самото начало вакуумът в глобалното управление, изострен от обтегнатите отношения между САЩ и Китай, подкопа международните усилия за реагиране на пандемията.

В началото на кризата международното сътрудничество беше ограничено и дори в периода, когато то беше най-необходимо (в апогея на кризата: през второто тримесечие на 2020 г.), то остана забележимо поради отсъствието си. Вместо да задейства набор от мерки, координирани в световен мащаб, COVID-19 доведе до обратното: поредица от затваряния на граници между държавите, ограничения в международното пътуване и търговия, въведени почти без никаква координация, често прекъсване на разпределението на медицинските доставки и произтичащата от това конкуренция за ресурси. Тя беше особено видима в различните опити на няколко държави да се снабдят с крайно необходимото медицинско оборудване с всички възможни средства. Дори в ЕС първоначално страните решиха да действат самостоятелно, но впоследствие този начин на действие се промени с практическа помощ между страните-членки, изменен бюджет на ЕС в подкрепа на системите за здравеопазване и общи средства за научни изследвания при разработване на лечения и ваксини.

Освен това, този фрагментиран подход застраши опитите за координиране на политиките за излизане от ситуацията, насочени към „рестартиране“ на световния икономически двигател. В случая с пандемията, за разлика от други неотдавнашни глобални кризи като 11-ти септември или финансовата криза от 2008 г., глобалната система за управление се провали, като се оказа или несъществуваща, или нефункционираща.

САЩ оттеглиха финансирането на СЗО, но независимо от основанията за това решение, факт е, че СЗО е единствената организация, способна да координира глобалния отговор на пандемията. Това означава, че една макар и далеч не съвършена СЗО е за предпочитане, пред несъществуваща такава.

Светът става много опасно място, ако не коригираме начина на работа на международните институции. Глобалната координация ще бъде още по-необходима след епидемиологичната криза, тъй като е немислимо световната икономика да се „рестартира“ без устойчиво международно сътрудничество. Според **Shivshankar (2020)** без него ще се насочим към „един по-беден, по-зъл и по-малък свят“.

На регионално равнище за фирмите от различните отрасли, „Голямото пренастройване“ ще доведе до дълга и сложна поредица от промени и адаптиране. Някои отрасли бяха опустошени от икономическата хибернация, предизвикана от блокирането под формата на локдауни и мерките за социално дистанциране. Други трудно ще възстановят загубените си приходи, преди да тръгнат по пътя на стабилизиране. Въпреки това за по-голямата част от предприятията, които навлизат в бъдещето след коронавируса, основният въпрос е да намерят подходящия баланс между това, което е функционирало преди, и това, което е необходимо сега, за да просперират в новото нормално състояние. За тези компании пандемията е уникална възможност да преосмислят организацията си и да въведат положителна, устойчива и трайна промяна.

Най-силно изразената тенденция е ускоряването на цифровизацията. Още от първите месеци на пандемията тенденцията за „цифрова трансформация“ се превърна в задължителна, а за някои фирми, във въпрос на „живот и смърт“. По време на локдауните и налагането на социална дистанция ние зависехме изцяло от мрежата за повечето неща: от работата и образованието до социализацията.

Именно онлайн услугите ни позволиха да запазим подобие на нормалност и е съвсем естествено „онлайн“ бизнеса да бъде най-големият бенефициент на пандемията, давайки огромен тласък на технологиите и процесите, които ни позволяват да правим нещата от разстояние: бърз широколентов интернет, мобилни и дистанционни плащания, работещи услуги на общинските и държавните служби и др.

Пряко следствие от това е, че предприятията, които вече работят онлайн, ще се възползват от трайно конкурентно предимство. Тъй като все повече и по-разнообразни неща и услуги ни се предоставят чрез нашите мобилни телефони и компютри, фирмите в различни сектори като електронна търговия, безконтактни операции, цифрово съдържание, работи и доставки по домовете процъфтяват. Неслучайно фирми като Alibaba, Amazon, Netflix и Zoom излязоха като „победители“ от пандемията.

По време на пика на пандемията „O2O - онлайн към офлайн“ придоби голяма популярност, подчертавайки важноста на присъствието както онлайн, така и офлайн. Този феномен на размиване на разликата между онлайн и офлайн, определен от писателя на научна фантастика **Gibson (2022)**, се превърна в една от най-силните тенденции на ерата след COVID-19. Пандемичната криза ускори този феномен, защото едновременно ни принуди и насърчи да се насочим към цифровия свят по-бързо от всякога, тъй като все повече икономически дейности нямаха друг избор, освен да се осъществяват в цифрова среда: образование, консултации, търговия и много други.

Тенденции като телемедицината или работата от разстояние, които се разшириха значително по време на ограничаването на достъпа, едва ли ще отстъпят - за тях няма да има връщане към статуквото, което преобладаваше преди пандемията. По-специално телемедицината ще извлече значителни ползи.

По очевидни причини здравеопазването е една от най-силно регулираните индустрии в света - факт, който неизбежно забавя темпото на иновациите. Но необходимостта от справяне с пандемията с всички налични средства (по време на епидемията и необходимостта да се защитят здравните работници, като им се позволи да работят от разстояние) премахна някои от регулаторните и законодателните пречки, свързани с въвеждането на телемедицината. В бъдеще е сигурно, че все повече медицински грижи ще се предоставят от разстояние.

Реакцията на пандемията за смекчаване на социалните последици и мерките за физическо отдалечаване, наложени по време на ограничаването, също доведоха до това, че електронната търговия се превърна във все по-мощна тенденция в индустрията.

Потребителите се нуждаят от продукти и ако не могат да пазаруват физически, те неминуемо прибягват до закупуването им онлайн. С придобиването на този навик хората, които никога преди не са пазарували онлайн, вече се чувстват комфортно да го правят, докато хората, които преди са пазарували онлайн, вече разчитат все повече на него.

Устойчивостта ще се превърне в първостепенно съображение за всеки бизнес, който сериозно се стреми да се предпази от смущения, независимо дали става въпрос за проблеми на конкретен доставчик, за възможна промяна в търговската политика на фирма, или за конкретен регион.

На практика това принуждава компаниите да диверсифицират своята база от доставчици, дори с цената на поддържане на запаси и създаване на резерви. Това ще принуди тези компании да гарантират, че същото важи и за тяхната собствена верига на доставки: те оценяват устойчивостта по цялата си верига на доставки, чак до крайния си доставчик и евентуално дори до доставчиците на техните доставчици. Производствените

разходи неизбежно се увеличат, но това е цената, която трябва да се плати за изграждането на устойчивост.

В съвременните глобални и регионални икономики голяма част от това, което потребяваме, се осъществява чрез социално взаимодействие: пътувания и почивки, барове и ресторанти, спортни събития и търговия на дребно, кина и театри, концерти и фестивали, конгреси и конференции, музеи и библиотеки, образование. Те не могат да се осъществяват във виртуалния свят или, когато могат, то е само в съкратена и често неоптимална форма (като Виртуална обиколка на музей).

Индустриите, в чиято основа е социалното взаимодействие, бяха най-силно засегнати от изискванията за социална дистанция. Сред тях са много сектори, които съставляват значителен дял от общата икономическа дейност и заетост: пътуване и туризъм, отдих, спорт, събития и развлечения. В продължение на месеци, а може би и на години, те бяха принудени да работят с намален капацитет. През този период хората пътуваха много по-малко както за почивка, така и по работа, посещаваха по-рядко ресторанти, кина и театри и решиха, че е по-безопасно да купуват онлайн, вместо да ходят физически до магазините.

Поради тези основни причини отраслите, които са най-силно засегнати от пандемията, ще се възстановяват най-бавно. Хотелите, ресторантите, авиокомпаниите, магазините и културните обекти ще бъдат принудени да направят скъпоструващи промени в начина, по който предлагат услугите си, за да се адаптират към новото нормално състояние след пандемията, което ще изисква въвеждането на драстични промени, включващи въвеждане на допълнително пространство, редовно почистване, защита на персонала и технологии, които ограничават взаимодействието на клиентите с работниците.

В много от тези отрасли, особено в хотелиерството и търговията на дребно, малките предприятия пострадаха непропорционално, като трюбваше да преминат много тънката граница между оцеляването при затварянето, наложено от локдауни (или рязкото намаляване на дейността), и фалита. Работата при намален капацитет и още по-ограничени маржове означава, че много от тях едва оцеляха. Последниците от техния евентуален фалит ще имат тежки последици както за националната икономика, така и за регионалните общности.

Малките предприятия са основният двигател на растежа на заетостта и в повечето развити икономики представляват половината от всички работни места в частния сектор. Ако значителен брой от тях фалират, ако в даден регион намалеят магазините, ресторантите и баровете, това ще се отрази на цялата регионална общност, тъй като безработицата ще се увеличи, а търсенето ще намалее, което ще доведе до порочна и низходяща спирала и ще засегне все по-голям брой малки предприятия в дадена област. Вълните в крайна сметка ще се разпространят извън границите на региона и ще засегнат, макар и в по-малка степен, други по-отдалечени райони. Силно взаимозависимият и взаимосвързан характер на днешната икономика, промишлеността и бизнеса, сравним с динамиката, свързваща макрокатегориите, означава, че всяка от тях има бърз верижен ефект върху останалите по безброй различни начини.

Да вземем за пример ресторантите. Този сектор на дейност беше засегнат от пандемията в такава драматична степен, че дори не е сигурно как ресторантьорският бизнес ще се възстанови някога. Както твърди Hamilton (2020): „Аз, както и стотици други готвачи в града и хиляди в страната, сега съм изправен пред въпроса как биха изглеждали нашите ресторанти, нашите кариери, нашият живот, ако изобщо успеем да ги върнем.“

Когато се оценява крайният ефект върху даден отрасъл в даден регион, пълната верига от последици трябва да отчита случващото се в съседните региони, чиято съдба до голяма степен зависи от това, което се случва нагоре или надолу по веригата.

Националното и регионалното регулиране ще принуди всяко дружество във всяка индустрия да експериментира нови начини за правене на бизнес, работа и функциониране.

Тези, които се изкушават да се върнат към стария начин на работа, ще се провалят. Тези, които се адаптират с гъвкавост и въображение, в крайна сметка ще превърнат кризата COVID-19 в свое предимство. Размерът на фирмата също е от значение. Трудностите обикновено са по-големи за малките предприятия, които средно работят с по-малки парични резерви и по-малки маржове на печалбата, отколкото големите компании. Малките предприятия обаче могат да имат някои предимства в днешния свят, в който гъвкавостта и бързината могат да бъдат от значение за адаптацията. Да бъдеш гъвкав е по-лесно за една малка структура, отколкото за един индустриален гигант.

На подобно мнение е и Diamond (2020) е, като според него кризата с корона вируса ще ни принуди да се справим с четирите екзистенциални риска, пред които сме изправени заедно:

- ядрените заплахи;
- изменението на климата;
- неустойчивото използване на основни ресурси като горите, морските дарове, горния почвен слой и сладката вода;
- Според Diamond (2020), последиците от огромните различия в стандарта на живот между народите по света: *„Колкото и да е странно, успешното разрешаване на пандемичната криза може да ни мотивира да се заемем с тези по-големи проблеми, с които досега не сме се справяли. Ако пандемията най-накрая ни подготви да се справим с тези екзистенциални заплахи, може би черният облак на вируса ще има сребърна страна. Сред последиците от вируса това може да се окаже най-голямата, най-трайната и най-голямата причина за надежда“.*

Заклучение

В епохата след COVID-19, с изключение на онези няколко сектора, в които компаниите ще се възползват от силни попултарни ветрове (най-вече технологии, фармацевция и здравеопазване), пътят ще бъде труден и понякога коварен. За някои от тях, като например услугите, свързани с развлечения, пътувания или хотелиерство, връщането към нивата преди пандемията е немислимо в обозримо бъдеще (в някои случаи може би - никога). За други, а именно производството или хранителната промишленост, става въпрос по-скоро за намиране на начини да се приспособят към шока и да се възползват от някои нови тенденции (като цифровизацията), за да процъфтяват в постпандемичната ера.

За някои отрасли те ще се окажат благодат, а за други – голямо предизвикателство. Фирмите, които се окажат най-гъвкави и гъвкави, ще станат по-силни. Във всички сектори обаче от всяка компания ще зависи да се възползва максимално от тези нови тенденции, като се адаптира бързо и решително.

Какво ще определи новото нормално състояние на бизнеса след коронавирусната пандемия? Как компаниите ще успеят да намерят възможно най-доброто равновесие между миналите успехи и основите, които сега са необходими за успех в ерата след пандемията? Отговорът очевидно е специфичен за всеки отрасъл и тежестта, с която е бил засегнат от пандемията. Все още сме в началото на тази ера, но вече са налице нови или засилващи се тенденции.

Литература

1. DIAMOND, J., Lessons from a pandemic, Financial Times, <https://www.ft.com/content/71ed9f88-9f5b-11ea-b65d-489c67b0d85d>, 2020.
2. GOODMAN, P., Why the Global Recession Could Last a Long Time, The New York Times, 2020.
3. HAMILTON, G., My Restaurant Was My Life for 20 Years. Does the World Need It Anymore?, The New York Times Magazine, <https://www.nytimes.com/2020/04/23/magazine/closing-prune-restaurant-covid.html>, 2020.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/William_Gibson, 2022.
5. KHANNA, P., Post-pandemic: welcome to the multi-speed world of regional disparities, Global Geneva, <https://global-geneva.com/post-pandemic-welcome-to-the-multi-speed-world-of-regional-disparities/>, 2020.
6. MAHBUBANI, K., The Great Convergence: Asia, the West, and the Logic of One World, PublicAffairs, Perseus Books Group, 2013.
7. ROGOFF, K., New steps are needed to improve sovereign debt workouts, Finance & Development, <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/Fandd/Article/2020/September/debt-pandemic-reinhart-rogoff-bulow-trebesch.ashx>, 2020.
8. SCHVAB, K., MALLERET, T., COVID-19: The Great Reset, Forum Publishing, <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf>, 2020.
9. SHIVSHANKAR M., CRABTREE, J., How coronavirus exposed the collapse of global leadership", Nikkei Asian Review, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/The-Big-Story/How-coronavirus-exposed-the-collapse-of-global-leadership>, 2020.
10. STOICHKOVA, O., The Pavidemia Kovid -19 And Macroeconomic Consequences, XV. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – Plovdiv/Bulgaria, May 29-30, 2021. http://ibaness.org/conferences/plovdiv_2020/ibaness_plovdiv_proceedings_draft_5.pdf, 2021.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

DEVELOPMENT OF NON-AGRICULTURAL ECONOMIC ACTIVITIES IN THE TERRITORY OF LAG “TUTRAKAN – SLIVO POLE” - OPPORTUNITIES, GUIDELINES AND GOOD EUROPEAN PRACTICES

Valentina Marinova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The successful implementation of the LEADER approach in Bulgaria plays an important role in promoting innovative solutions to old and new problems in rural areas and becoming a kind of "laboratory" for developing local capabilities and for testing new ways of meeting the needs of communities in rural areas. The approach has brought valuable results in many rural areas in the EU and can play a significant role in helping rural areas in Bulgaria. LAGs have the complex task and enormous challenge of preserving rural areas, encouraging rural areas to seek new ways to become or remain competitive, make the most of their resources and overcome the challenges they face such as an aging population, low quality of service provision or lack of employment opportunities. The local community is the citizens and legal entities that have a permanent or current address or seat on the territory of the LAG and have a mutual interest in carrying out activities to achieve certain permissible goals. Up-to-date information on the micro-enterprise sector, the reasons for the lack of interest in supporting LAG “Tutranken - Slivo Pole” will be examined. Guidelines will be developed regarding the opportunities provided for the development of small businesses, including through the application of good practices.

Keywords: local community, small business, setting goals, good practices.

РАЗВИТИЕ НА НЕЗЕМЕДЕЛСКИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ „ТУТРАКАН - СЛИВО ПОЛЕ“ - ВЪЗМОЖНОСТИ, НАСОКИ И ДОБРИ ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ

Валентина Маринова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Успешното прилагане на подхода ВОМР в България играе важна роля за насърчаването на новаторски решения на стари и нови проблеми в селските райони и да се превърне в своеобразна „лаборатория“ за развиване на местни способности и за изпробване на нови начини за задоволяване на нуждите на общностите в селските райони. Подходът е донесъл ценни резултати в много селски райони в ЕС и може да изиграе значителна роля в подпомагането на селските райони в България. МИГ имат сложната задача и огромно предизвикателство да съхранят селските територии, да насърчат селските райони да търсят нови начини да станат или останат конкурентноспособни, да използват максимално своите ресурси и да преодолеят предизвикателствата, пред които са изправени като застаряващо население, нискокачество на предоставяне на услуги или липса на възможности за трудова заетост. Местната общност са гражданите и юридическите лица, които имат постоянен или настоящ адрес или седалище на територията на МИГ и имат взаимен интерес за извършване на дейности за постигане на определени допустими цели. Актуална информация за сектора на микропредприятията, ще бъдат обследвани причините за липсата на интерес към подпомагането на МИГ „Тутракан - Сливо поле“. Ще се разработят насоки спрямо предоставяните възможности за развитие на дребния бизнес, включително и чрез прилагане на добри практики.

Ключови думи: местна общност, малък бизнес, поставяне на цели, добри практики.

Възможности за развитие на неземеделски дейности

Увеличеното селскостопанско производство и създаването на по-справедливо разпределение на доходите осигуряват масов пазар и ефективно търсене на промишлени стоки и услуги в селските райони. Жизнеспособното им развитие, от своя страна, изисква индустриализация. Много от отраслите могат да се разположат в селските райони, като за целите на тяхното интегрирано развитие се изисква бърз растеж на неземеделските икономически дейности и възможности за заетост, особено чрез селските индустрии, и разширената инфраструктура за електроснабдяване, транспорт и комуникации, жилища, водоснабдяване, маркетинг и съоръжения за съхранение, като се отчитат технологиите и мащаб, така че да се възползва по-бедното население. Инвестицията в развитието на неземеделски икономически дейности ще допринесе, не само до редуциране процеса на преселение от селски към градски райони, но също така ще забави темпа на растеж на бедност, който се наблюдава при градското население. Под „неземеделски икономически дейности“ се разбират всички икономически дейности, като производство (вкл. домашно), занаяти, обработка, ремонти, строителство, добив и кариери, транспорт, търговия, комуникации, обществени и лични услуги, др.

Даването на силен тласък на неземеделските дейности ще осигури допълнителна възможност за заетост и доходи на работната сила. Инвестицията в развитието на неземеделски икономически дейности ще допринесе, не само до редуциране процеса на преселение от селски към градски райони, но също така ще забави темпа на растеж на

бедност, който се наблюдава при градското население. Територията на МИГ –Тутракан-Сливо поле разполага с потенциал за развитие на съществуващите неземеделски дейности и стартиране на нови такива.

Възможности:

- Адаптиране на системите за стимулиране, особено за малката и средната промишленост, и планиране на местоположението на обществените комунални услуги за насърчаване на широко разпространение на индустриални дейности в селските райони.

- Разпределение в селските райони на по-голям дял от комуналната и друга инфраструктура, по-специално здравните услуги и образованието, водата, енергетиката, пътищата, транспорта и комуникациите.

- Популяризиране на индустриалното предприемачество сред хората в селските райони в различни области, чрез кооперации и други подходящи институции и организации.

- Създаване и укрепване на съоръжения, сервизни центрове и институции на местно ниво за предоставяне на различни услуги, ресурси, кредит, професионално образование и обучение, информационни и маркетингови услуги.

- Организиране на програми за работа в селските райони, добре интегрирани с плановете за развитие на селските райони, особено в слабите селскостопански сезони, чрез институции на местната власт и участие на хората.

- Диверсификация на съществуващи традиционни земеделски дейности;

- Производство, базирано на местните традиции и наличен икономически потенциал;

- Предоставяне нови (по-иновативни) или допълващи основната дейност услуги, насочени към развитие на туризма;

- Развитие на други услуги.

В Стратегията за ВОМР на МИГ са предвидени адекватни мерки, за стимулиране на предприемаческата инициатива за развитие към неземеделски дейности.

Мярка 4.2 „Инвестиции в преработка и маркетинг на селскостопански продукти“ - е възможност за предприятията от хранително-вкусовата промишленост за инвестиции в ДМА и повишаване тяхната конкурентоспособност. В същото време земеделските стопани от производители на суровина могат да преминат към преработка на земеделска продукция, консервиране, сушене и създаване на краен продукт с висока добавена стойност.

По мярка 6.4 „Подкрепа за инвестиции в установяването и развитието на неселскостопански дейности” - съществуващите предприятия и земеделските производители могат да се възползват от потенциала на територията за развитие на туризъм, като от една страна развият занаятите – създаване на демонстрационни центрове за традиционни местни занаяти, в които да посрещат гости от страната и чужбина, а от друга страна продукцията, произведена от местните занаятчии, лесно може да се реализира в наличните туристически комплекси. развитието на занаятчийството ще доведе до възможността за практикуване на хоби туризъм на територията на МИГ, като гостите освен да посещават природните забележителности и музеите, ще могат да бъдат организирани в различни дейности, които да удължават престоят им територията.

С най-голям потенциал остават икономически дейности, свързани с производство на облекло и хранителни продукти, туризма и услуги в други неземеделски сектори.

Селскостопанските дейности, които присъстват на територията могат да бъдат диверсифицирани чрез инвестиции в преработващата промишленост (например производство на храни и напитки), предоставянето на нови бизнес услуги, насочени към развитие на директните продажби и онлайн присъствие.

Видове диверсификация

Диверсификация е разпространение на стопанската дейност на организациите в нови сфери, разширяване на асортимента на крайните продукти на производствените процеси,

предлагане на разнообразни на съпътстващи услуги, проникване на нови географски територии.

По-голяма диверсификация означава по-голямо разнообразие на елементи и по-равномерно разпределение на случаите между тях. Степента на диверсифицираност расте с увеличаване на равномерността, ако числеността на категориите не се променя. И обратно, при еднаква структура, съвкупностите с повече категории се смятат за по-диверсифицирани.

- Хоризонтална диверсификация: при разширяване на производството с продукти, които са свързани със същественото производство и технологии с начина на използване на суровините или на задоволяване на потребителите от продукти със сходни свойства.

- Вертикална диверсификация: навлизане в съседни производствени сфери, например капитали навлизащи в селското стопанство от агро-индустрията

- Латерална диверсификация: разширяване на производствата с дейности, които нямат нищо общо с основната специализация или бранша на стопанството.

Възможности за неземеделски дейности период 2021-2027 г.:

В Програмата за устойчиво развитие до 2030 г., приета от Организацията на обединените нации на 25 септември 2015 г., се определя глобална рамка за постигането на устойчиво развитие до 2030 г.

Устойчивото развитие е такова развитие, което задоволява нуждите на сегашните поколения, без да вреди на възможностите на бъдещите поколения да задоволяват своите нужди. Това е идея, дълбоко вкоренена в европейските политики.

Същевременно селските райони в ЕС са изправени пред редица предизвикателства като ниски доходи, отрицателен демографски прираст, липса на работни места и високо равнище на безработица, бавен растеж на сектора на услугите, липса на капацитет за преработване на хранителни продукти, слаби умения и ограничен капитал.

Създаването на работни места в селските райони е неразделна част от една устойчива политика, която е предназначена за конкретни територии и включва поддържането и развитието на селскостопанските дейности. Дейности, непряко свързани със селското и горското стопанство, както и дейности, свързани със селските райони, които създават социални връзки и солидарност между различните заинтересовани страни и спомагат за подобряване на околната среда също са част от политиките за устойчивото развитие на селските райони.

Диверсификацията на селското стопанство и на регионалните пазарни ниши увеличава и гарантира заетостта в селските райони и призовава за инициативи в подкрепа на диверсификацията на стопанствата (например директни продажби на селскостопански продукти) и на икономиката в селските райони като цяло (например улесняване на прехода от работа в сектора на селското стопанство към други сфери на заетост). Финансирането в рамките на бъдещата ОСП трябва да осигурява повече подкрепа към малките и средните стопанства и предприятия, за да се забави намаляването им поради факта, че са диверсифицирани в по-голяма степен, че са по-икономични и по-самостоятелни, както и че по-лесно могат да бъдат преместени, по-ефективни са от гледна точка на създаването на добавена стойност и на работни места в рамките на съответната територия и са важен икономически и социален стълб на техните региони.

Инвестиции за неселскостопански дейности в селските райони (2021-2027):

През програмния период 2021-2027 година, извън обхвата ни на дейност ще бъдат програмите, подпомагащи проекти във сферите земеделие, животновъдство и горско стопанство. Ето защо, в сайта ни няма да бъдат представени възможностите за безвъзмездно финансиране в тези стопански сектори. За сметка на това ще представим възможностите за

финансиране развитието на неземеделски дейности, извършвани на територията на селски общини по програмата за развитие на селските райони.

Интервенцията има за цел да обхване микропредприятията, които са основен източник на растежа и създаването на повече работни места, включително диверсификация на икономическите дейности на земеделските стопани, които преобладават в тези райони.

Икономическото развитие в селските райони следва да улесни стопанската дейност и да стимулира дейности за насърчаване на местната конкурентоспособност, постигане на жизненост на населените места в селските райони и качеството и стандарта на живот, както и да се подобри степента на развитие на човешкия капитал и инфраструктура.

Мярката предоставя подпомагане за инвестиции в неземеделски дейности, които са насочени към:

- Производствени дейности;
- Развитие на услуги във всички сектори (например: грижи за деца, възрастни хора, хора с увреждания, здравни услуги, счетоводство и одиторски услуги, ветеринарни дейности и услуги базирани на ИТ и др.);
- Развитие на занаяти.

През програмния период 2021-2027 г. средствата по програма „Конкурентоспособност и иновации в предприятията“ (ПКИП) са насочени към постигане на следните цели:

Засилване на капацитета за НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ и ИНОВАЦИИ и на въвеждането на модерни технологии;

В изпълнение на тази цел, бизнесът ще получи подкрепа за:

- Осъществяване на вътрешни за предприятията НИРД и иновации;
- Внедряване на иновации в предприятията: въвеждане на продуктова иновация или иновация в бизнес процесите, вкл. маркетингова и организационна иновация;
- Създаване на нови и развитие на иновативни стартиращи предприятия, приоритетно с основна дейност във високотехнологичните или средно-високо технологичните сектори на преработващата промишленост и интензивните на знание услуги.
- Заявяване и защита на индустриална собственост в предприятията в т.ч. подкрепа за защита на патенти, полезни модели, дизайн. и др. подобни.

Насърчаване на ЦИФРОВИЗАЦИЯТА на бизнеса

В изпълнение на тази цел, бизнесът ще получи подкрепа за:

- Въвеждането на технологии от Индустрия 4.0 в предприятията;
- Въвеждане на стандарти в областта на Индустрия 4.0;
- Инвестиции, насочени към въвеждане на цифрови технологии, софтуер, цифрови приложения и прилагане на подходящи процеси за киберсигурност и поверителност на данните в МСП.

Засилване на РАСТЕЖА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МСП

В изпълнение на тази цел, бизнесът ще получи подкрепа за:

- Технологично обновление в предприятията с потенциал за растеж.
- Реализиране на производствени инвестиции в предприятията съгласно регионалния потенциал за развитие, вкл. подкрепа за семейни предприятия, предприятия от творческите индустрии и занаятите.
- Създаване на нови и развитие на стартиращи предприятия.
- Подкрепа за растеж и конкурентоспособност на МСП в рамките на нови/съществуващи индустриални паркове, вкл. изграждане на производствена инфраструктура.

Подобряване на ЕНЕРГИЙНАТА ЕФЕКТИВНОСТ

В изпълнение на тази цел, бизнесът ще получи подкрепа за:

- Дейности, насочени към изпълнение на мерки за енергийна ефективност в предприятията въз основа на препоръки от енергиен одит (обследване за енергийна ефективност);
- Въвеждане и сертифициране на системи за енергиен мениджмънт;
- Въвеждане на системи за мониторинг и контрол на енергопотреблението;

Насърчаване на прехода към КРЪГОВА ИКОНОМИКА

В изпълнение на тази цел, бизнесът ще получи подкрепа за:

- по-ефективно използване в производството на природните ресурси, включително вода, в т.ч. намаляване на използването на първични суровини или увеличаване на използването на странични продукти и вторични суровини;
- увеличаване на трайността, възможностите за поправка, модернизиране или повторна употреба на продуктите;
- подобряване на възможностите за рециклиране на продуктите, включително рециклирането на отделните материали, съдържащи се в продуктите, наред с другото чрез заместване или намалена употреба на продукти и материали, които не подлежат на рециклиране;
- намаляване на съдържанието на опасни вещества в материалите и продуктите през целия им жизнен цикъл, включително чрез заместване на тези вещества с по-безопасни алтернативи;
- удължаване използването на продуктите, включително чрез повторно използване, проектиране за дълготрайност, промяна на предназначението, разглобяване, преработване, модернизиране и ремонт, и споделянето на продукти;
- подкрепа за подобряване управлението на отпадъците в предприятията, в т.ч. предотвратяване и намаляване на генерирането на отпадъци, подготовка за повторна употреба, рециклиране. Ще се предоставя подкрепа за модернизиране на технологиите по пречистване и намаляване на замърсяването от производствени отпадъчни води;
- подкрепа за създаване на партньорства между предприятия за постигане на промишлена симбиоза – споделяне на ресурси, услуги, вторични продукти, създаване на връзка между производства, при която отпадъците от едното представляват суровина за другото. Ще се насърчава промишлената симбиоза между големи и малки предприятия по веригите на стойността;
- създаване на браншови платформи (например по материални потоци: пластмаси, дърво, стъкло и т.н.) за обмяна на добри практики.

Фокус при изпълнение на мерките ще бъде подкрепата за внедряване на цифрови технологии и разработването и въвеждането на иновативни продукти, процеси и бизнес модели, ориентирани към трайно намаляване на ресурсната интензивност в промишлеността.

Разнообразието на МСП по отношение на използваните бизнес модели, размера на предприятието, продължителността на съществуване и сектора на дейност неизбежно води до различни потребности, свързани с растежа на МСП и увеличаването на тяхната конкурентоспособност, дигитализация и устойчивост.

Българските малки и средни предприятия следва да бъдат подкрепени в усилията им да бъдат по-конкурентоспособни, дигитализирани, устойчиви и експортно ориентирани предприятия, които да произвеждат стоки и услуги с висока добавена стойност.

Броят на конкуриращите се предприятия, както за съществуващи, така и за нови пазари нараства постоянно, едновременно с което се променя непрекъснато и търсенето на

пазара. Същевременно, предпочитанията на потребителите и пазарните стандарти стават все по-комплексни и се превръщат във все по-големи предизвикателства, а скоростта на промените увеличава натиска върху предприятията. В наши дни конкурентните предимства зависят от множество фактори, сред които цената далеч не е най-определящият, тъй като трябва да се постигне баланс между нея и фактори като качество, популярност на търговската марка, социална отговорност, екологични изисквания към стоките/услугите и производствените процеси.

Предприемачеството допринася за заетостта, благоденствието, конкурентоспособността и икономическия растеж. Насърчаването на предприемачеството и създаването на стартиращи предприятия е от решаващо значение за развитието и конкурентоспособността на територията на МИГ.

- Мярка 1.3 Подкрепа за стартиращи предприятия: Предприемаческата екосистема да осигурява условия за бързо и лесно стартиране на бизнес и удовлетвореност от реализацията на предприемачески идеи.

- Мярка 1.4 Насърчаване на ключови видове предприемачество: Насърчаване на предприемаческата дейност с потенциално голямо влияние върху икономическото и социалното развитие и устойчивостта на околната среда.

- Мярка 1.5 Подкрепа за занаятчийството, предприемачеството в селските райони и творческите индустрии, вкл. на регионално ниво: Предприемаческата екосистема да насърчава конкурентоспособността и да спомага за преодоляване на регионалните различия, като същевременно насърчава растежа и последващото развитие на МСП.

- Мярка 2.2 Подкрепа на МСП за участие в мероприятия за насърчаване на търговията: Българските МСП да повишат нивото си на интернационализация и готовността си за подготовка и започване на експортна дейност. Българските МСП да се възползват от ефективно планиране, комуникация и възможности за публична подкрепа на МСП за мероприятия за насърчаване на търговията.

- Мярка 2.4 Подкрепа за развитие на електронната търговия: Българските МСП да имат по-добър достъп до вътрешния, трансграничните и международните пазари, вкл. информация за тяхното развитие, и да използват електронната търговия като начин за достъп до нови пазари.

- Мярка 3.1 Финансови инструменти в подкрепа на конкурентоспособността на МСП: Българските МСП, стартиращи и разрастващи се предприятия да имат достъп до различни източници на финансиране с цел повишаване на тяхната конкурентоспособност.

- Мярка 3.2 Осигуряване на финансови инструменти и гаранционни схеми за инвестиционно финансиране и експортна дейност на МСП: Българските МСП, стартиращи и разрастващи се предприятия да имат достъп до различни източници на финансиране с цел повишаване на тяхната конкурентоспособност.

- Мярка 3.3 Осигуряване на финансови инструменти за микропредприятията и малките предприятия: Българските микропредприятия и малки предприятия да имат по-лесен достъп до финансиране.

- Мярка 3.4 Подкрепа за стартиращи предприятия и разрастващи се предприятия за достъп до финансиране: Българските МСП, стартиращи и разрастващи се предприятия да имат достъп до различни източници на финансиране с цел повишаване на тяхната конкурентоспособност.

- Мярка 3.5: Подкрепа за малки проекти, насърчаващи междурегионалното сътрудничество на МСП: Насърчаване на сътрудничеството между български МСП и чуждестранни МСП за разработване на проекти и развитие на бизнес партньорства.

- Мярка 4.1 Насърчаване на дигитализацията на МСП: Българските МСП да осъзнават важността и да се възползват от наличните възможности за внедряване на ИКТ и дигитални технологии с цел осъществяване на дигитална трансформация на дейността.

- Мярка 5.4 Подобряване на бизнес средата за МСП: Подобряване на регулаторната рамка за МСП чрез намаляване на административната тежест и опростяване на административните процедури.

- Мярка 5.6 Втори шанс, забавени плащания и насърчаване наследяването на бизнес: Българските МСП да разполагат с лесни за следване процедури по откриване на предприятие, прекратяване на дейността на предприятие, както и да срещат разбиране и подкрепа от обществото при предоставяне на втори шанс за предприемачите.

Насоки за развитие на неземеделски дейности

Подкрепа на трудовата географска мобилност в районите - създаването на по-добър стандарт на живот в населените места чрез предлагане на алтернативи за прекарване на свободното време и осигуряване на възможности за трудова мобилност на хората е важно условие за постигане на балансирано и устойчиво регионално развитие и намаляване на миграционния поток към големите градове и столицата на страната.

Стимулиране ролята на малките населени места в селските райони за предоставяне на услуги и създаване на работни места.

Населението от селата в селския район ще намира в тези места работни места и услуги от периодичен характер в сферата на здравеопазването, образованието, културата, а също и в търговското и битовото обслужване. Развитие на връзките „град-район“ и подобряване на достъпа до културни ценности, логистичните центрове, местата за рекреация и туризъм, производствените и бизнес зоните в районите.

Прилагане на интегриран подход в подобряване качеството на живот в селските райони - интегрираният подход за балансирано и устойчиво регионално развитие изисква в обхвата на бъдещата СМР да бъдат включени мерки и дейности за подобряване на качеството на живот в селските райони и насърчаване на диверсификацията на тяхната икономика.

Необходимо е да бъдат създадени условия за стимулиране на предприемачеството и подобряването на конкурентоспособността на местната икономика с цел преодоляване на нейната зависимост от аграрния сектор.

Включване на по-широк кръг от участници в процеса на регионално и местно развитие чрез по-пълноценно използване на възможностите, които предлага публично-частното партньорство при изпълнението на стратегиите за местно развитие.

Насърчаване изграждането на местната инфраструктура, обновяването на селата, предлагането на местни основни услуги и опазване на културното и природно наследство.

Изграждане на местната инфраструктура за достъп и инженерните мрежи, предлагащи основни публични услуги, обновяването и благоустрояването на селата, както и опазването и валоризирането на културното и природното наследство и ландшафта в селските райони. Това са важни условия за тяхното устойчиво развитие.

Чрез насърчаването на тези дейности ще се подпомогне социалното приобщаване и ще се противодейства на тенденциите за социален и икономически спад и обезлюдяване на тези райони, като същевременно ще се подобри качеството на живот в селските райони.

Насърчаване публично-частното партньорство за реализация на стратегии за местно развитие - местните стратегии за развитие обединяват усилията на заинтересованите страни в селските райони за ефективно използване на местния потенциал за развитие. Те служат като основа за идентифициране на проекти, които могат да се реализират по схемата на публично- частното партньорство. Приоритетните дейности са насочени към подпомагането и улесняването на изпълнението на интегрирани стратегии за местно развитие, подготвени от местни инициативни групи.

Адаптиране на системите за стимулиране, особено за малката и средната промишленост, и планиране на местоположението на обществените комунални услуги за насърчаване на широко разпространение на индустриални дейности в селските райони.

Популяризиране на индустриалното предприемачество сред хората в селските райони в различни области, чрез кооперации и други подходящи институции и организации.

Създаване и укрепване на съоръжения, сервизни центрове и институции на местно ниво за предоставяне на различни услуги, ресурси, кредит, професионално образование и обучение, информационни и маркетингови услуги.

Организиране на програми за работа в селските райони, добре интегрирани с плановете за развитие на селските райони, особено в слабите селскостопански сезони, чрез институции на местната власт и участие на хората.

Насърчаване на заетостта, разкриване на нови и запазване на вече съществуващите работни места.

Намаляване на сезонните колебания в заетостта.

Насърчаване развитието на неземеделски дейности в селските райони.

Насърчаване на инвестиционните дейности и подкрепа за развитие на технологиите в областта на „зелената икономика“, включително на енергия от ВЕИ за собствено потребление.

Инвестициите в неземеделски дейности е от съществено значение за развитието на конкурентоспособността на селските райони. Следва да продължи да се насърчава развитието на неземеделски дейности в селските райони, които водят до увеличаване на заетостта и доходите за населението на селските райони и допринасят за увеличаване достъпа и качеството на частните услуги за населението и бизнеса, което от своя страна води и до намаляване на обезлюдяването на селските райони.

Добри европейски практики за развитие на неземеделски дейности

Добрите практики могат да бъдат примерни инициативи, методи, дейности, проекти и т.н., с положително въздействащи системи и практики чрез техните дейности и резултати, и които заслужават да бъдат трансферирани и приложени в различни контексти и среди от нови потребители или институции.

Добра практика може да бъде определена като творческа и устойчива практика, тази, която осигурява ефективен отговор, основан на идеята на прякото използване на знания, и която може да бъде използвана като "въдъхновяващи насоки", имащи потенциал за повторемост и принос за политическо развитие.

Добри практики се определят като успешни инициативи, които:

- имат видим ефект и осезаемо въздействие върху подобряване качеството на живот на хората;

- са в резултат на ефективно партньорство между публичния, частния и граждански
- сектори на обществото;
- са социално, културно, икономически и екологично устойчиви.

През годините жителите от селските райони в Европа са създали редица допълнителни дейности за диверсификация на съществуващи земеделски дейности¹ към неземеделски такива. Изборът на конкретна неземеделска дейност се влияе от различни фактори, сред които:

- Големина на стопанството;
- Специализация на стопанството;
- Местоположение на стопанството;
- Индивидуални характеристики;
- Местни условия;
- Потенциални пазари

Най-характерните и развити на територията на Европа неземеделски икономически примери са свързани със следните области на дейност:

⇒ Агротуризмът:

Агротуризмът е наричан още селскостопански туризъм, който включва различни туристически дейности като настаняване (предоставяне селски квартири, нощувка със „домашна“ закуска, фермерски къмпинг, др.); кетъринг (специални вечерни ястия); различни развлекателни дейности (педагогически ферми, спорт, конна езда, учене на занаяти, посещения на ферми).

Агротуризмът позволява на земеделските производители да популяризират своите ферми и географското им положение, като могат да са свързани и с продажба на домашни продукти. Те добавят стойност на селскостопанското производство. Често в Европа стопанствата са особено адаптирани към агротуризма. Например, във Франция селският туризъм е, често, свързан с отглеждане на овце и кози в планинските райони.

Добра практика „Изграждане на хладилни съоръжения и малко съоръжение за опаковка на продукти от градинарство“:

Инвестицията се основава на търсенето на по-високо качество, по-безопасни продукти, свързани с градинарството. С него се въвежда високо качество на опаковане и хладилни системи и допринася за подобряване на хранителните стандарти за здраве и безопасност.

Инвеститорът е местен фермер, който има семеен бизнес в областта на отглеждането на зеленчукови култури и тяхната продажба. Това предприятие е инвестирало в хладилни съоръжения и малко съоръжение за опаковка на градинарски продукти в отговор на повишаване на информираността на местната общественост по отношение на въпросите на здравето и безопасността на храните. Това местно обществено съзнание е предизвикало създаването на предприятие, което се е капитализирало върху едно от предимствата на района, а именно производството на продукти с уникално качество.

Инвестицията цели създаването на модерно, иновативно съоръжение за опаковка и хладилен агрегат за градинарски продукти. Проекта има за цел предоставянето на висококачествени зеленчукови продукти, които покриват най-високите стандарти за безопасност чрез съответните схеми за качество.

Инвестицията се състои от две основни дейности: а) създаване на хладилно съоръжение за градинарски продукти; б) изграждане на малко съоръжение за опаковане на градинарски продукти. Това включва изграждането на елементите за опаковане и съхранение. Закупуването на оборудване се състои от две хладилни камери, оборудване топлоизолация, машина за опаковане, IT оборудване и професионално средство за безопасно транспортиране на стоки.

Инвестицията ще доведе до разширяване на настоящата дейност чрез опаковане и охлаждане, които са иновативни за областта. Това ще улесни предоставянето на високо качество на градинарските продукти към местните и националния пазар.

Добра практика „Дестилерията на Ламефьорден“:

Чрез проекта „Дестилерията на Ламефьорден“ е създадена енергоефективна микро компания с цел използване на отпадъците / страничните продукти от местната индустрия за производство на картофи.

Компанията използва само картофи, които не са с добро качество за продажба, които биха се използвали като фураж или компост. Те преработват тези картофи чрез ферментация в уникална, висококачествена водка и бренди. Като атракция за посетители компанията предлага и наблюдение на процеса: през целия път от отглеждането на картофите до крайния продукт в бутилката. Основателите на компанията са фермер,

водопроводчик и машинен инженер, специализиран в производството на биоетанол. Това е първата компания в Дания, която произвежда датска водка и шнапс от картофи.

Първата партида водка за търговска употреба и консумация, е произведена през есента на 2018 г. Уебсайтът е разработен със стратегическо планиране и е изработен уникален дизайн на продукта. До момента проектът е генерирал едно работно място и компанията очаква да бъдат създадени още две позиции в близко бъдеще. Проектът показва голям потенциал и е получил добра публичност в местната и националната преса.

Добра практика „Увеличаване на мащаба на сладкарница в селските райони на Румъния“:

От страст към кулинарното изкуство три жени откриват малка семейна сладкарница. Въпреки малкия си мащаб и ограничения пазар на селските райони, бизнесът става все по-успешен. Тъй като старата работилница, в която се помещава производството не отговаря на стандартите на ЕС, подкрепата от ПРСР допринася за изграждането и оборудването на нова работилница. Поддръжката на ПРСР е използвана за изграждане на сграда на две нива от 669,13 кв.м. Сградата разполага с места за сладкарство, шоурум и търговска зала. Финансирането също е използвано за закупуване и инсталиране на осветителна система, сепаратор на мазнини, мини станция за омекотяване на вода, система за пречистване на въздуха и клапан конвектор за рецикулация на въздуха, централно отопление, охладител и бойлер.

През 2015 г. оборотът на сладкарски изделия достигна един милион леи (около 250 000 евро). Оборотът на цеха е бил 828 000 леи през 2014 г. Това е с 32% повече в сравнение

с 2013 е и 127% по-високо в сравнение с първата година от дейността им през 2012 г. Сладкарницата в момента има 9 щатни служители.

Добра практика „Hageland“ онлайн“:

Предприемачите в селските райони се сблъскват с нарастваща конкуренция от интернет продажбите. Хората и особено по-младите поколения в селските райони са склонни да пазаруват онлайн все повече и повече.

Поради тези фактори предприемачите от селски райони и местните магазини, които не продават онлайн, губят клиенти. Подкрепата от ЕЗФРСР спомага за разработването на онлайн търсачка, която комбинира местни новини и информация за местния бизнес. Платформата е свързана с местен вестник и местното издание на национални вестници. Тази онлайн платформа организира кампании за награди за най-добрите местни предприемачи в интернет.

Проектът също така подкрепя онлайн академията Hageland, която осигурява обучение на местни магазини, собственици на фирми и др. за това как да използват интернет за търговски цели (социални медии, уеб магазини, интернет маркетинг, маркетинг на съдържание и др.)

Проектът спомага за укрепването на марката на региона Hageland. През периода на проекта стартират 12 нови местни уеб магазина. Всеки месец се регистрират над 1 500 посетители.

Добра практика „Иновативно използване на дърво за производство на модни артикули“:

Ева Сумила, предприемач, живеещ в селски район, решава да създаде собствена компания, произвеждаща модерни продукти, изработени от естествен дървен материал. Това ѝ позволява да създаде заетост за себе си и също така да отговори на нарастващото търсене на екологично чисти продукти.

Подкрепата от мярката Лидер дава възможност на предприемача да закупи машини и оборудване, както и да финансира услугите, необходими за създаването на уебсайта и онлайн магазина на компанията.

Създадено е едно ново предприятие и едно работно място (самостоятелна заетост). Дейността на бизнеса е фокусирана върху иновации, използващи дървесина и селскостопански продукти, които са биоразградими. Бизнесът разширява портфолиото си в дейности по туризъм, отдых и опазване на околната среда.

LM
LERYMOND

Добра практика „JOLLE Ltd.“- разработване на производствения процес на нова здравословна закуска:

Фирма разработва нова здравословна закуска без алергени и използва подкрепата на ПРСР, за да установи търговския производствен процес. Целта на този проект е да създаде нова здравословна диетична храна, разработена в лабораторията. Проектът обхваща изграждането, възстановяването и обновяването на производствената сграда в съответствие с предварително дефинираните спецификации. Освен това, проектът включва закупуване и инсталиране на производствената линия и линия за доставка. Общо 17 различни компании са включени в изпълнението на проекта.

Новият продукт е представен на пазара под марката KRIPPU. Новото поколение закуски са свежи и здравословни, което е добра алтернатива за солените тестени закуски, сладкарски изделия и традиционни продукти от брашно. Въведена е нова производствена технология в Латвия и на международните пазари. Създадени са пет нови работни места. До май 2017 г. компанията е подписала споразумения за дистрибуция с 19 различни компании.

Добра практика „Pop-up“ магазини за съживяване на центъра на града:

Иновативна концепция за съживяване на центъра на австрийския град, предлага гъвкави възможности за отдаване под наем за pop-up shops (появяващи се магазини). „Enns Tourism and City Marketing Ltd“ (Tourismus- & Stadtmarketing Enns GmbH) разработва концепция за pop-up shops в центъра на град Енс, Австрия. Целта му е да се използва

свободно място за продажба временно за няколко дни или седмици, като предоставя на новия бизнес възможност да лансира своите идеи с минимален риск, да тества местоположението и да привлече нови клиенти. Очаква се тази иновация да привлече повече нови фирми и клиенти в центъра на града.

9 pop-up shops са отдадени дългосрочно. Свободните търговски площи в центъра на града са значително по-малко. Клиентският трафик се е увеличил с 43 % по крайбрежната улица „Linzer Straße“. Броят микро-събития се е увеличил в търговския район (както от нови, така и от съществуващи собственици на фирми).

Добра практика „Подкрепа за промоция и маркетинг на местни продукти в района на "Сърцето на Словения":

Местното производство на храни от личните стопанства има голяма важност за подобряването на качеството на живот в областта. Поради появата на множество нови селища и забързания начин на живот, на преден план излиза необходимостта от по-интензивно производство на храни в личните стопанства.

На територията на общините, включени в МИГ-а, има множество по-малки ферми, продукцията им е много малка и много скъпа и съответно конкуренцията е много висока.

Проектът „Кооператив Ярина“ включва анализ на излишъците от фермите на територията на МИГ и анализ на потенциалните купувачи (детски градини, училища, болници, специализирани магазини) на местна храна в непосредствена близост. На база

на анализа на пазара е разработена стратегия, в която на мрежите от производители са представени нови канали за продажба. Чрез средствата на проекта са създадени нови възможности за производство и маркетинг на храни от личните стопанства.

Добра практика „Шоколадова мрежа „Шоколати“:

Малка група производители на шоколади в Шотландия виждат потенциал в обединяването на своите дейности за по-широко популяризиране на продуктите и насърчаване на по-голям брой посетители на селските райони. Така те решават да създадат партньорска занаятчийска мрежа.

Първоначалната цел е да се обедини група от около 20 майстори на шоколади в Шотландия, за да се създаде туристическа пътека. Първоначално инициаторите се обръщат към местна консултантска организация, за да дискутират как да подхождат към проекта. След това те разширяват обхвата, за да разработят пътека, която да включва всички шотландски предприятия чрез помощта на изданието „The Larder“ / „Шкафът за храна“, което рекламира регионални трасета за храна в Шотландия. По-широките цели на проекта са да се увеличи посещаемостта на туристите в регионите.

От първоначалната база от около 20 производители, са идентифицирани над 65 предприятия и 75 търговски обекта както в селските, така и в градските райони на островите Шотландия. В началото е изработена брошура, в която се представят детайлите

и профилите на всички фирми, и се ползва карта. След успеха на Шоколадовата карта, се създават още пътеки, свързани с храната, включително пътеката на сиренето, истинската пътека на бирата ейл, пътека на ягодата и пътеката на сладoleда Националната туристическа агенция ги включва в цялостната програма за насърчаване на хранителния туризъм за посетителите в Шотландия. Туристическата индустрия за храни и напитки в Шотландия носи около 2,5 милиона паунда на ден.

Добра практика „Ritoznojčan – повторно въвеждане на пазара на качествено вино от миналото“:

Проектът е насочен към нуждите на местните лозари и винопроизводители в община Словенска Бистрица, за да добавят стойност към работата си и да подобрят пазарната си позиция.

Лозарите и винопроизводителите в Словенска Бистрица от години работят индивидуално. Качеството на виното им не е стандартизирано и всеки от тях е твърде малък, за да постигне значителен напредък като бизнес. Те решиха да обединят усилията си и да проучат възможностите за съживяване на 200-годишната традиция на виното Ритожнойджан. 12 винопроизводители и винопроизводители се организираха в консорциум, споделяха практика и се учат от примери от други винарски региони. Те изготвиха документацията и подадоха молба за правна защита като Защитено географско указание (ЗГУ) за виното Ritoznojčan. Те определиха производствените спецификации и разработиха рекламни инструменти. Сътрудничество между 13 местни винопроизводители и винопроизводители. Защитено географско указание (ЗГУ)“ Ritoznojčan“. Ежегодно се произвеждат около 10 000 до 15 000 литра Ritoznojčan РТР.

Състоянието на местната икономика има потенциал за надграждане и развитие с неземеделски икономически дейности. На територията на МИГ има наличие на екологично чисти райони, благоприятен климат, богато биоразнообразие. Територията граничи с река Дунав и е в близост до транс европейски коридор №9.

В общините Тутракан и Сливо поле има богато наличие на разнообразни и благоприятни ресурси за развитието на туризма. Вече са осъществени инвестиционни проекти за рехабилитация на техническа инфраструктура във водния и транспортния сектор, което осигурява добри условия за привличане на инвестиции. Излазът на р. Дунав, чрез който се улесняват комуникациите на територията с Източна и Централна Европа и наличието на пристанище също създават условия за развитие на бизнеса.

На територията липсват агресивни замърсители. Районът разполага с наличие на културно-исторически забележителности в помощ на бъдещи туристически продукти, той ще е привлекателен за живеене, защото е силно екологично чист район с добро качество на въздуха, водите и почвите. Комуникацията и дигитализацията са осигурени с наличие на ширококолентова свързаност във всички населени места.

На територията се очертават следните основни възможности за развитие на неземеделски дейности:

- Насърчаване на предприемачеството и привличане на инвестиции
 - Използване на р. Дунав като транспортен, икономически, енергиен и туристически потенциал;
 - Развитие на потенциала за туризъм;
 - Развитие на потенциала за производство на енергия от ВЕИ;
 - Осигуряване на необходимия финансов ресурс от национални и европейски програми за изпълнение на проекти на територията;
 - Развитие на мерки за привличане на външни инвеститори и подкрепа на местното предприемачество;
 - Възможност за осъществяване на трансгранични проекти с близки общини от Румъния;
 - Развитие на успешно трансгранично и Дунавско сътрудничество;
 - Газифициране и подобряване на енергийната ефективност;
- Необходимо е предоставянето на определени стимули, които да засилят предприемаческия дух на територията, да окуражат създаването на нов, инвестирането в разширяване съществуващ бизнес и стабилизиране институционалната и културна среда за по-иновативен и отговарящ на нуждите на потребителите бизнес.

Неземеделските дейности са пряко заложили по Програма за развитие на селските райони и имат допълващ характер за населението в селските райони, но понякога те са и основен вид дейност в определени селски населени места.

Това обяснява тяхното възникване, чрез прилагане на стратегия на „свързана“ или „несвързана“ диверсификация.

Когато неземеделската дейност по някакъв начин, макар и частичен е свързана със земеделието, например сушенето на плодове, тяхното консервиране или извличане на специфични вещества от тях, то този вид нетрадиционна дейност е пример за прилагане на свързана диверсификация със земеделското производство, но когато дейността е нова, различна от всякаква земеделска и животновъдна дейност, в този случай се прилага стратегия на „несвързана диверсификация“.

Често неземеделските дейности в селските райони са породени от личен интерес, хоби или желание да бъдат оползотворени материалните ресурси, техническата база или остатъчните суровини от основната земеделска или неземеделска дейност.

По този начин възникват следните основни бизнес дейности, подходящи за територията на МИГ :

- ⇒ Развитие на услуги в областта на селския туризъм;
- ⇒ Развитие на местно занаятчийство;
- ⇒ Преработка, продажба и маркетинг на земеделски продукти, които не са били подпомогнати;

- ⇒ Развитие на социални услуги за селското население;
- ⇒ Създаване и обновяване или подобрене на работилници за поддръжка и ремонт на машини и съоръжения;
- ⇒ Производствени дейности;
- ⇒ Производство на енергия от възобновяеми енергийни източници (на био- горива от биомаса; на биогаз,).

Стратегията предлага относително малка по размер подкрепа, сравнена с програмите на национално ниво, затова тя по-скоро е съсредоточена в подкрепа, подпомагане на устойчивост и растеж на земеделския микро и малък бизнес и неземеделския микробизнес.

Последният към момента не е достатъчно диверсифициран, концентриран предимно в сферата търговията и с оглед постигане на дългосрочна икономическа жизнеспособност е необходимо разширяване на разнообразието на произвежданите и предлагани неземеделските продукти и услуги.

Малките и средните предприятия в преработващата промишленост – както на земеделски продукти, така и други, са се развили като мащаб и ограниченият размер на проектите по местната стратегия по-скоро не представлява интерес за тях.

Селските територии имат голям потенциал за развитие на устойчив туризъм чрез опазване и експониране на природното и културно наследство и насърчаване на приемственост по отношение на живото наследство и традициите.

В района на МИГ следва да се доразвият туристически продукти и добро туристическа инфраструктура, като се използват ресурсите на територията за развитие на културен, приключенски, природолюбителски, селски и друг тематичен туризъм.

Като цяло потенциалът не се използва напълно, поради слабото развитие на регионални туристически продукти, неразвити публично-частни партньорства, недобра туристическа инфраструктура и достъпност на част от териториите и неразвити атракции.

От ключово значение за територията на МИГ е да се стимулира иновативността в бизнес секторите.

Все още липсват предприемачи. А предприемачеството винаги се свързва с нещо ново – нов продукт, нова услуга, нова технология или нов пазар.

Стимулирането на иновационните процеси и иновационната активност на местното население е възможност за създаване на нови предприятия и развитие на предприемачеството посредством разработване и внедряване на „пробивни иновации“

МИГ следва да спомага за изграждане на предприемаческа култура и популяризиране на ползите от предприемачеството чрез дейности по информизиране и публичност, специализирани обучения и менторска подкрепа.

Формирането на предприемаческа култура и ценности на утвърждаване на предприемачеството сред целевите групи следва да се утвърди в местните разбиращения като успешен модел за осигуряване на качествена заетост и доходи.

Съществуват много начини да се планира, основе и изгради един бизнес.

Предприемаческият процес обхваща усилията на предприемачите за реализиране на дадена бизнес идея въз основа на информацията относно открити и налични възможности, ресурси, умения и ограничения за постигане на поставените цели.

Стопанските субекти, които вече са установили търговската си дейност на територията на МИГ трябва да се възползват от националните мерки за икономическа подкрепа и запазване за заетостта.

Нарастващите доходи на населението на територията на МИГ следва да накара предприемачите на територията на МИГ да обърнат вниманието си към местното търсене и предлагане, в това число да повишат качеството на услугите и да разнообразят предлагането на територията на МИГ.

Нарастването на разходите за труд и работна заплата на територията на МИГ следва да насочи местния бизнес към повишаване на добавената стойност към продуктите и услугите, които той предлага.

При стартиране на нови икономически начинания на територията на МИГ през 2022-2027 г., предприемачите трябва да заложат на висока иновативност за територията, присъствие в дигиталното пространство и предоставянето на нови или значително усъвършенствани продукти и услуги (макар и при по-малко пазарно търсене).

Местният бизнес на територията на МИГ следва да се възползва от възможните за финансиране, които предлага МИГ „Тутракан-Сливо поле в “ до края на 2022 г., дори да приемат възможността да поемат по-голям бизнес риск за създаване на иновативни бизнес начинания.

Чрез развитието на неземеделски дейности се постига възможност за прилагане на различни видове стратегия на диверсификация от страна на отделните фермери.

Неземеделските дейности осигуряват допълнителни доходи за прилагащите ги на практика стопани, а в редки случаи тези доходи са и основни.

Включването на бизнес мерките, подпомогнати през МИГ подобрява разбирането на действителната ситуация за европейското финансиране на дейностите за диверсификация в селските райони.

Бизнес проектите, подпомогнати през МИГ, повишават европейското финансиране към отделните бенефициенти особено в Дунавската равнина, която е по-слабо подпомогната по основната ПРСР.

Стабилизиране на разходите за придобиване на ДМА в неземеделските дейности.

МИГ следва да обърне специално внимание на земеделските производители по отношение на диверсификация към неземеделски дейности – специфичен потенциал и специфични нужди за развитие.

На територията трябва да се положат повече усилия за насърчаване на разнообразяването към неземеделски дейности; създаването на възможности за заетост и повишаване на доходите в селския район; както и на развитието на интегриран туризъм.

Оперативните програми на ЕС предоставят възможност за получаване на безвъзмездна финансова помощ и обхващат всички икономически сегменти. Посредством тези безвъзмездни средства малките и средни предприятия могат да финансират инициативи като закупуване на дълготрайни материални и нематериални активи, разработване и внедряване на иновации, развитие на предприемачество, подобряване на управлението на капацитета, включително чрез внедряване на системи за управление, обучения, квалификация и преквалификация на персонала.

Понятието проектно финансиране на икономически дейности означава финансиране на една икономическа и правно обособена само рефинансираща се стопанска единица с ограничен жизнен цикъл. То е противоположност на класическото финансиране и се основава на общите принципи на структурното финансиране. Една от най-важните особености на проектното финансиране е, че финансовите ресурси не се акумулират на основата на класически методи за оценка на платежоспособността на инвеститора, а зависят преди всичко от ефективността на самия проект.

Малкият и среден бизнес и създаването на нови микропредприятия, които да възстановяват традиционни производства са ключово звено в икономиката на всеки от селските райони, защото те трябва да произвеждат значителна част от брутния вътрешен продукт в регионите, но и да създават заетост, която в условията на финансова криза осигурява социална и финансова стабилност на населението.

Микропредприятията на територията на МИГ трябва да се пренасочат към конкурентоспособни производства и подходящо реструктуриране за овладяване на свободни пазарни ниши в по-широк план.

Бизнесът в малките населени места на общините Тутракан и Сливо поле е необходимо да бъде подкрепян за модернизиране, повишаване на капацитета на заетите, чрез придобиване на нови професионални умения и разработване на маркетингови стратегии, с цел запазване на работните места и създаване на нови. По този начин ще се противодейства на процеса на миграция и обезлюдяване на населените места в регионите. Производството на специфични местни и хранителни продукти и напитки ще бъде подкрепяно и популяризирано, като част от местния дух и идентичност, с цел разнообразяване на местния туристически продукт и утвърждаване на неговата уникалност.

Литература

1. Програма за развитие на селските райони за периода 2014 – 2020 г.
2. Насоки на местните участници, относно ВОМР, ЕСИФ.
3. Програма Европа 2020.
4. Ръководство на воденото от Общностите местно развитие в рамките на европейските структурни и инвестиционни фондове, версия: май 2014 г.
5. Стратегия за ВОМР на МИГ.
6. Наръчник за местните инициативни групи, Робер Лукеш, Лидер+ Обсерватория.
7. Данни на проект „265 истории за икономика“ на ИПИ.
8. Изследване на потенциала на територията за разработване на местна марка продукти и услуги – МИГ „Тутракан – Сливо поле“. доц. д-р Валентина Маринова, Мария Маринова.
9. Потенциал и възможности на развитие на селски туризъм МИГ Тутракан - Сливо поле. доц. д-р Валентина Маринова, Мария Маринова.
10. Възможности за производство и преработка на биологични продукти в България. доц. д-р В. Маринова.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

STUDY OF THE DYNAMICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE TERRITORY OF LAG “TUTRAKAN - SLIVO POLE” FOR THE PERIOD 2018 - 2021 OF THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNITY-LED LOCAL DEVELOPMENT STRATEGY

Valentina Marinova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: Rural areas in Bulgaria are characterized by economic, social and cultural backwardness, an aging population, a low standard of living, deteriorating infrastructure and the resulting negatives. This is the result of objective processes, but also of the neglect and underestimation of the consequences of this unfavorable development. At the same time, these areas have significant natural, human, economic and cultural potential, the development and full use of which is a must.

Rural development policy is part of the EU's Common Agricultural Policy (CAP), which has become increasingly important over the years. It promotes sustainable development in Europe's rural areas and aims to address economic, social and environmental problems in different areas. More than half of the EU's population lives in rural areas, which cover 90% of the EU's territory. One of the CAP's tools for positive impact on rural development is the Community-led local development approach. This is an innovative approach that has been applied in Bulgaria over the last decade through Local Action Groups (LAGs).

The implementation of SWOMR - Strategy for community-led local development of “LAG Tutrakan Slivo Pole” for the period undoubtedly has contributed to the dynamics of local economic development in the municipalities of Tutrakan and Slivo Pole. The survey will allow the LAG “LAG Tutrakan Slivo Pole” to get real results for the dynamics of economic development, the balanced implementation of SWOM on the territory and others.

During the last 4 years of the implementation of the SWOM, Tutrakan Slivo Pole LAG has been working through various forms and methods with its stakeholders by sectors and with the local community. In order to continue maintaining high engagement and activity on the territory, it is necessary to measure the effect of the activities of the Tutrakan Slivo Pole LAG with the

groups, with the representatives of the local community, with the population as a whole. As well as to make recommendations for maintaining and increasing this activity, which will be key for upgrading the territory with the next Strategy.

Keywords: Community-led Local Development Strategy (CSDP), Local Action Groups (LAGs), beneficiaries, stakeholders, promotion of activities.

ПРОУЧВАНЕ НА ДИНАМИКАТА НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ “ТУТРАКАН СЛИВО ПОЛЕ” ЗА ПЕРИОДА 2018 - 2021 Г. НА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА СТРАТЕГИЯ ЗА ВОДЕНО ОТ ОБЩНОСТИТЕ МЕСТНО РАЗВИТИЕ /СВОМР/

Валентина Маринова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Селските райони в България се характеризират с изостаналост в икономически, социален и културен аспект, застаряващо население, нисък жизнен стандарт на живот, влошена инфраструктура и произтичащите от това негативи. Това е резултат от обективно протекли процеси, но също така и от пренебрежението и подценяването на последиците от това неблагоприятно развитие. В същото време тези райони разполагат със значителен природен, човешки, икономически и културен потенциал, чието развитие и пълноценно използване е задължително.

Политиката за развитие на селските райони е част от Общата селскостопанска политика (ОСП) на ЕС с нарастващо значение през годините. Тя поощрява устойчивото развитие в селските райони на Европа и е насочена към решаване на икономически, социални и екологични проблеми в различните територии. Повече от половината от населението на ЕС живее в селски райони, които обхващат 90% от територията на ЕС. Един от инструментите на ОСП за позитивно въздействие върху развитието на селските райони е подхода Водено от общностите местно развитие. Това е новаторски подход, който се прилага в България през последното десетилетие, чрез Местните инициативни групи (МИГ).

Прилагането на СВОМР - Стратегия за водено от общностите местно развитие на МИГ Тутракан Сливо поле „за периода несъмнено има принос в динамиката на местното икономическо развитие на територията на общините Тутракан и Сливо поле. Обследването ще позволи на МИГ Тутракан Сливо поле да получи реални резултати за динамиката на икономическото развитие, балансираното прилагане на СВОМР на територията и др.

През последните 3 години от прилагане на СВОМР, МИГ Тутракан Сливо поле работи чрез различни форми и методи със своите заинтересовани страни по сектори и с местната общност. За да продължи поддържането на висока ангажираност и активност на територията е необходимо да бъде измерен ефекта от дейността на” МИГ Тутракан Сливо поле „с групите, с представителите на местната общност, с населението като цяло. Както и да се изготвят препоръки за задържане и повишаване на тази активност, която ще бъде ключова за надграждане на територията със следваща Стратегия.

Ключови думи: Стратегия за водено от общностите местно развитие (СВОМР), Местните инициативни групи (МИГ), бенефициенти, заинтересованите страни, популяризиране дейностите.

Заинтересовани страни на територията на МИГ

Заинтересованите страни са лица или институции, които могат –пряко или косвено, положително или отрицателно, да бъдат засегнати от даден проект или програма. Има разлика между бенефициенти, които имат някаква полза от осъществяването на проекта и заинтересовани страни.

Има разлика между целева група – Групата/организацията, която ще има пряка полза от Стратегията за ВОМР и заинтересованите страни.

Крайните бенефициенти са всички, които ще имат крайна полза от проекта на ниво общество или сектор.

Терминът заинтересована страна (в англоезичните държави еквивалентът е stakeholder – стейкхолдер) се използва в правото и управлението. Тя описва личност, организация или роля, която има засегнати интереси, както в дело, така и в начинание. Заинтересованите страни оказват важно въздействие на територията на МИГ и нейната общност. Поради това, специално внимание трябва да им бъде обърнато от управителните органи на МИГ, като се цели спечелването на тяхното доверие и ангажирането им.

Първоначално е изготвен списък на всички организации, институции, групи и граждани, които биха били повлияни от насочването на сдружението повече в една или друга област. Този списък се актуализира и в процеса на прилагане на СВОМР.

По отношение на Стратегията за ВОМР са определени следните заинтересовани страни:

- лица и/или организации, чиито интереси са засегнати от стратегията за ВОМР и предвидените в нея мерки;

- лица и/или организации, които имат необходимия капацитет, ресурс и информация, за да се намесват в планирането и формулирането и изпълнението на СВОМР на МИГ;

- лица и/или организации, които имат пряк контрол или отношение по инструментите за прилагането ѝ;

Р. Едуард Фрийман през 1984 е дефинирал заинтересованата страна като „всяка група от лица, които могат да повлияят или влияят на постигането на целите на организацията“. Тъй като тези лица влияят на дейностите и на резултатите на всяко НПО, те представляват особен интерес, като специално внимание им се отделя при управлението Стратегията за ВОМР.

❖ Публичен сектор:

- Представители на местната власт (Кметовете на двете общини, Кметски наместници, общинска администрация и общински съветници).

- Държавни институции, структури на местно ниво (ОбД «Земеделие», Общ. Служби «Земеделие и гори» Тутракан и Сливо поле, ДБТ-Тутракан, ДБТ – Русе, ДСП, Обл. Информационен център, учебни заведения).

❖ Стопански сектор:

- Земеделски производители и преработватели на земеделска продукция. Идентифицираната група е в качеството на потенциални бенефициенти по СМР

- Микро, малки и средни предприятия от територията с дейност извън земеделието, в качеството им на потенциални бенефициенти по мерки от СВОМР.

❖ Нестопански сектор:

- Читалища. Като най-добре представени обекти в сферата на културата на местно ниво и в качеството им на потенциален бенефициент към СМР.

Европейската комисия препоръчва при работа със заинтересованите страни да се има предвид:

- по-широкото въздействие върху други политики;
- необходимостта от специфичен опит, компетентност или технически знания;
- необходимост от включване на неорганизиран интереси;

- опита на участниците от предишни консултации;
- необходимостта от правилен баланс между представителите на социалните и икономическите партньори, големите и малките организации или фирми, по-широки групи (например църковни и религиозни общности) и специфични целеви групи (например жени, възрастни хора, безработни или етнически малцинства).

МИГ е разработил база с данни от заинтересовани страни/групи, с които продължава активна комуникация, свързана с последващите намерения на страните към Стратегията за ВОМР. Заинтересованите страни са поели ангажимент да участват в прилагането на Стратегията за ВОМР и чрез своите представители да защитават интереса на своя сектор, както и да спомагат за успешно изпълнение на Стратегията.

Местна общност на територията на МИГ

Общност е термин от социологията. Под общност се разбира група индивиди, които имат емоционална връзка помежду си, преживяват се като част от по-голяма група, която надхвърля границите на семейството и обикновено са групирани по време, интерес, място или друг признак. Общността има споделени ценности и нейните членове са сплотени, а чувството за групова отговорност е силно. Всяка общност развива собствен интерес, който произлиза от ежедневието на членовете и съответно е преплетен с ежедневието на всеки един член. Това се подсилва от разделителната линия на ние и другите. А местна общност е определена като група взаимодействащи хора, живеещи на общо място. Думата често се използва за означаване на група, която е организирана около общи ценности и се приписва на социална сплотеност в рамките на споделено географско местоположение, обикновено в социални единици, по-големи от домакинството. Думата може да се отнася и за националната общност или глобалната общност. Чувството за общност се отнася до възприятието на хората за взаимосвързаност и взаимозависимост, споделена отговорност и често срещани цели. Разбирането на общността предполага познаване на нуждите и ресурсите на общността, уважение към членовете на общността и включване на ключови членове на общността в програми.

Местната общност на една територия е нейния социален капитал. Социалният капитал „прави огромна разлика в живота ни“, „общество, характеризиращо се с генерализирана реципрочност, е по-ефективно от недоверието в обществото“ и че икономическите социолози са показали минимизирано икономическо богатство, ако липсва социален капитал. Тези осезаеми вещества, които са най-важни в ежедневието на хората: а именно добра воля, общуване, съчувствие и социални контакти между индивиди и семейства, които съставляват социална единица ... Индивидът е безпомощен в социално отношение, ако е оставен на себе си ... Ако той влезе в контакт със съсед, а те с други съседи, ще има натрупване на социален капитал, който може незабавно да задоволи неговите социални потребности и който може да носи социална потенциалност, достатъчна за значително подобряване на условията на живот в цялата общност. Общността като цяло ще се възползва от сътрудничеството на всички нейни части, докато индивидът ще намери в своите асоциации предимствата на помощта, съчувствието и приятелството на своите съседи. Доказано е, че ангажираността на общността противодейства на най-негативните атрибути на бедността и е доказано, че голямото количество социален капитал намалява престъпността.

"Социалната свързаност има значение за живота ни по най-дълбокия начин"

Робърт Пътнам

“Местна общност“ са гражданите и юридическите лица, които имат постоянен или настоящ адрес или седалище на територията на МИГ и имат взаимен интерес за извършване на дейности за постигане на определени допустими цели.

В тази връзка МИГ е необходимо да обърне специално внимание върху необходимостта от съхраняване и развитие на териториална идентичност, на основата на културно-историческо и природно наследство с оглед сплотяване на местната общност, както и да се развива жизнена среда, която подпомага активния начин на живот и насърчава контактите между хората в общността.

Измерване на ефекта от работата на МИГ със заинтересовани страни и местна общност в периода 2018-2021 година

Популяризирането на територията на МИГ включва различни по вид инициативи, които:

- са свързани с изпълнението на стратегията за ВОМР и са насочени към овластяването на местните участници и към готовността им да се справят с предизвикателствата посредством изпълнението на проекти, подкрепяни от стратегията за ВОМР;
- не са пряко свързани със стратегията за ВОМР или с конкретен проект, а са насочени към територията и населението като такива;
- са насочени към повишаване на осведомеността относно местното природно и културно наследство;

Провеждане на събития за популяризиране, информиране и публичност:

Това е метод за директна комуникация с целевата група и включва реализиране на: семинари, обучения, форуми, конференции, срещи и др.

Основните задачи при провеждането на събития за информиране са:

Изграждане на положителни нагласи и включване в проектните дейности

Популяризиране дейностите на СВОМР ;

Популяризиране на механизма, графика и начина на работа; (чрез разпространение на графика и методите на работа по проекта сред местните медии; наличие на график на проекта и документи за текуща отчетност на постигнатите резултати в офиса на проекта и в неговата уеб страница);

Изграждане и затвърждаване на разпознаваемостта на екипа;

Популяризиране на начините за контакт с проекта, включително свързване със социалните медии и партньорски мрежи;

Презентации (мултимедийни презентации)

Мултимедийни презентации – разработват се в зависимост от събитието и посланията, които трябва да бъдат дискутирани. Тези, които третираат основни въпроси, свързани с МИГ и СМР трябва да са достъпни на Интернет страницата и в социалните мрежи .

Въпросници за обратна връзка

Те се разработват в зависимост от съдържанието на определеното събитие (обучение, информационна среща, семинар, консултации, конференция). Попълват се от участниците. Анализът на обратната информация от тях е важна основа за оценка на публичността по проекта и степента на информираност, като резултат от изпълнението на проектните дейности.

Медиите са важен канал за достигане до широката общественост (особено в малките населени места) и потенциалните бенефициенти.

Екипът на МИГ следва да ще подготвя текущо специално разработени материали и съобщения, предназначени за публикуване.

Използваните средства ще бъдат написани точно, ясно и конкретно, на достъпен език и ще включват:

- **Прессъобщения** (регулярни, стандартизирани съобщения за медиите).

Факт-лист - този вид комуникационно средство ще бъде предоставено на регионални и национални журналисти за запознаване с хода на изпълнение на Стратегията за местно развитие. Ще бъде също разпращано за информирани на партньорите или външни институции в края на всяка година.

- Клип, интервюта и предавания;
- Снимки от събитията – те ще бъдат форматираны според изискванията на медиите за електронно разпращане, публикуване и разпечатване на хартия.

Снимките ще бъдат публикувани и във фото-галерията на уеб страницата и социалните мрежи.

❖ Задължителни елементи за въвличане на заинтересованите страни в процеса на прилагане на Стратегията за ВОМР през периода 2022-2023 година:

- Информирани - първият, основополагащ етап от процеса на планиране, който цели да информира хората за това, което предстои и да ги насърчи да участват. Формите и начините за информирани могат да бъдат най-разнообразни;

- Консултиране - важен етап от планирането, в който гражданите и заинтересованите страни са поканени да коментират намерението на управляващите да осъществят процес на планиране / програмиране и да споделят мнения относно предложения подход на работа.

- Вземане на съвместни решения - един от най-важните етапи в планирането, при който гражданите / заинтересованите страни работят съвместно с управляващите за формулиране на общи решения; на този етап се изисква включване на всички заинтересовани страни;

- Изпълнение на решенията (съвместни действия) - това е етапът на изпълнението на съвместно взетите решения, в който управляващите и гражданското общество предприемат съвместни действия за реализирането на конкретни дейности или инициативи: обществено значими проекти, кампании в полза на околната среда, децата или хората с увреждания, подготовка на терени за зелени площи или залесяване, почистване на междублокови пространства, организиране на конференции, културни или спортни събития и др.;

- Наблюдение и оценка на изпълнението - заключителен етап от участието, в който освен управляващите органи, външни наблюдатели и оценители, трябва да бъдат включени и представители на гражданите и заинтересованите страни, участвали в етапите на планиране и изпълнение .

Уменията, опитът и ресурсите на групите от заинтересовани страни в общите усилия допринасят за цялостния процес на изпълнение на Стратегията на МИГ. Изграждането на стабилни работни взаимоотношения и организационни структури в подкрепа на процеса на изпълнение на Стратегията за ВОМР води до плодотворни дългосрочни партньорства между обществеността, частния и неправителствения сектор. Работните взаимоотношения могат да приемат различни форми – от относително неформални работни групи през свободни мрежи до създаване на агенции за регионално развитие или формализирано партньорство между обществеността и частния сектор. Участието е понятие, което има различно значение за различните хора при различни обстоятелства. За някои то е въпрос на принцип, за други – практика, за трети продължава да бъде самоцел. Участието преди всичко е процес, чрез който заинтересованите страни оказват влияние и споделят контрола върху инициативите за развитие, както и свързаните с тях решения и средства. Ангажирането на заинтересованите страни може да включва само взаимодействия между идентифицирани групи от хора и дава на заинтересованите страни възможност да споделят опасенията и мненията си (под формата на срещи, проучвания, интервюта и/или фокус групи). Ефективното ангажиране на заинтересованите страни създава "социално

одобрение" за изпълнението на подхода ВОМР и зависи от взаимното доверие, уважение и прозрачност в комуникацията между компанията и заинтересованите по проекта ѝ страни.

Динамика на икономическото развитие на територията на МИГ

❖ Пазар на труда:

Средна брутна месечна заплата, 2016-2019 г.							
Територия Тутракан				Територия Сливо поле			
2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
660 лева	727 лева	793 лева	861 лева	844 лева	918 лева	974 лева	1033 лева

Извод: Средна брутна месечна заплата за периода 2016-2019 г. на територията на МИГ устойчиво нараства с равномерни темпове. Характерно, че средната брутна месечна заплата за 4-ри годишния период е с 30% по-висока за работещите на територията на община Сливо поле в сравнение с тези, които се трудят в община Тутракан.

Коефициент на безработица за 2016 година

- На територията на община Тутракан: 11,7%;
- На територията на община Сливо поле: 16.1 %

Коефициент на безработица към края на май 2020 г.

- На територията на община Тутракан: 12,1%;
- На територията на община Сливо поле: 13.3 %

Извод: Равнището на безработица на територията на МИГ е по-високо от средното за България, но нивото му за последните четири години е трайно, с тенденция към лек спад. Трябва да се отбележи, че нивото на безработица на територията на МИГ е чувствително по-ниско от това на област Силистра, като цяло, където коефициентът на безработица за 2019 г. е 13,3% по данни на НСИ, но и много по-високо от нивото на безработица за област Русе, което за края на 2021 г. е 4,9%.

Разлика в коефициента на безработица между август 2019 и август 2020 г.

Безработни са лицата на възраст 15-74 години, които нямат работа, но активно търсят такава и имат възможност да започнат да работят в рамките на две седмици от края на наблюдавания период. Коефициентът на безработица се измерва в проценти (%) и показва какъв е дялът на безработните като част от работната сила.

- На територията на община Тутракан: 3,6 %;
- На територията на община Сливо поле: 4 %

Извод: Коефициента на безработица между август 2019 и август 2020 г. за територията на МИГ е около средния за страната и малко по-висок от коефициентите за Северен централен район.

Брутна месечна заплата на наетите в частния сектор за 2018-2019 г.:

- 2018 г., за община Тутракан: 704 лева;
- 2019 г., за община Тутракан: 768 лева;
- 2018 г., за община Сливо поле: 997 лева;
- 2019 г., за община Сливо поле: 1043 лева

Извод: Брутната месечна заплата на територията на МИГ се запазва устойчива като размер, с плавно увеличаване в рамките на до 10 %. Заплатите са по-високи като стойност за работещите в община Сливо поле.

Новопостъпили на работа в периода юни-август като дял от работната сила 2021 г.

- На територията на община Тутракан: 2,81 %;
- На територията на община Сливо поле: 1,74 %

Новопостъпили на работа в периода юни-август 2021 г.

- На територията на община Тутракан: 147 души
- На територията на община Сливо поле: 59 души

Извод: Новопостъпили на работа в периода юни-август като дял от работната сила 2021 г., както и новопостъпили на работа в периода юни-август 2021 г. на територията на община Тутракан са с 50% повече като показатели в сравнение с община Сливо поле. Територията на МИГ е осигурила общо 206 работни места.

Дял на наетите по трудово и служебно правоотношение от населението на 15 и повече години, 2018-2019 г.			
Територия Тутракан		Територия Сливо поле	
2018 година	2019 година	2018 година	2019 година
20,2%	20,2%	21,9 %	22,2%

Извод: Делът на наетите по трудово и служебно правоотношение от населението на 15 и повече години, 2018-2019 г. се запазва с устойчив тренд и тенденция за леко нарастване на територията на МИГ.

За периода 2014-2018 година делът на заетите на територията на община Сливо поле е бил 14,9%, което означава, че за тази община делът на наетите по трудово и служебно правоотношение от населението на 15 и повече години нараства с 35%.

Дял на наетите в публичния сектор, 2018-2019 г.			
Територия Тутракан		Територия Сливо поле	
2018 година	2019 година	2018 година	2019 година
36,2%	36,5%	22,1%	23,4%

Извод: Делът на наетите в публичния сектор, 2018-2019 г. се запазва с устойчив тренд и тенденция за леко нарастване на територията на МИГ.

Брой безработни за едно свободно работно място, януари 2021 г.

- На територията на община Тутракан: 22 души за 1 работно място
- На територията на община Сливо поле: 8 души за 1 работно място

Извод: На територията на община Тутракан се борят най-много безработни за едно обявено работно място. Това е един от най-негативните резултати в област Силистра.

Брой наети в преработващата промишленост

- На територията на община Тутракан през 2018г.: 443 души

- На територията на община Сливо поле през 2019г.: 358 души
- На територията на община Сливо поле през 2018г.: 344 души
- На територията на община Сливо поле през 2014г.: 324 души

Извод: Сравнително нисък е броят на наетите лица в преработващата промишленост на територията на МИГ. За част от територията на МИГ се наблюдава незначително нарастване на броя наети лица в преработващата промишленост и задържане на тяхната численост за период от 4 години.

В същото време делът на наетите в преработващата промишленост през 2018г. е в рамките на 40% от заетите на територията на МИГ.

❖ Местни финанси:

Индекс на местна данъчна тежест, 2021 г.

- На територията на община Тутракан.: 44,7 / 100
- На територията на община Сливо поле.: 23,5/100

Извод: Средният индекс на местната данъчна тежест на територията на МИГ е 33.5/100. Като по-висока е местната данъчна тежест на територията на община Тутракан.

Базата вече включва набор от данни за десет поредни години за четири от ключовите местни данъци: данък върху недвижимите имоти - нежилищни имоти на юридически лица; данък за прехвърляне на собственост; данък върху превозните средства – с мощност от 74 kW - 110 kW ; годишен патентен данък за търговия на дребно до 100 кв. м търговска площ. От една страна, увеличението са свързани с ясната тенденция за задържане на нивата на местните данъци в изборна година и последващото силно наваксване. През 2015 г. и 2019 г. - в годините на местни избори - данъците се променят съвсем слабо, но в последващите две години се увеличават в голяма част от общините. През 2020 г. отчитаме повишаване на данъците в най-много общини, следвана от 2021 година.

Капиталови разходи на общините на човек от населението, 2019 г.

- На територията на община Тутракан.: 90 лева/човек
- На територията на община Сливо поле.: 78 лева/човек

Извод: Средната стойност на Капиталови разходи на общините на човек от населението за територията на МИГ е 84 лева на човек, като стойността е по-висока за територията на община Тутракан. Индикаторът не включва инвестициите, финансирани със средства от Европейския съюз. Големите различия са и следствие от ефекта на еврофондовете. В много общини приоритетите за инвестиции са обвързани с реализирането на проекти, финансирани със средства от ЕС. Когато дадена община успее да използва привлечен ресурс от ЕС, често това означава, че отпада нуждата разходът да се покрие със собствени средства.

Общински разходи, 2016-2019 г.							
Територия Тутракан				Територия Сливо поле			
2016 година	2017 година	2018 година	2019 година	2016 година	2017 година	2018 година	2019 година
12,1 млн.лв	11.1 млн.лв	11.8 млн.лв	13.3 млн.лв	7.5 млн.лв.	6.3 млн.лв.	10.6 млн. лв	9.7 млн.лв

Извод: Средната стойност на общинските разходи на територията на МИГ за четири годишен период е в размер на 21.8 милиона лева. През годините общинските разходи поддържат постоянен темп на нарастване и задържане. Като най-осезаемо нарастват общинските разходи на територията на община Сливо поле. Индикаторите са показателни за особеностите на финансите и бюджетирането на конкретните общини, така и за неравенствата в разпределението на общинските средства.

Собствени приходи на общините на човек от населението, 2019 г.

- На територията на община Тутракан.: 221 лева/човек
- На територията на община Сливо поле.: 399 лева/човек

Извод: Средната стойност на собствените приходи на общините на човек от населението за територията на МИГ е 310 лева. Важно е да се отбележи, че почти два пъти е по-висока тази стойност за територията на община Сливо поле. Относително високи постъпления от местни данъци и такси отчитат сравнително малки общини Едновременно с това трябва да се подчертае, че приходите зависят и ефективността на местната приходна администрация.

Общински разходи на човек от населението, 2019 г.

- На територията на община Тутракан.: 996 лева/човек
- На територията на община Сливо поле.: 1018 лева/човек

Извод: Средната стойност на общинските разходи на човек от населението на територията на МИГ е в размер на 1 007 лева, като двете общини Тутракан и Сливо поле имат балансиран показател, което е хомогенен признак на територията.

Данъкоплатците реагират с най-голям интерес към капиталовите разходи на своята Община. Това са инвестираните средства от данъците обратно към населените места в подобряване на инфраструктурата- улици и тротоари, канализация, ремонт на сгради и т.н. Развитието на Общините до голяма степен обуславя растежа на региона, а за да се направи сравнение се използва показател „на жител“.

Целева субсидия за капиталови разходи на общините на човек от населението, 2021 г.

- На територията на община Тутракан.: 44 лева/човек
- На територията на община Сливо поле.: 58 лева/човек

Извод: Средната стойност на целевата субсидия за капиталови разходи на общините на човек от населението на територията на МИГ е в размер на 51 лева, като е по-висока на територията на община Сливо поле.

Целта на капиталовата субсидия е най-вече да финансира разходи за строителство, ремонти, придобиване на материални активи. Важно е да се подчертае, че в тази сума не влиза финансирането по европейски проекти, което през последните години съставлява немалка част от разходите на общините за този тип инвестиции.

При всички общини се наблюдава повишаване на размера на целевата капиталова субсидия в държавния бюджет за 2021 г. в сравнение с този за 2020 г.

❖ Обобщение на данните:

Произведената продукция на хотелите и ресторантите на територията на МИГ за 2018г. е в размер на 1 723 хиляди лева, като на територията на община Тутракан тя е 3 пъти по-висока от тази на територията на община Сливо поле. На територията на община Тутракан са по-високи реално изплатени суми по програми за икономическа подкрепа в Covid-19 през ИСУН 2020 на човек от населението през 2021г. Това се дължи на по-големия брой малки и средни предприятия, възползвали се от програми за икономическа подкрепа. На територията на община Тутракан са по-високи реално изплатени суми по програми за икономическа подкрепа в Covid-19 през ИСУН 2020 през 2020г. Това се дължи на по-големия брой малки и средни предприятия, възползвали се от програми за икономическа подкрепа. За двугодишния период за територията на община Сливо поле се забелязва нарастване на преките чуждестранни инвестиции, а оттам и повишаване на инвестиционната активност три пъти. Броят на нефинансовите предприятия за 2018-2019 г. на територията на ” МИГ Тутракан Сливо поле” бележи устойчив ръст на леко нарастване, като не само се запазва техния брой, но и се увеличава устойчиво.

За територията на община Сливо поле през последните две години инвестициите за придобиване на ДМА на нефинансовите предприятия са устойчиви, докато за община Тутракан се наблюдава спад с близо 40% на направените разходи за ДМА.

Видовете територия от общата територия на МИГ през 2019 г. е балансирана между общините Тутракан и Сливо поле, като в Тутракан три пъти повече са дяловете на горската територия в сравнение със Сливо поле. За сметка на това в Сливо поле има повече урбанизирана територия.

По произведена продукция в нефинансовите предприятия за 2018-2019 г. територията на община Сливо поле изпреварва 4 пъти територията на община Тутракан.

Характерно и за двете територии е устойчивият темп на нарастване на произведена продукция в нефинансовите предприятия дори в условия на финансова, икономическа и здравна криза в България. Произведена продукция в нефинансовите предприятия на територията на МИГ за периода 2018-2019г. нараства спрямо този за периода 2016-2017г. Общо разходите за придобиване на ДМА на нефинансовите предприятия на човек от населението, 2018-2019 г. в община Сливо поле са два пъти по-високи за периода от тези в община Тутракан. Забелязва се за 2019г. близо три пъти по-високи разходи за придобиване на ДМА на нефинансовите предприятия на човек от населението в община Сливо поле в сравнение с територията на община Тутракан. За една година, преките чуждестранни инвестиции с натрупване на човек от населението на територията на община Сливо поле е нараснала 30 пъти, което предполага развит инвестиционен климат. Прави впечатление, че произведена продукция в нефинансовите предприятия на човек от населението за 2018-2019 г. за община Сливо поле е 6 пъти по-голям от тази на територията на община Тутракан.

За периода, на територията на община Тутракан се наблюдава плавно увеличение с 5% на приходите от износ на нефинансовите предприятия. Броят на нефинансови предприятия на 1000 души от населението на територията на МИГ се запазва и бележи малък положителен тренд.

Добавената стойност по факторни разходи на нефинансовите предприятия на човек от населението на територията на община Сливо поле е почти три пъти по-висока от тази на Тутракан.

Изплатени средства по европейските фондове, 2007 - 06.2021 г. на територията на община Тутракан е със 6 пъти по-висок размер от тази в община Сливо поле.

Общо за територията на МИГ изплатените средства по европейските фондове, 2007 - 06.2021 г. са 3 513 лева / човек, което е над средното за страната.

Средна брутна месечна заплата за периода 2016-2019 г. на територията на МИГ устойчиво нараства с равномерни темпове. Характерно, че средната брутна месечна заплата за 4-ри годишния период е с 30% по-висока за работещите на територията на община Сливо поле в сравнение с тези, които се трудят в община Тутракан.

Равнището на безработица на територията на МИГ е по-високо от средното за България, но нивото му за последните четири години е трайно, с тенденция към лек спад. Трябва да се отбележи, че нивото на безработица на територията на МИГ е чувствително по-ниско от това на област Силистра, като цяло, където коефициентът на безработица за 2019 г. е 13,3% по данни на НСИ, но и много по-високо от нивото на безработица за област Русе, което за края на 2021 г. е 4,9%. Безработни са лицата на възраст 15-74 години, които нямат работа, но активно търсят такава и имат възможност да започнат да работят в рамките на две седмици от края на наблюдавания период. Коефициентът на безработица се измерва в проценти (%) и показва какъв е дялът на безработните като част от работната сила. Коефициента на безработица между август 2019 и август 2020 г. за територията на МИГ е около средния за страната и малко по-висок от коефициентите за Северен централен район. Брутната месечна заплата на територията на МИГ се запазва устойчива като размер, с плавно увеличаване в рамките на до 10%. Заплатите са по-високи като стойност за

работещите в община Сливо поле. Ново постъпили на работа в периода юни-август като дял от работната сила 2021 г., както и ново постъпили на работа в периода юни-август 2021 г. на територията на община Тутракан са с 50% повече като показатели в сравнение с община Сливо поле. Територията на МИГ е осигурила общо 206 работни места. Делът на наетите по трудово и служебно правоотношение от населението на 15 и повече години, 2018-2019 г. се запазва с устойчив тренд и тенденция за леко нарастване на територията на МИГ. За периода 2014-2018 година делът на заетите на територията на община Сливо поле е бил 14,9%, което означава, че за тази община делът на наетите по трудово и служебно правоотношение от населението на 15 и повече години нараства с 35%. Делът на наетите в публичния сектор, 2018-2019 г. се запазва с устойчив тренд и тенденция за леко нарастване на територията на МИГ. На територията на община Тутракан се борят най-много безработни за едно обявено работно място. Това е един от най-негативните резултати в област Силистра. Сравнително нисък е броят на наетите лица в преработващата промишленост на територията на МИГ. За част от територията на МИГ се наблюдава незначително нарастване на броя наети лица в преработващата промишленост и задържане на тяхната численост за период от 4 години. В същото време делът на наетите в преработващата промишленост през 2018 г. е в рамките на 40% от заетите на територията на МИГ. Територията на МИГ се определя като район с прогресиращо и трайно обезлюдяване за периода от 2016 г. до 2020 г. Тенденцията е крайно негативна, като за двете общини Коефициента на естествен прираст на населението се доближава до -19%. при среден коефициент за страната от - 6,7%.

Естественият прираст на населението в област Русе продължава да се влошава и коефициентът намалява до -13,5‰ (при -9,5‰ в страната) през 2020 г. Почти в цялата страна се наблюдава увеличаване на механичния прираст и за множество области коефициентът му е положителен за първи път от години. Област Русе не прави изключение, но коефициентът на механичен прираст е силно ограничен - 0,7‰. Тези процеси водят и до бързо влошаване на възрастовите зависимости в областта. Съотношението на населението на над 65 години към това на 0-14 години достига 186,6% (при 150,6% в страната), а към това на 15-64 години - 37,8% (при 34,1% в страната). Русе е сред областите с висока степен на урбанизация - 76,6% от населението живее в градовете (при 72,9% в страната), а гъстотата му е 1646 души/кв.км (при 1506 души/кв.км в страната) през 2020 г.

Естественият прираст на населението в област Силистра продължава да се влошава и коефициентът намалява значително до -14,0‰ (при -9,5‰ в страната) през 2020 г. Почти в цялата страна се наблюдава увеличаване на механичния прираст и за множество области коефициентът му е положителен за първи път от години. Област Силистра не прави изключение, но коефициентът на механичен прираст е сравнително нисък - 3,2‰. Тези процеси влияят и на коефициентите на възрастова зависимост в областта. Съотношението на населението на над 65 години към това на 0-14 години е 179,9% (при 150,6% в страната), а към това на 15-64 години - 40,0% (при 34,1% в страната). Силистра е сред областите с най-нисък дял на градското население. През 2020 г. населението в градовете е 43,8% при 72,9% в страната. Гъстотата на населението е двойно по-ниска от средната за страната - 782 души/кв.км (при 1506 души/кв.км в страната).

Територията на МИГ за периода 2016 -2020 г. запазва стабилен показателя Дял на населението под 15 годишна възраст. Територията на МИГ с населените места в общините Тутракан и Сливо поле за 5 годишен период от 2016-2020 г. бележи положителен Коефициент на механичен прираст на населението, като най-висок е коефициента в община Сливо поле.

Коефициентът на механичен прираст на населението се измерва в (‰). Той показва промяната на броя на населението (за всеки 1000 души) в следствие на разликата в броя на заселилите се и напусналите дадена територия лица. За територията на МИГ тенденцията е изключително положителна през последните 5 години. Коефициентът показва, че повече са

се заселили на територията, в сравнение с тези, които са я напуснали. Трайно отрицателен естествен прираст на населението за територията на МИГ за последните 5 години. Видно от посочените данни, тенденцията към намаляване на населението на територията на МИГ е трайна и продължителна. Трябва да се отбележи, че това е обща тенденция за всички общини от селски тип в България.

Коефициентът на естествен прираст на населението се измерва в (%). Той показва промяната на броя на населението (за всеки 1000 души) в следствие на разликата в броя на новородените и починалите на дадена територия лица.

Бавно, но трайно намаляване на населението на територията на МИГ. Видно от посочените данни, тенденцията към намаляване на населението на общината е трайна и продължава вече няколко десетилетия. Трябва да се отбележи, че това е обща тенденция за всички общини от селски тип в България. Делът на населението в градовете – общински центрове Тутракан и Сливо поле през разглеждания период от 5 години се задържа сравнително стабилен. Това е индикатор за това, че селата от територията на МИГ не се обезлюдяват и в тях продължават да живеят и работят местни общности. Има разлика в % градско население между двете общини. По-голяма част, почти половината от населението в община Тутракан е градско за разлика от община Сливо поле, където % се задържа около 30. Територията на МИГ не е обезпечена изцяло с медицинска помощ и здравни услуги за населението. Особено трудно е положението в община Сливо поле. На територията на община Сливо поле функционира единствено филиал на ЦСМП- Русе. В общината има двама общо практикуващи лекари, двама лекари по дентална медицина и шестима специалисти по здравни грижи. Наличието само на двама общо практикуващи лекари за община с близо 10 000 души население е крайно незадоволително. Средният индекс на местната данъчна тежест на територията на МИГ е 33.5/100. Като по-висока е местната данъчна тежест на територията на община Тутракан. Базата вече включва набор от данни за десет поредни години за четири от ключовите местни данъци: данък върху недвижимите имоти - нежилищни имоти на юридически лица; данък за прехвърляне на собственост; данък върху превозните средства – с мощност от 74 kW - 110 kW ; годишен патентен данък за търговия на дребно до 100 кв. м търговска площ. От една страна, увеличението са свързани с ясна тенденция за задържане на нивата на местните данъци в изборна година и последващото силно наваксване. През 2015 г. и 2019 г. - в годините на местни избори - данъците се променят съвсем слабо, но в последващите две години се увеличават в голяма част от общините. През 2020 г. отчитаме повишаване на данъците в най-много общини, следвана от 2021 година. Средната стойност на Капиталови разходи на общините на човек от населението за територията на МИГ е 84 лева на човек, като стойността е по-висока за територията на община Тутракан. Индикаторът не включва инвестициите, финансирани със средства от Европейския съюз. Големите различия са и следствие от ефекта на еврофондовете. В много общини приоритетите за инвестиции са обвързани с реализирането на проекти, финансирани със средства от ЕС. Когато дадена община успее да използва привлечен ресурс от ЕС, често това означава, че отпада нуждата разходът да се покрие със собствени средства. Средната стойност на общинските разходи на територията на МИГ за четири годишен период е в размер на 21.8 милиона лева. През годините общинските разходи поддържат постоянен темп на нарастване и задържане. Като най-осезаемо нарастват общинските разходи на територията на община Сливо поле. Индикаторите са показателни за особеностите на финансите и бюджетирането на конкретните общини, така и за неравенствата в разпределението на общинските средства. Средната стойност на собствените приходи на общините на човек от населението за територията на МИГ е 310 лева. Важно е да се отбележи, че почти два пъти е по-висока тази стойност за територията на община Сливо поле. Относително високи постъпления от местни данъци и такси отчитат сравнително малки общини Едновременно с това трябва да се подчертае, че приходите

зависят и ефективността на местната приходна администрация. Средната стойност на общинските разходи на човек от населението на територията на МИГ е в размер на 1 007 лева, като двете общини Тутракан и Сливо поле имат балансиран показател, което е хомогенен признак на територията. Данъкоплатците реагират с най-голям интерес към капиталовите разходи на своята Община. Това са инвестираните средства от данъците обратно към населените места в подобряване на инфраструктурата- улици и тротоари, канализация, ремонт на сгради и т.н. Развитието на Общините до голяма степен обуславя растежа на региона, а за да се направи сравнение се използва показател „на жител“. Средната стойност на целевата субсидия за капиталови разходи на общините на човек от населението на територията на МИГ е в размер на 51 лева, като е по-висока на територията на община Сливо поле.

От предоставените данни за икономиката на територията на МИГ през последните 4 години е видно, че има положително развитие и положителна динамика на повечето от изследваните показатели. Необходимо е да се положат допълнителни усилия за подпомагане на икономиката посредством осигуряване на подходящи условия за привличане на инвестиции, за развитие на предприятията и за модернизиране на производствата ще са необходими както подходящи терени, така и инфраструктурна и ресурсна осигуреност. В това отношение сериозни резерви се крият в съществуващите градски и индустриални зони на Тутракан и Сливо поле, както и в неефективно оползотворени територии в урбанизираните части територията на МИГ, а преориентирането към тях чрез целенасочена политика ще спомогне за опазване на ценни и плодородни земи. Територията на МИГ следва да се фокусира върху необходимостта от разкриване на нови възможности за икономическо развитие, които да съответстват на глобалните политики. Следва да се стимулира преминаването към кръгова икономика и повишаването на енергийната ефективност от страна на предприятията, както и да се диверсифицира икономиката, за да се осигури от една страна стабилност, а от друга повишаване на конкуренцията между предприятията. Насърчаване на инвестициите и развитие на туризма ще се осигурят предпоставки за диверсификация и съответно стабилност на местната икономика. Икономическото развитие е пряко свързано с качествената техническа инфраструктура, поради което към приоритетното направление ще се осъществяват проекти и дейности, насочени към нейното подобряване и модернизация. А дигиталната свързаност и цифровизацията са задължителни предпоставки. Територията на МИГ има икономически потенциал да се превърне в добре развит селскостопански, туристически и промишлен район, осигуряващ постоянна заетост на своите жители и привлекателна среда за живот на активното население. Наличието на добре работеща икономика и селско стопанство и увеличаването на производствения обем на предприятията са задължително условия за създаване на трайна заетост в района, където безработицата е основен проблем за населението. Общинските администрации на Община Тутракан и Община Сливо поле могат да насърчат предприемаческата и инвестиционната активност, като съдейства по всякакъв начин на земеделските стопани, производителите и търговците в региона чрез съвкупност от конкретни действия и мерки, например облекчаване на административната тежест за земеделци, производствени предприятия и търговци; преглед и ревизия на нормативните документи на местно ниво и тяхното опростяване; създаване на алгоритъм за служебно събиране на информация и други. Общинските администрации на Община Тутракан и Община Сливо поле могат да съдействат за създаване на условия за предприемачество и инвестиции и чрез гъвкавост в устройственото планиране (готовност за съдействие на предприятия, търсещи подходящи площи за създаване на производствени и складови бази), готовност за публично-частно партньорство. Територията на общината е екологично чист район и предлага възможности за развитие на екологичен туризъм, а също така и на селски туризъм. Основни ресурси, които общината може да използва за осъществяване на различни форми на туризъм са

природните ресурси и забележителности, архитектурно-историческите паметници на културата, археологическите паметници и традиции във фолклора и занаятите.

Заклучение

Комплексната гледна точка върху процесите и връзката между дейностите на МИГ и останалите сектори от икономиката и социалния живот дава нова визия за развитието на селските райони. ВОМР в интегриран подход, който включва различни цели и начини на действие, а не е политика за подпомагане на един или друг сектор – икономически, социален или екологичен, каквито политики са мерките по всички оперативни програми.

Стратегията за Водено от общностите местно развитие на МИГ е насочена към устойчивото развитие на територията на действие на местната инициативна група, посредством подкрепа и разнообразяване на икономическите дейности, подобряване на човешкия капитал, опазване на природната среда, развитие на висококачествени услуги, отговарящи на нуждите и очакванията на местните хора. Чрез нея се търси едновременно и развитие, и растеж - развитието означава качествени промени, а растежът – количествено нарастване.

Прилагайки чрез МИГ своята Стратегия за ВОМР, местните общности от района на действие на МИГ са изправени пред предизвикателството да балансират икономическото развитие с екологичните и социалните потребности и да обмислят и успешно реализират дългосрочния потенциал на територията.

Интервенциите на Стратегията за Водено от общностите местно развитие в подкрепа на бизнеса, услугите, подновяване на инфраструктурата и опазването на околната среда се приемат от местната общност като средство за оживяване на територията. Сумата от тези интервенции създава по-добра жизнена среда, противопоставяща се на по-големите социални и икономически възможности другаде извън територията на МИГ. Това противодейства на отрицателните миграционни потоци, особено на младите хора от територията. Това налага МИГ да продължи да подкрепя дейности, насочени към конкретни места, услуги и сфери на бизнес, които отговарят на нуждите на различни групи. Проектите на бизнеса, подкрепяни чрез Стратегията за Водено от общностите местно развитие способстват за модернизация на производството в земеделския и неземеделския сектор, повишаването на качеството на местните продукти, което помага на предприемачите да се утвърдят на съществуващите и завоюват нови пазари. Повишаване на конкурентоспособността на икономиката чрез осигуряване на благоприятна бизнес среда, насърчаване на инвестициите, прилагане на иновативни решения и повишаване на ресурсната ефективност. Местните заинтересовани лица и общности се учат едни от други и намират съюзници за укрепване на позициите им в икономиката. Местните участници имат по-добро познаване за местните предизвикателства, на които трябва да се обърне внимание и за наличните ресурси и възможности. Заинтересованите страни са в състояние да мобилизират местни ресурси за процеса на развитие по начин, който не може да се осъществи с подходи отгоре-надолу. Съвместната работа и доверие между „МИГ Тутракан – Сливо поле” и заинтересованите страни дава на местните участници по-голямо чувство за отговорност и ангажираност към проектите, което им позволява да се възползват най-добре от местните активи

❖ **Защо да пазарува местната общност продукти от своята територия:**

Проучванията показват, че купуването от независим местен бизнес значително увеличава броя пъти, в които парите на местната общност се използват за покупки от местни фирми, доставчици на услуги и ферми, като продължават да укрепват икономическата база на общността.

❖ Осигуряване на работни места:

Малкият и среден местен бизнес е най-големият работодател на територията на МИГ.

❖ Насърчаване на местния просперитет:

Нарастващата съвкупност от икономически изследвания показва, че във все по-хомогенизирания свят, предприемачите и квалифицираните работници са по-склонни да инвестират и да се установят в общности, които запазват своя единствен по рода си бизнес и отличителен характер.

❖ Намаляване на въздействието върху околната среда:

Местните фирми могат да правят повече местни покупки, изискващи по-малко транспорт и обикновено да създават магазини в градските или градските центрове, вместо да се развиват по периферията. Това означава да допринесете по-малко за емисиите на парникови газове, разрастването, задръстванията, загубата на местообитания и замърсяването.

❖ Поддържайте своята общност уникална:

Където пазаруваме, където ядем и се забавляваме - всичко това прави нашата общност дом.

❖ Инвестирайте в общността:

Местният бизнес е собственост на хора, които живеят в общността, има по-малка вероятност да напуснат и са по-инвестирани в бъдещето на общността.

Литература

1. Програма за развитие на селските райони за периода 2014 – 2020 г.
2. Насоки на местните участници, относно ВОМР, ЕСИФ
3. Програма Европа 2020
4. Ръководство на воденото от Общностите местно развитие в рамките на европейските структурни и инвестиционни фондове, версия: май 2014 г.
5. Стратегия за ВОМР на МИГ.
6. Изследване на потенциала на територията за разработване на местна марка продукти и услуги – МИГ „Тутракан – Сливо поле“, доц. д-р Валентина Маринова, Мария Маринова.
7. Потенциал и възможности на развитие на селски туризъм "МИГ Тутракан - Сливо поле", доц. д-р Валентина Маринова, Мария Маринова.
8. Възможности за производство и преработка на биологични продукти в България, доц. д-р В. Маринова.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

COMPARATIVE ANALYSIS OF ECONOMIC ARTICLES HEADLINES IN THE BULGARIAN AND ENGLISH PRESS: CONCEPTUAL METAPHOR TYPOLOGY

Ivaylo Dagnev

Medical University –Plovdiv, Medical College, Bulgaria

Abstract: The research aims to analyze in a comparative plan the conceptual metaphors of economic news headlines in the Bulgarian and English press. The main role of headlines in the media is to attract the reader's attention, to show the author's approach to the topic, to the content of the article or to its focus. A substantial part in creating the impression of each headline is played by the so-called conceptual metaphors. Until the early 1980s, metaphor was considered simply a literary device, but Lakoff & Johnsons' (1980) *Conceptual Metaphor Theory* presents metaphor and metonymy not only as types of rhetorical devices, but also as ways of thinking and knowing through which people understand abstract concepts through simpler ones objectified by experience. By means of an analysis based on this theory, the paper tries to shed light on the typology of conceptual metaphors in the headlines of press articles on economic topics in Bulgarian and English-language journals, thus aiming to clarify the cultural-linguistic peculiarities in the media sphere in both cultures.

Key words: headlines, Bulgarian press, English press, economy, conceptual metaphors.

СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ЗАГЛАВИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКИ СТАТИИ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛОЕЗИЧНАТА ПРЕСА: ТИПОЛОГИЯ НА КОНЦЕПТУАЛНИТЕ МЕТАФОРИ

Ивайло Дагнев

Медицински университет – Пловдив, Медицински колеж

Резюме: Изследването има за цел да анализира в сравнителен план концептуалните метафори на заглавия на икономическите новини в българската и английска преса. Основната роля на заглавията в медиите е да привлекат вниманието на читателя, да покажат подхода на автора към тематиката, към съдържанието на статията или към нейния фокус. Съществено участие при изграждането на внушението на всяко едно заглавие имат т.н. концептуални метафори. До началото на 80те години на миналия век, метафората се счита просто за литературно изразно средство, но *Теорията за концептуалната метафора* на Lakoff & Johnson (1980) представя метафората и метонимията не само като видове реторични средства, но и като начини на мислене и познание, чрез които хората разбират абстрактните понятия чрез по-прости такива, опредметени от опита. Посредством анализ, базиран на тази теория, разработката се опитва да осветли типологията на концептуалните метафори и метоними в заглавията на статии от пресата на икономическа тематика в български и англоезични издания, като по този начин се цели да се изяснят и културно-лингвистичните особености в медийната сфера в двете култури.

Ключови думи: заглавия, българска, англоезична преса, икономика, концептуални метафори.

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1. Значение на заглавията в пресата

Трудно би могло да се принизи значението на заглавията в пресата. В същността си, те изпълняват множество функции. Основната им задача е да привлекат вниманието на читателя, да подскажат отношението на автора към тематиката, към трактовката на съдържанието в статията или към нейния фокус (Morley, 1998). Малкият обем, предназначен за представяне на същността на информативната стойност на текста принуждават авторите или редакторите на заглавия да използват термини, които могат да се приемат като необичайни или сензационни, и които задължително трябва да са кратки. Именно в заглавието се полагат най-големи усилия за разгръщане на явното или скрита идеология, като се изтъква един аспект от наратива на текста, а не друг (Bell, 1991). Заглавията са индикатори и на структуриране на информационното съдържание по такъв начин, който позволява пренареждане, приоритизиране и подчертаване на отчетените събития. За да се достигнат тези цели авторите обикновено прибегват до използването на метафори. Koller (2004) изтъква, че чрез използване на конкретни метафори в заглавията на всяка първа страница, репортерите могат да определят тема, да предпочитат конкретна концептуализация и да убедят читателите да споделят своите метафори. Въпреки че фактите са си факти, в света на бизнеса читателите почти винаги се идентифицират с гледната точка на журналистите. Поради това е препоръчително да се има предвид мнението на Goatly (1997) за ролята на метафорите:

Метафората [...] не е просто отражение на съществуваща обективна реалност, а изграждане на реалността, чрез категоризация, включваща избор на някои функции като

критични и други като некритични, метафорите могат съзнателно да се използват за изграждане на [...] реалност. Goatly (1997: 155)

Участието, което метафорите имат при изграждането на посланието в заглавията изисква използването на когнитивни подходи на анализи. Изследователи на метафората в политико-икономическата сфера (Hawkins, 2001; Sandikcioglu, 2001; White & Herrera Soler, 2003; Herrera Soler, 2006a & 2006b) подчертават значението на метафората при осветляването на идеологията на текста. Техните усилия са насочени към разкриване на използването на метафори при установяване на скритите и не толкова скрити послания в текста, тъй като дори при т.н. неутрален стил при представяне на новините се предполага, че съществуват консенсуси, отразяващи основните убеждения и ценностна система на определени групи (Fowler, 1991). Следователно предизвикателството пред авторите не е само как да представят чрез символи своите идеи, но и как да успеят да ги комуникират. Затова усилията им са фокусирани върху намиране на подходяща структура, символ, дума или схема, която да им позволи да предадат посланието по начин, който да привлече вниманието на читателя.

2. Когнитивни подходи при анализа на метафоризацията и метонимизацията

Метафората като изразно средство дълго време е възприемана само в лоното на художествената литература. С утвърждаването на когнитивната лингвистика и семантика в средата на 70-те и 80-те години, както и най-вече с пионерската работа на Lakoff & Johnson (1980), Johnson (1987), Lakoff (1993, 1999), *теорията за концептуалната метафора* (ТКМ) изменя коренно представата на научния свят за неизбежната роля на метафорите при концептуализиране на абстрактни понятия, на нови понятия и по този начин за увеличаване на познанието въобще. ТКМ твърди, че метафората и метонимията не са само вид изразни средства в художествената литература, а са определящи при концептуализацията на мисълта.

2.1. Теория за концептуалната метафора

Теорията за концептуалната метафора (ТКМ) отхвърля постулатите на т.н. *теория за метафоричната субституция*, според която метафората замества буквалния изказ като запазва значението му. Вместо това, Lakoff & Johnson (1980), твърдят че метафорите ('истинските метафори') не са парафразируеми, въпреки че изпълняват същата роля като буквалните изкази. С други думи, метафората е по-скоро резултат от специален процес на конструиране в семантиката. Също така, ТКМ изтъква на преден план твърдението за всеобхватността на метафората като интегрална част от мисловния процес. Goldberg (1995: 214) защитава възгледа, че основните мисловни процеси като тези за движението, промяна на състоянието, каузалността, са до голяма степен продукт на системна метафоричност. За Lakoff (1993), възпелеността, която той формулира с понятието експерименталност, се характеризира с идеите, че мисълта е основана на образност, концептуализацията е формирана частично като резултат от физическия опит, а категориите и понятията не са просто символи или тяхна манипулация, а са свързани с взаимодействието ни с околния свят. Концептуалните метафори според него са ограничени от културни фактори, а на психологическо ниво мисълта е предпоставена от 'основните понятия' ('basic-level concepts') на Rosch (1975). Най-важният постулат на ТКМ е идеята, че ние разбираме непознатото (или абстрактното) чрез нещо познато (конкретно, произтичащо от опита ни). Характеристиките на метафоричния пренос включват картиране/проектиране на концептуална метафора от концептуалната сфера-източник към концептуалната сфера- цел. Например, при концептуалната метафора БИЗНЕСЪТ Е ПЪТУВАНЕ, понятието БИЗНЕС се осмисля чрез понятието ПЪТУВАНЕ, т.е. пътуването съответства на сферата-източник, а любовта на сферата-цел. Метафоричният пренос е винаги еднопосочен – понятията, които

служат като концептуални сфери на източника не могат да станат, без промяна на смисъла, понятията на концептуалните сфери на целта – ПЪТУВАНЕТО Е БИЗНЕС, според Лейкф не е концептуална метафора.

Освен индивидуалните картирания, които концептуалните метафори съдържат, те имат в структурата си и ‘метафорични следствия’ (entailments). Това е така, защото аспекти на сферата-източник, които не са експлицирани в картирането, могат да бъдат допълнително изведени като следствия по аналогия, както например в концептуалната метафора СПОРЪТ Е ПЪТУВАНЕ (Lakoff & Johnson, 1980):

1. Не стигнахме доникъде в опита си да го убедим.
2. Двете страни извървяха много път преди да изгледят недоразуменията си.

Освен определените роли, в които влизат участниците в сферата-източник (ПЪТУВАНЕТО има ПЪТНИЦИ, ПОСОКА, ДВИЖЕНИЕ), има още много неизползван потенциал в тази метафора. Например, пътуването може да доведе до много други развития и да обогати и допълни самата метафора:

3. Отклонихме се от основната цел на разговора.
4. Спорът се движеше в омагьосан кръг.

Друга важна идея в ТКМ е ‘осветляване и скриване’ (highlighting/hiding). Най-просто казано, тези черти са проявяват винаги при концептуалната сфера-източник, тъй като тя е винаги по-богата на значения от самото картиране, което се образува в концептуалната сфера-цел. Така един елемент от концептуалната структура излиза на преден план и служи за основа на картирането, а други елементи остават „латентни“ при преноса. Тази идея, по същество, не се различава от фонът и фигурата на Talmy (2000a) и базата и профилът на Langacker (1987, 2008), което е всъщност отражение на идеята за перспективизацията в когнитивната лингвистика.

2.2. Концептуална метонимия

В книгата си „Метафорите, чрез които живеем“ Lakoff & Johnson (1980) твърдят, че механизма на метонимията е също толкова основополагащ за концептуализацията на езика, колкото метафората. Например, ние много често заменяме денотата с негов компонент, лице вместо човек, или особен белег, характеризиращ даден контекст вместо носителя на белега.

В основата на метонимията е референциалността, т.е. дадено понятие се замества от негова черта, характеристика, особеност и т.н. Разликата между метонимията и метафората, обаче е съществена. Докато при метафората отношението е “X се разбира чрез Y”, при метонимията то е “X замества Y”. Така метонимията се възприема като родство по близост, съседство, а на метафората основата е приликата и подобие (Пачева, 2005). Според Lakoff & Johnson (1980) метонимията се базира на физическа или каузална асоциация, зависима от контекста.

Lakoff & Turner (1989) определят механизма на метонимията като основан също на проектиране (картиране), но не между две сфери, а в рамките на една единствена, т.е. две концептуални единици съществуват в една сфера и едната замества другата. Според Kövecses & Radden (1998) метонимията е релация на достъп, а не на проекция. Други учени (Barcelona, 2003b; Croft, 1993) защитават тезата, че при метонимичния процес проектирането се извършва посредством активиране или осветляване (highlighting) на определен аспект на даден домейн. Така метонимията осигурява път (route) за достъп към определена цел в сферата или дадена сфера в матрицата от свързани сфери е осветлена (Croft, 1993).

Според много изследователи (Barcelona 2003c), метонимията е концептуална операция, по-фундаментална от метафората. Barcelona твърди [ibid], че всяка метафорична операция се предшества от метонимична такава. Една от причините, които Барселона изтъква е експерименталният характер на метафората. Radden (2002) говори за метафорично-

метонимичен континуум, а Goossens (2003) за скаларна разлика между двете, като в края на общото сечение са чистите примери на метафора и метонимия, а в средата са случаите на взаимодействие (Пачева-Карабова 2005). Една много ясно формулирана концепция е тази на Mendoza & Otal (2002), които предлагат теория за процеса на метонимизацията, базиран върху проекцията (картирането). Те основават своите възгледи върху идеята на Langacker (2008) за домейна матрица, експерименталния реализъм на Lakoff (1987) и на теорията за прототипите на Rosch (1975). Двата автори подкрепят възгледа, че при метафоризацията има проекция между домейни, а при метонимизацията съществува проекция вътре в даден домейн.

Когнитивната семантика е идентифицирала няколко основни видове метонимия, всички от вида X за Y (Evans & Green, 2006): **производител за продукт, място за събитие, място за институция, част/цяло, цяло/част, ефект за причина.**

2.3. Типология на концептуалните метафори според нивото на схематичност и когнитивните характеристики

Според своето ниво на схематичност, различните лингвистични метафори осветляват различни нива на обобщение. Lakoff & Johnson (1980) предлагат разделението на концептуалните метафори на три вида – структурни, ориентационни и онтологични. Впоследствие много автори (Lakoff 1993, Grady 1997a, Kimmel 2002) детайлизират тази опростена класификация но за нуждите на анализа на настоящата разработка тя е най-удобна.

Ориентационните, онтологичните и структурни метафори имат следните характеристики:

1. Структурните метафори концептуализират едно понятие чрез друго: **БИЗНЕСЪТ Е ПЪТУВАНЕ, СПОРЪТ Е ВОЙНА.**

2. Ориентационните метафори са свързани с пространствената ориентация: **ПОВЕЧЕТО/ПО-ДОБРОТО Е ГОРЕ** – така например, духът е приповдигнат, цените растат, паднал съм духом. При тези метафори цялата система от понятия е структурирана по отношение на друго понятие. Ориентационните метафори са прототипът на образно-схематичните метафори (Lakoff & Turner 1989).

3. Онтологичните метафори позволяват абстрактните единици да се възприемат като физически обекти или да се “персонифицират”:

- а) Теорията обясни всички въпроси.
- б) Инфлацията изяде спестяванията ни.
- в) Банкрутът най-сетне го застигна.
- г) Компанията ме излъга.

Макар и неизчерпателна, тази класификация е всеобщо призната и внушава идеята, че метафорите имат различни нива на схематичност. Онтологичните и ориентационните метафори не изискват сложна образност, докато при структурните картирането е многопластово и комплексно. Простите метафори могат да послужат за изграждането на комплексната метафора като всяка една проста метафора има свой фокус в цялостния сбор. Така няколко метафори или серия от метафори и метоними могат да се слоят и да образуват сложен концептуален бленд, който да се реализира на езиково ниво като композит (Kimmel 2002).

2.4. Типология на концептуалните метафори според сферата-източник и сферата-цел

Съществуват различни критерии по отношение на идентификацията и класификацията на сферите-източник и сферите-цел. Може би най-подробен е моделът предложен от Kövecses (2002, 2005). Kövecses (2005) изследва поредица от клъстери, които

са свързани директно или индиректно с човешкото тяло. В неговата класификация абстрактните сфери-цел се концептуализират посредством анатомичните обекти на човешкото тяло. По този начин сферите-източник могат да бъдат причислени към следните клъстери:

- Изрази, които включват „части на тялото“: *глава, лице, крака, ръце, гръб, кости, рамене* и др.
 - Изрази, свързани със „свойства“ на човешкото тяло: *здраве и болест*
 - Изрази, отнасящи се до „дейности“, в които участва човекът: *икономически трансакции, забавления (игри и спорт)*, или такива, свързани с *готвене* и *отглеждане на деца*
 - Изрази, свързани с „човешки преживявания“: *топлина и студ, светлина и тъмнина, сили или движение*
 - Изрази, свързани с „обекти“, с които хората са тясно свързани в ежедневието си: *сгради и конструкции, машини и инструменти*.
- Що се отнася до сферите-цел фокусът е върху менталното и екстернално поведение.
- Психологически и психически състояния и събития *емоция, желание, морал, мисъл*
 - Социални групи *общество, политика, икономика, човешки взаимоотношения, комуникация*
 - Лични преживявания и събития, *време, живот, религия*.

2.5. Концептуалните метафори в езика на икономиката

Все по нарастващ брой изследователи изучават различните концептуални метафори от множество перспективи. Голяма част от изследванията са мотивирани от педагогически причини в областта на специализираното чуждоезиково обучение (Charteris-Black, 2000; Henderson, 2000; Littlemore & Low, 2006). Други изследователи изучават метафората в академичния икономически дискурс (Kheovichai, 2015). Съществен брой анализи са посветени и на контрастивни изследвания (Deignan, Gabrys & A. Solska, 1997; Charteris-Black & Ennis, 2001). Въпреки различните ракурси, повечето изследователи са категорични по отношение на основните концептуални метафори в областта на бизнеса и икономиката в англоезичния медиен дискурс (Kovacs, 2007; Gao, 2016):

- Структурни метафори - **БИЗНЕСЪТ Е ВОЙНА, ИКОНОМИКАТА Е ЧОВЕШКО ТЯЛО, БИЗНЕСЪТ/ИКОНОМИКАТА Е ВМЕСТИЛИЩЕ, БИЗНЕСЪТ Е ИГРА/СПОРТ/НАДПРЕВАРА, БИЗНЕСЪТ Е БРАК/ЛЮБОВ, БИЗНЕСЪТ Е ПЪТУВАНЕ, БИЗНЕСЪТ Е ЛЕЧЕНИЕ, БИЗНЕСЪТ Е ХРАНА** и др.
- Онтологични метафори – **ИКОНОМИЧЕСКИТЕ/БИЗНЕС СУБЕКТИ СА ЧОВЕШКО СЪЩЕСТВО, ИКОНОМИЧЕСКИТЕ/БИЗНЕС СУБЕКТИ СА ВМЕСТИЛИЩЕ** и др.
- Ориентационни метафори - **ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ/ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ДЕЙНОСТИ СА ГОРЕ ДОЛУ** и т.н.

По отношение на типологията на концептуалната метафора в българския медиен дискурс в сферата на бизнеса, открихме само едно позоваване на темата в контрастивния анализ на Сталянова и Пухалева (2005) на полската и българската преса. По застъпената типология, техният анализ не се отличава от този в англоезичните изследвания.

Целта на настоящата разработка е да изследва в съпоставителен план когнитивната типология в български и англоезични заглавия на статия за бизнес и икономика.

II. МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

За целите на анализа бе сформирани миникорпус от 112 заглавия от българската преса и 114 от англоезичната. Времевият отрязък на публикуваните статии обхваща 14.07.2022 до 25.08.2022. Всичките подбрани заглавия на статии са от популярни издания с изцяло икономическа или сериозно застъпена икономическа част. Изданията в българския корпус са: „Капитал“, „Стандарт“, „Сега“, „Actualno.com“, „Марица“, „Money.bg“, „Investor.bg“, „твоят Бизнес“. От англоезичната преса заглавията на статиите са подбрани от: „The Financial Times“, „The Economist“, „The Times“, „The Wall Street Journal“, „The Independent“, „The Guardian“, и „The Telegraph“. За да се получи достатъчно надежден отговор за наличността или липсата на метафоричност, използваме метода на групата Pragglejazz (2007), известен като ПМИ (процедура за метафорична идентификация). Този метод включва няколко стъпки за идентификация на метафоричността:

➤ Стъпка 1 – да се определи дали лексикалната единица има по-базисно значение в други контексти;

➤ Стъпка 2 – да се сравни базисното значение на „метафоричния кандидат“ с по-специфичното значение, което той добива в съответния терминологичен дискурс;

➤ Стъпка 3 – да се установи дали при сравнението на двете значения се създава семантично напрежение, водещо до референциално несъответствие.

Ако отговорът е положителен, тогава „метафоричния кандидат“ е действително метафора. За целта използваме референциални източници като „Речник на българския език“ на БАН (онлайн вариант), както и „Oxford Learner’s Dictionaries“, „Collins English Dictionary“, „Merriam-Webster Dictionary“, всички в онлайн варианти. Всички ексцерпирани заглавия представят концептуални метафори от различен вид.

III. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

В преобладаващата си част метафорично-метонимичните модели са сложни блендове, при които се наблюдава напластяване на множество метафори както онтологични, така и структурни. Това е лесно обяснимо със самата природа на заглавията – концентрирана есенция с референтна, апелативна и експресивна функция. В огромното си мнозинство, англоезичните заглавия са идиоматични, което е характерно все повече и за българските, но не в такава степен.

Поради недостатъчното пространство, не можем да представим всички заглавия и анализите към тях. В **Таблица 1** е представена селекция от основните видове концептуални метафори като те условно са разделени на трите вида – ориентационни, онтологически и структурни. Трябва да се упомене, че това деление се основава на концептуалната метафора, която е залегнала в основата на модела. Почти във всеки от представените метафорични модели може да се открият и други концептуални картирания.

Таблица 1. Основни метафорични модели в българските и англоезичните заглавия

Сфера-източник/ Език	Заглавия в българската преса – 08. 2022	Заглавия в англоезичната преса
Ориентационни метафори ИКОНОМИЧЕСКИЯТ СУБЕКТ/ОБЕКТ Е ОТПРЕД/ГОРЕ/ДОЛУ	<p>➤ Даниела Йорданова застава начело на шоколадовия бизнес на "Нестле" за Югоизточна Европа – в <i>Капитал</i>, 25.08.</p> <p>➤ Активите на взаимните фондове се</p>	<p>➤ Moving beyond GDP is key to tackling the economic crises - <i>The Independent</i> -23.08</p> <p>➤ Petrol prices set to fall as oil drops back below Ukraine invasion level – <i>The Independent</i> -16.08.</p>

<p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ/ОБЕКТИ СА В ДВИЖЕНИЕ</p>	<p>понижават с над 440 млн. лева – в. <i>Капитал</i>, 25.08.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Цената на газа в Европа с рекорден скок след новина от "Газпром" за "Северен поток" 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Euro hits lowest level in two decades as gas prices soar – <i>The Financial Times</i> – 22.08. ➤ Government borrowing costs hit highest since financial crisis as traders bet on sharp rate rises – <i>The Telegraph</i> – 24.08.
<p>Онтологични метафори</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ/БИЗНЕС СУБЕКТИ СА ОДУШЕВЕНО СЪЩЕСТВО</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ/БИЗНЕС СУБЕКТИ СА ЧОВЕШКИ СЪЩЕСТВА</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ/БИЗНЕС СУБЕКТИ ИМАТ УСЕЩАНИЯ</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ/БИЗНЕС СУБЕКТИ ИЗВЪРШВАТ ДЕЙНОСТИ</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ ИЗПИТВАТ ЕМОЦИИ</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ДЕЙНОСТИ СА ОГРАНИЧЕНИ ОБЕКТИ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Инфлацията продължава да расте и през юли достига 17.3% - в. <i>Марица</i> – 25.08 ➤ АПИ се разбърза с търговете за ремонта на 111 км шосета в Родопите – в. <i>Сега</i> – 25.08. ➤ Как световната икономика усеща влиянието на войната и защо хем е в рецесия, хем не е – <i>Money.bg</i> – 25.08. ➤ Wall Street затаява дъх в очакване на изказването на Джером Пауъл - <i>Investor.bg</i> – 25.08. ➤ Икономиката на Германия ще страда с години заради войната, смята икономист – <i>Actualno.com</i> – 25.08. ➤ Настроенията на финансовите пазари отново се влошават - в. <i>Капитал</i>, 24.08. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Neil Woodford-backed tech incubator Allied Minds preparing to delist – <i>The Times</i> – 24.08. ➤ Companies Face Challenges Determining Impact of New Minimum Tax – <i>WSJ</i> – 23.08. ➤ P&O Ferries escapes criminal prosecution over sacking of 786 workers - <i>The Independent</i> -20.08 ➤ Could the EV boom run out of juice before it really gets going? – <i>The Economist</i> – 14.08.
<p>Структурни метафори</p> <p>БИЗНЕСЪТ Е БОЛЕСТ</p> <p>БИЗНЕСЪТ Е ВОЙНА</p> <p>БИЗНЕСЪТ Е СПОР</p> <p>БИЗНЕСЪТ Е БОРБА</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ СА ЛЕЧИТЕЛИ</p> <p>БИЗНЕСЪТ Е ТЕАТЪР</p> <p>ИКОНОМИЧЕСКИТЕ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Бойкотите на ипотеките в Китай са симптом на по-дълбока криза - в. <i>Капитал</i> - 22.08. ➤ Опасенията от рецесия удрят възвръщаемостта на бизнес имотите - в. <i>Капитал</i> - 21.08. ➤ "Топлофикация София" отвърна на удара! Истината за сметките – в. <i>Стандарт</i> – 20.08. ➤ Каримански даде рецепта срещу кризите- в. <i>Стандарт</i> – 18.08. ➤ Драма с кредитите у нас? Ключов съвет на 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Western sanctions will eventually impair Russia's economy - <i>The Economist</i> – 24.08. ➤ Firms' unwise addiction to mergers and acquisitions - <i>The Economist</i> – 24.08. ➤ For business, water scarcity is where climate change hits home - <i>The Economist</i> – 17.08. ➤ After a covid-fuelled adrenaline rush, biotech is crashing - <i>The Economist</i> – 10.08. ➤ Are vacationing plutocrats the true victims of inflation? - <i>The Economist</i> – 17.08. ➤ How to navigate workplace awkwardness - <i>The Economist</i> – 14.07.

СУБЕКТИ СА ЗАПЛАХА	експертите - в. <i>Стандарт</i> – 19.08.	➤ Cineworld hit by another missile fired by Polaris – <i>The Times</i> – 24.08.
БИЗНЕСЪТ Е ХРАНА	➤ Росатом плаши Финландия с "прецедента АЕЦ Белене" – в. <i>Сега</i> – 25.08	➤ Used-car inflation steers Lookers to another record - <i>The Times</i> – 24.08.
БИЗНЕСЪТ Е ЗАБАВЛЕНИЕ	➤ Финансов хаос: Уолстрийт се срива при отварянето си - в. <i>Марица</i> – 19.08	➤ Energy crisis will destroy viable firms' business - <i>The Times</i> – 23.08.
ИКОНОМИКАТА Е ПЪТУВАНЕ	➤ Френски търговци замразяват цените на някои продукти заради високата инфлация – в. <i>Капитал</i> – 23.08.	➤ Twitter users' data vulnerable, says former head of security - <i>The Times</i> – 23.08.
ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ СА СГРАДИ	➤ Силното търсене на литий подхранва инвестиционната истерия в Австралия – <i>Investor.bg</i> – 19.08.	➤ Cheap government debt was a hoot, now brace yourself for the scary bill - <i>The Times</i> – 23.08.
ИКОНОМИКАТА/БИЗНЕСЪТ Е ИГРА	➤ Workation - съчетаването на работа с почивка на каравана става все по-голям хит – <i>tbmagazine.net</i> – 24.08.	➤ Amazon to Shut Down Amazon Care Telehealth Unit – <i>WSJ</i> – 24.08.
ИКОНОМИКАТА Е ЧИСТОТА	➤ Турция шокира пазарите с намаление на лихвата въпреки инфлацията от 80% - в. <i>Капитал</i> – 19.08.	➤ Stocks Are Divorced from the Economy—but Won't Be Forever - <i>WSJ</i> – 20.08
ИКОНОМИКАТА ЖИВЕЕ В КЛИМАТ	➤ Колко близо до рецесия е най-голямата европейска икономика? <i>Actualno.com</i> – 22.08.	➤ Oil firm Rockhopper wins £210m payout after being banned from drilling – <i>The Guardian</i> – 24.08.
БИЗНЕСЪТ Е БРАК	➤ Задава се студена зима за световните акции – <i>Investor.bg</i> – 25.08.	➤ Investors struggle to trade Eurozone debt without ECB safety net – <i>The Financial Times</i> – 23.08.
		➤ Andreessen Horowitz bets on crypto to break up Big Tech power– <i>The Financial Times</i> – 23.08.
		➤ Car subsidies deliver electric shock to US-EU trade relations - <i>The Financial Times</i> – 22.08.
		➤ Booming cocaine trade now stains most of Latin America- <i>The Financial Times</i> – 25.08.
		➤ The EU has a trump card against Putin – why isn't it playing it? – <i>The Telegraph</i> – 24.08.

Както бе споменато, всяко едно от представените заглавия съдържа сложен комплекс от концептуални метафори, като е много често е трудно да се определи водещата метафора. Например, в заглавието „Даниела Йорданова застава начело на шоколадовия бизнес на "Нестле" за Югоизточна Европа“, основната концептуална метафора е ИКОНОМИЧЕСКИЯТ СУБЕКТ Е ОТПРЕД, но тя е предпоставена от метафората ОТПРЕД Е СИЛА/ВАЖНО. Тази метафора е дълбоко вкоренена в Европейската култура, като се има предвид ролята на водача/лидера. Друга заглавие, попаднало в класификацията на *ориентационните метафори* “Активите на взаимните фондове се понижават с над 440 млн. лева” има за своя база онтологичната метафора ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СЪЩНОСТИ СА ВМЕСТИЛИЩА, т.е. реални физически обекти, с които може да се оперира – те се понижават, повишават, растат, падат и т.н. По този начин се борави на ментално ниво с абстрактни същности. Има и много примери на концептуални сливания на метафора с метонимия, напр. „Wall Street затаява дъх в очакване на изказването на Джером Пауъл“. В това заглавие името на мястото замества институцията - Wall Street вместо борса. Отделно самият метоним е персонифициран Wall Street е одушевено същество, което има усещания, емоции и т.н. Към концептуалната метафора ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ ИЗПИТВАТ

ЕМОЦИИ можем да причислим и заглавието „Настроенията на финансовите пазари отново се влошават“.

По отношение на структурните метафори, в българските заглавия преобладават моделите:

➤ БИЗНЕСЪТ Е БОЛЕСТ – „Бойкотите на ипотеките в Китай са симптом на по-дълбока криза“,

○ Подвид БИЗНЕС СУБЕКТИТЕ СА ЛЕЧИТЕЛИ: „Каримански даде рецепта срещу кризите“;

➤ БИЗНЕСЪТ Е ВОЙНА – с подметафората БИЗНЕСЪТ Е БИТКА – „Опасенията от рецесия удрят възвръщаемостта на бизнес имотите“:

○ Подвид ВОЙНАТА Е ОБМЯНА НА УДАРИ: "Топлофикация София" отвърна на удара! Истината за сметките“,

○ Подвид УДАРИТЕ СА РАЗСТРОЙСТВО НА ПСИХИКАТА. Последната метафора е комбинация от концептуалните модели УДАРЪТ Е СИЛА и ПСИХИКАТА Е КРЕХЪК ОБЕКТ, с проявление в заглавието „Турция шокира пазарите с намаление на лихвата въпреки инфлацията от 80%“. Разбира се в това заглавие понятието „Турция“ е метонимично, а понятието „пазари“ има за основа онтологичната метафора ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СЪЩНОСТИ СА ВМЕСТИЛИЩА.

В англоезичните заглавия прави впечатление структурният модел

➤ БИЗНЕСЪТ Е ИГРА/ХАЗАРТ – „Andreessen Horowitz bets on crypto to break up Big Tech power“, „The EU has a trump card against Putin – why isn't it playing it?“

➤ Други концептуални метафори, които се наблюдават в англоезичния корпус са БИЗНЕСЪТ Е БОРБА, например в заглавието „Investors struggle to trade Eurozone debt without ECB safety net“.

➤ БИЗНЕСЪТ Е ВОЙНА – „Energy crisis will destroy viable firms' business“. Войната по самата си същност е разрушение.

○ Както в метафората в заглавието „Турция шокира пазарите с намаление на лихвата въпреки инфлацията от 80%“, в „Car subsidies deliver electric shock to US-EU trade relations“ има подобна концептуална структура.

➤ Интересна метафора е БИЗНЕСЪТ Е ЧИСТОТА в заглавието „Booming cocaine trade now stains most of Latin America“. В този пример метафората, която стои в основата на търсеното внушение е ЧИСТОТА Е ДОБРО/НАПРЕДЪК.

➤ БИЗНЕСЪТ Е БРАК – „Stocks Are Divorced from the Economy—but Won't Be Forever“ - в тази концептуална метафора водещата картираща структура е от сферата на брачните отношения

Като цяло разнообразието от структурни концептуални метафори е по-голямо сред англоезичните заглавия, като и техният брой е по-голям.

Таблица 2. Брой на концептуалните метафори в корпуса по вид – ориентационни, онтологични, структурни

Типология - брой	Български заглавия	Англоезични заглавия
Ориентационни метафори	18	9
Онтологични метафори	28	23
Структурни метафори	66	82
Общо	112	114

По-голямото разнообразие от структурни метафори в англоезичните заглавия може да се обясни с дългогодишната традиция в тази преса, ориентирана към засилена употреба на идиоматика, примерите в таблица 1 са само една част: to hit home, to steer a course, to bet on sth, have a trump card, to deliver a shock, to run out of sth (juice) и т.н. Областите, от които

са извлечени идиоматичните изрази варират от морската лексика, през залаганията, играта на карти, социалните отношения (бракове) и т.н., все сфери, традиционно популярни в тези англоезичните култури. Подобно развитие се наблюдава и в българската преса, със ставащите типични за нас сфери като спорт (скокове), храна, строителство, болести, лечение и т.н. Трябва да се има предвид, че сферите-източници отразяват културните нагласи на съответните народи (Kövecses, 2006).

По отношение на концептуалната метонимия, основните релации са: **място за институция, част/цяло, дейност за хора извършващи дейност**. Типични примери за метонимия са „Wall Street“, вместо Нюйоркската борса, „малкият бизнес“, вместо хората, които се занимават с такъв бизнес, Isle of Man, вместо институциите на Isle of Man и др.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Макар и скромно като обсег настоящата разработка се опитва да запълни неизследвана ниша в областта на приложната семантика. Чрез представянето на основната типология на концептуалните метафори в заглавията на статии от българската и англоезична преса в съпоставителен се постига и основната цел на проучването. Както бе споменато във въведението, значението на заглавията в пресата е от особено значение в много аспекти. Изясняването на когнитивните модели, залегнали в основата на езика на публицистиката показва нагласи, внушения, които много често остават скрити при един по-конвенционален анализ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пачева-Карабова (2005). Пачева-Карабова, Св. Метафоричният език на съвременната българска академична медицина. Докторска дисертация, Пловдив: Медицински университет – Пловдив, 2005.
2. Сталянова и Пухалева (2005). Метафоризация на бизнеса в българския и полския език. „Славянски диалози“, II, 4(1), 96-103.
3. Barcelona, A. (Ed.). Metaphor and metonymy at the crossroads. Berlin: Mouton de Gruyter.
4. Bell, A. (1991). The Language of News Media. Oxford: Blackwell
5. Charteris-Black, J. (2000). Metaphor and vocabulary teaching in ESP economics. English for Specific Purposes, 19(2), 149–165.
6. Charteris-Black, J., & Ennis, T. (2001). A comparative study of metaphor in Spanish and English financial reporting. English for Specific Purposes, 20, 249–266.
7. Croft, W. (1993). The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. Cognitive Linguistics, 4, 335–70.
8. Deignan, A., Gabrys, D. and Solska, A. (1997). “Teaching English metaphors using cross-linguistic linguistic awareness-raising activities”. ELT Journal 51: 352-340.
9. Evans, V., & Green. (2006). M. Cognitive linguistics: An introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
10. Gao, L. (2016) A Comparative Study of Conceptual Metaphors in English and Chinese Economic News Headlines. Creative Education, 7, 2629-2639.
11. Goatly, A. (1997). Critical reading and writing. London: Routledge
12. Goldberg, A. (1995). Constructions: a construction grammar approach to argument structure. Chicago: University of Chicago Press
13. Goossens, L. (2003). Metapronymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action, Cognitive Linguistics, 1, 3, 323–40.
14. Grady, J. (1997a). Foundations of meaning: primary metaphors and primary scenes. Ph.D. Dissertation, Berkeley: University of California, 1997.

15. Hawkins, 2001 Hawkins, B. (2001). "Ideology, metaphor and iconographic reference". R. Dirven et al. (eds.), 1-22.
16. Henderson, W. (2000) Metaphor, Economics and ESP: Some Comments. *English for Specific Purposes* 19(2): 167–173.
17. Herrera Soler, H. (2006a) "Conceptual metaphors in press headlines on globalisation". *Annual Review of Cognitive Linguistics* 4: 1-20.
18. Herrera Soler, H. (2006b) "Globalisers' and anti-globalisers' forums from a cognitive perspective". C.A. Hornero, M.J. Luzón & M.A. Ruiz (eds.), *Metaphor, Blending and their Application to Semantic Analysis*, 61-80. Zaragoza: ANUBAR.
19. Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the British Press*. London: Routledge.
20. Johnson, M. (1987) *The body in the mind: The bodily basis of meaning*. Chicago: Chicago University Press
21. Kheovichai, B. (2015). *Metaphor in Business English*. *Silpakorn University Journal of Social Sciences, Humanities, and Arts* Vol.15(1): 93-130.
22. Kimmel, M. (2002). *Metaphor, Imagery, and Culture. Spatialized Ontologies, Mental Tools, and Multimedia in the Making*. Ph.D., Department of Philosophy, University of Vienna.
23. Koller, V. (2004/2008). *Metaphor and gender in business media discourse: A critical cognitive study*. Basingstoke/New York: Palgrave
24. Kovacs, E. (2007). *Metaphors in English, German and Hungarian*. *Eger Journal of English Studies* VII (2007) 111–128.
25. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. New York and Oxford: Oxford University Press.
26. Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture: Universality and variation*. New York: Cambridge University Press.
27. Kövecses, Z. (2006). *Language, mind, and culture: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
28. Kövecses, Z & Radden, G. (1998) *Cognitive Linguistics* 9 (1):37-78 (1998)
29. Lakoff G. & M. Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
30. Lakoff, G. (1993). *The contemporary theory of metaphor*. In A. Ortony, *Metaphor and thought*, 202-251. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
32. Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
33. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
34. Littlemore, J. & G. Low (2006). "Metaphoric competence, second language learning, and communicative language ability". *Applied Linguistics* 27: 268- 294.
35. Mendoza P.E., F. J. & Ota C, J. L. (2002). *Metonymy, Grammar, and Communication*. Granada: Comares. Colección Estudios de Lengua Inglesa.
36. Morley, J. (1998). *Truth to Tell: Forms and Function in Newspaper Headlines*. Bologna: CLUEB.
37. Radden, G. (2002). *How metonymic are metaphors?* In R. Dirven, & R. Pörings (Eds.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* (pp. 407–435). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
38. Rosch, E. (1978). *Cognition and Categorization*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
39. Sandikcioglu, 2001 Sandikcioglu, E. (2001). "The otherness of the orient: political-cultural implications of ideological categorisations". R. Dirven et al. (eds.), 161-188.

40. Talmy, L. (2000a). *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring System*. The MIT Press. Cambridge, Mass.
41. Talmy, L. (2000b). *Toward a Cognitive Semantics. Volume II: Typology and Process in Concept Structuring*. The MIT Press. Cambridge, Mass.
42. White & Herrera Soler, 2003 White, M. & H. Herrera Soler (2003). “Metaphor and ideology in the press coverage of telecom corporate consolidations”. R. Dirven, R. Frank & M. Pütz (eds.), *Cognitive Models in Language and Thought: Ideology, Metaphors and Meaning*, 215-234. Berlin: Mouton de Gruyter.
43. Praggeljaz Group MIP. (2007): A method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1–39.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

A CORPUS-BASED STUDY OF LEXICAL ITEMS IN BULGARIAN AND ENGLISH ECONOMICS RESEARCH ARTICLES

Ivaylo Dagnev

Medical University –Plovdiv, Medical College, Bulgaria

Abstract: The article offers a comparative analysis of the lexical means used in Bulgarian and English research articles with an economic focus. The research is based on a broad theoretical foundation, using a genre and terminological toolkit, alongside a linguistic analysis of lexical items. Methodologically, the research is based on two separate corpora of articles in Bulgarian and English language articles of almost equal number of words. The most frequent lexical units are established, and an analysis of lexically-related groups - collocations, coligations and lexical bundles is also offered. The importance of these lexical devices in the context of textual organization and for the terminological system of the genre of the economics research article is emphasized.

Key words: economics research articles, comparative study, Bulgarian, English, lexical items

КОРПУСНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛЕКСИКАЛНИ ЕДИНИЦИ В БЪЛГАРО И АНГЛОЕЗИЧНИ НАУЧНО- ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ СТАТИИ В ОБЛАСТТА НА ИКОНОМИКАТА

Ивайло Дагнев

Медицински университет – Пловдив, Медицински колеж

Резюме: Статията предлага съпоставителен анализ на лексикалните средства използвани в български и англоезични научно-изследователски статии с икономическа насоченост. Изследването се базира на широка теоретична основа, използваща жанров и терминологичен инструментариум, наред с езиков анализ на лексикалните единици. В методологически план, разработката се базира на два отделни корпуса от статии в български и англоезични статии с приблизително еднакъв брой думи. Установяват се най-честотните лексикални единици, като се предлага и анализ на лексикално-свързаните групи – колокации, колигации и лексикални снопове. Изтъква се значението на тези лексикални средства в контекста на текстуалната организация и за терминологичната система на жанровата форма на икономическата научно-изследователска статия.

Ключови думи: научно-изследователски статии, икономика, сравнително езикознание, български, английски, лексикални единици

I. INTRODUCTION

1. The concept of genre

The perspective of genre leads to the view of a text as a member of a category: a culturally recognized artifact, a grouping of texts according to some conventionally recognized criteria, or according to specific, culturally defined goals. Genres are categories established by consensus within a culture and may change over time when the circumstances change. category: a culturally recognized artifact, a grouping of texts according to some conventionally recognized criteria, or according to specific, culturally defined goals. Genres are categories established by consensus within a culture and may change over time when the circumstances change. The main definition that Swales (1990:58) gives to genre is: "... a set of communicative events, participants sharing common communicative goals, recognizable by the expert members of the discursive community."

1.1. Genre analysis and the language of science

In the 1980s, many scholars such as Miller (1984) and Bhatia (1987) began researching genre analysis, in an effort to solve the problems of written scientific discourse, but it was Swales' book, "Genre Analysis" (Swales 1990), which put the field on a firm scientific footing. As a result of Swales' work, genre analysis has become an important component in the development of language skills, mainly because the recognition and understanding of genre characteristics help to create predictable expectations about the context in which a text is being realized. Through this type of analysis, texts themselves can be segmented into specific elements that make the compositional structure and the discourse markers that constitute them recognizable.

The frame Swales (1990) offers for studying genre comprises three phases. The first phase concerns the discourse community. Every discussion of genre analysis must be considered through the lens of this community. The second, inextricably linked to the former are the conventional expectations associated with genre. In terms of research articles (RAs), this parameter indicates the degrees of identification, contextualization and representation of any economics problem or hypothesis, methods of research, results and explanations, and the probable solution to the

problem. Thirdly, according to Swales (1990: 58), the third phase implies possible pedagogical benefits, as language learners need a contextual and situational orientation defined by genre characteristics. This is of particular importance to studying a foreign language for specific or academic purposes, as the acquisition of language skills is thus identified by mastering certain genre forms.

In purely linguistic terms, researchers describe the basic characteristics of the language of science as accuracy, clarity, logical train of thought, objectivity and informativity. The language of science also presupposes consistency and argumentation of the exposition, standardization and a relative authorial distance from the explicated object of study. The scientific text then is a system of strict laws in which text typology is built from the bottom up - the publication of higher information levels is built up as a publication of lower-level publications (e.g. the sum of thematically related articles is a prerequisite for their unification in a monograph, etc.) (Staneva 2001: 370).

1.2. Genre forms in academic writing. General outline

In terms of academic genres, the main genre forms can be subdivided according to their length:

- short-length genre forms: annotation, abstract, short review, report, presentation;
- medium length genre forms: article, scientific message, lecture;
- long-length genre forms: monograph, dissertation, study, reference book.

The main feature of all these genre forms is formal standardization, which is directly related to the cultural and scientific traditions of the respective country, as well as to the intrinsic relationships associated with a scientific field. Over the last decades, globalization has evolved into "global" criteria in terms of the structural and lexical and grammatical requirements of most genres in response to the creation of global databases with scholarly metrics such as Scopus, Web of Science, Google Scholar and others.

1.3. The subgenre of research article

The article is the academic genre heavyweight; whose structure serves as the mainframe of all other genre forms. The former could be either a research article or a review article. Swales (1990) first focuses on the ideational characteristics of the RA - he introduces the notion of rhetorical move. A rhetorical move indicates "a change in information flow" (Swales 1990: 140-141) - in his opinion, the main function of a research article is to convince the reader of the significance of the presentation of the scientific product through publication. Swales (ibid.) gives an example with the "Introduction" section of the RA, pointing out that it is made up of formal and structural components (moves) that underlie the rhetorical function of the scientific text. For example, the rhetorical *Move: Establishing a Territory* aims to delineate and identify a scientific study in a particular context; *the Move: Indicating a Gap* seeks to establish uncharted territory in the relevant field of science, thus underscoring the significance of the study.

1.3.1. Principal characteristics of academic and economics research articles

As mentioned above, scientific articles are divided mainly into two groups: original (or research) and overview. Original scientific articles are called primary literature, while review papers are part of the secondary scientific literature, summarizing the results of published research, analyzing books, or advancing science. There are marked differences between the two types of article, although according to Davis (2015), the review article has a similar structure to the research one. However, in our opinion, the structure of the review article, is much more *laissez faire* and does not always conform to the generally accepted and standardized IMRD structure of the research variant.

With regard to the business domain, there are essentially two sub kinds of economics research papers: empirical papers, which run data through a model (a series of mathematical equations); and theoretical papers, which begin with a model based on certain premises and then prove that certain outcomes will ensue. These two kinds of papers reflect what the discipline considers to be legitimate economics. Both kinds of papers typically have abstracts and both are written in sections with subheadings. The format of sections and their content have become fairly standard over the years. For empirical papers, the sections (with some variation) include: Introduction; [Literature Review]; Data; Methodology/Model; Results; Conclusion. For theoretical papers, there will be an Introduction and a section presenting the basic model. Then there will be usually subsections and further sections discussing various scenarios that can be acted out as the basic model is extended. Theoretical papers abound in math, and usually the proofs are put in an appendix.

2. Corpus analysis in the frame of comparative linguistics

The focus on comparative linguistics, as a thorough linguistic analysis of academic genres, is inconceivable without probably the best mechanism contemporary linguistic has to offer - corpus analysis. The main objectives of such an analysis are highlighting those linguistic features that can be conducive to a better understanding of academic discourse and consequently leading to an improved written production.

As Johansson (2003: 5) notes, one of the most serious problems before comparative analysis is equivalence, in other words, how to know what to compare after different languages conceptualize notions and their lexical representations to a large extent differently. One method, gaining ever increasing popularity over the past two decades, is corpus research, which is also possible thanks to the improvement of computers technologies. Its advantages are undeniable, since the statistical processing of large texts and lexical arrays gives representativeness that goes beyond boundaries of intuition and subjectivity.

Strictly speaking, the definition of the term "corpus" is complex and does not necessarily involve computer processing, as the very idea of orientation of linguistic research towards pragmatics and descriptiveness reflects much wider trends in the social development of societies, such as, for example, the processes of globalization, mass communication, acceleration of dynamism in communication etc. According to Biber (1993: 245), "the corpus is, in principle, an organized body of texts in their natural environment". For Sinclair and Moranen (2006: 23):

"The corpus is a collection of texts in electronic form, selected according to certain external criteria to represent linguistic diversity as a source for linguistic analysis."

When we look at other definitions of corpora, we come across several common traits shared by numerous authors (Garside, Leach, Sampson, 1987; Sinclair, 1996; Stefanovic, Grice, 2006):

- a) the corpus is composed of language material (written text, speech fragments, etc.);
- b) this material is selected and organized according to explicit linguistic criteria and is authentic;
- c) the material serves as a sample of a more comprehensive linguistic expression;
- (d) the material is usually electronically processed;
- e) serves for linguistic analysis.

In terms of data collection principles, there are two main approaches: **the corpus-based approach** and **the empirical corpus approach** (corpus-driven approach). The first approach is the so-called top-down, i.e. the textual material is organized on the basis of certain theoretical principles, while the second method relies on linguistic modeling based on already extracted empirical material (Tognini-Bonelli, 2001). In reality, both methods are not so different (McEnery, Jiao, Tono, 2006: 9):

"It appears that the empirical corpus approach is not so different from corpus-based – while the latter is assumed to isolate theory from the data or standardize it to fit the theory, the first filters

the data by ostensibly randomized samples, although there are no guarantees that the corpus has not been selectively examined to non-conforming (to the theoretical model - b. m.) data should be avoided."

If we take a closer look at the empirical corpus model, we will see that even if information is extracted on the basis of already received data, the very perspective of observation and interpretation necessitates a certain type of inference which is dependent on preliminary concepts.

3. Vocabulary in economics research articles

The vocabulary characterizing economics research articles can be viewed in the light of English for academic purposes (EAP) which is a rich and fast moving area of endeavor, growing rapidly beyond the historical areas of English as a first language context. Academic vocabulary can be seen as a layer of vocabulary that occurs across a range of academic subject areas, meaning users would encounter this vocabulary in biology or chemistry, linguistics or law. There is argument about whether there is a core of academic vocabulary (Hyland & Tse 2007), for example, because the occurrence of specific words in a particular area does not necessarily mean that these items are used in the same way or with precisely the same meaning in different subject areas.

On the other hand, the subject area of economics and business is too large to be encompassed in a single study. There are so many subspheres of applied economics that analyzing in detail its terminological vocabulary is an extremely tall order. Moreover, in practical terms, specialized vocabulary in a given subject area is often the least problem of a researcher, so what may really count as a true investigative analysis are those terms that cut across all areas, or the great majority of the latter, the so-called **metaterms** (Mavrodieva, Tisheva 2014:123), which could be divided into two classes:

a) **General metaterms**, such as: administrative, aspect, authority, classification, competence, consumption, distribution, empirical, globalization, indicator, methodology, parameter, qualitative, scenario, technological, validity, etc.

b) **Specific (to economy) metaterms**, such as: auction, audit, bankruptcy, benchmark, commodity, entrepreneur, recession, turnover, unemployment, etc.

4. The terminological angle of academic writing

Precision and accuracy are maybe the two terms that best encapsulate the idea of scientific style when dealing with high abstract level texts and it is terminology that is deemed as the most immediately salient feature of specialized communication. Terminology in science dictates the need for such precision. Today, science depends heavily upon highly specialized and ever expanding technical vocabulary, so inaccurate rendering of even a few terms can mar interpretation significantly. Moreover, the coining of new terms by researchers is ongoing as a measure of scientific advancement, involving new discoveries and development of new sub disciplines. What can be applied from Cabre's theory of terminology (Cabre, 1999) are these criteria regarding the linguistic aspect:

a) Terms are lexical units and can participate in lexical and syntactic structures, as well as being limited in terms of lexical combinatorics based on the principles limiting all lexical units;

b) Formally, they can coincide with lexemes from the general discourse;

c) The meaning of the terms is discrete, ie. clearly delineated within the specialized area; Standardization is a key concept in terminology, which involves two aspects:

a) unifying and fixing each referent, and

b) unifying and standardizing its designation (Sager 2001: 255).

Terms differ from words in that the former are endowed with a special form of reference, they refer to "a discrete conceptual entity, constituting the knowledge space of a particular subject field" (Sager 2001: 261). Thereby, to mark the specificity of reference, agreements (in the discourse communities) are bound to be reached over the precise meaning and linguistic forms by means of the processes of regularization, harmonization and standardization (ibid). Hence, special

subjects can be differentiated from general knowledge by the nature of reference, which subsumes the use of additional concepts. The difference, as Sager (ibid) mentions, is one of degrees, rather than one of two extremes. As far as terms are concerned, behind each one there should ideally stand a clearly defined concept, systematically related to other concepts that make up the knowledge structure of a text or a discourse area in question. The common lack of polysemy within one specialized domain accounts for the context independency of terms. In terminology, the polysemic nature of language is limited; terms are the result of convention, they are formed on the basis of an agreement among specialists in a given field, and are motivated by the intention to facilitate communication in the domain (Sager 1990: 56-57).

5. Lexical features characterizing ERA

In terms of lexical features, we have to discern between **single lexical items** and **multiword lexical items** – the latter being **collocations**, **colligation** and **lexical bundles**. According to the Oxford dictionary, a collocation represents “the habitual juxtaposition of a particular word with another word or words with a frequency greater than chance”. A colligation, in its turn, is a set of words arranged in the way they function in a syntactic structure--i.e., forming a syntactic pattern, eg.

Example: I allowed him to leave.

The grammatical structure is **to allow s.o. to do sth.** So, the main difference between collocation and colligation is that collocation is a grouping of two or more words that are commonly used together in English, whereas a colligation is a grouping of words based on certain grammatical patterns. The basic idea of colligation is that just as a lexical item may be primed to co-occur with another lexical item, so also it may be primed to occur in or with a particular grammatical function. Alternatively, it may be primed to avoid appearance in or co-occurrence with a particular grammatical function (Hoey, 2005:43).

According to Hoey (2005: 43) colligations actually encompass three distinct aspects of distributional attraction between linguistic items: (i) the relationship between a lexical item and a grammatical context (e.g. [consequence + BE + subordinate clause]; Hoey, 2005: 57–58), (ii) the relationship between a lexical item and a particular syntactic function in which the item can be used (e.g. consequence is often used as part of a complement; Hoey, 2005: 44–48), and (iii) the relationship between a lexical item and the position in a phrase, clause, sentence, text or discourse where the item can be used (e.g. consequence is often used as part of the theme in a sentence; Hoey 2005: 49–52). Thus, Hoey (2005) uses colligation as a cover term which encompasses both grammatical patterns and patterns of information structure associated with a lexical item.

Traditionally, collocation has been considered as a relationship between only two lexical elements (Jones and Sinclair, 1974; Sinclair, 1987). Therefore, the frequent co-occurrence of more than two words has often been treated as a separate phenomenon (however, see Kjellmer 1984 and Smadja 1993). Frequently occurring multiword combinations have been labeled in different ways in the linguistic literature, e.g. *lexical bundles* (Biber & Conrad, 2009), clusters (Kenny, 2000: 99) and *multi-word strings* (Mauranen, 2000: 120). In some cases, it has been argued that these multiword combinations are reducible to binary collocations. However, there is evidence to suggest that not all three-item-collocations can be split up into two basic constituents and that multiword collocations might, in fact, be quite common (see the discussion in Siepmann 2005: 417).

Many linguistic studies of academic discourse in the past few decades have focused on the description of multi-word expressions (eg. Nattinger and DeCarrico, 1992; Lewis, 1993; Schmitt, 2004), challenging the traditional dichotomy between grammar and vocabulary. These studies are part of a long line of research that goes back to Firth (1951), Altenberg (1998), Sinclair (1991), suggesting that language in use relies to a great extent on prefabricated word patterns (“how are you”, “as it were”), and that the ability to use them appropriately is a significant component in

successful language acquisition. Following Altenberg (1993, 1998), who used a frequency-driven, fixed word approach to identify multi-word sequences, Biber et al. identified lexical bundles as specific type of multi-word expressions, and defined them as “recurring sequence of three or four words” (Biber et al., 1998: p. 990). Biber’s lexical bundle approach has been applied in many subsequent corpus studies in academic writing.

Lexical bundles have several specific characteristics that distinguish them from the other multi-word sequences, such as idioms, collocations and colligations. By definition, they are extremely common, not idiomatic in meaning, and not perceptually salient (Biber and Barbieri, 2007, p. 269). They are clusters of 3-6 contiguous words identified in electronic corpora exclusively on the basis of their frequency in a certain register, may be parts of clauses (eg. “I don’t want to”) or phrases (eg. “in the case of”), and usually do not represent complete structural and semantic units. Biber et al. (1999) suggest that 15% of the bundles in conversation are structurally complete, while only 5% in the academic prose are complete structural units. The bundles in the academic prose are “phrasal rather than clausal” (Biber et al., 2004, p. 382), with 70% of the bundles consisting of noun phrase expression (eg. “the nature of the”), or a sequence that bridges across two prepositional phrases (eg. “as a result of”). Hyland (2009) states that most bundles in academic writing are parts of noun and prepositional phrases, and reports different patterns across disciplines: social sciences (business studies and applied linguistics) employ more bundles beginning with a prepositional phrase, while science and engineering texts use more passive bundles. Jalali et al. (2015) found that the largest structural category of lexical bundles in medical research articles was prepositional phrases. Cortes (2004) also reports that the majority of the bundles used in academic history writing in English and Spanish are prepositional phrases.

6. Aim of the research: The paper strives to analyze in a comparative fashion specific vocabulary (metaterms) in Bulgarian and English language economics research articles.

II. METHODS

With regard to scope, the paper centers on **economics research articles** as these are the mainframe of academic production in the field of economics. The study employs both corpus-based approach and empirical corpus approach methodologies as its purpose is conducting a detailed study of the selected language material. On the other hand, due to our desire for verifiability, we restricted ourselves to sources of open access or those that can be extracted on the basis of institutional subscription. Regarding languages, there are two corpora – one is composed of articles, published in Bulgarian journals, in online version (with the abbreviation BLC - 37 articles), and the other from articles in English language journals (abbreviated ELC - 16 articles). Our guiding principle has been the number of words, not that of articles, as the ones in English are more than double in size. As far as the BLC is concerned, we have extracted articles from “Ikonomika 21”, “Biznes upravljenie”, “Dialog”, “Ikonomicheski I sotsialni alternative”, “Novo znanie”, etc. All the articles were published over the last two years. The ELC have been compiled with articles available at ScienceDirect: “Journal of Development Economics”, “Economics: The Open-Access” and “Research Papers in Economics and Finance” and also published in above-mentioned period. The areas of research of both groups of articles, viz. BLC and ELC is quite varied – they encompass both highly theoretical ones, heavily reliant on mathematics and statistics and ones delving into practical economic applications of various business spheres.

For the sake of analysis, we have abstained from building very large corpora. Nevertheless, the total count of words in all corpora is 394594 words, which is a formidable number and accounts for excellent representativeness by this criterion. The total number of words in BLC is 192819, while in ELC the number is 201 775. All articles were initially scanned into PDF files and then into word processing files for ease. For data processing, we used *WordSmith*, version 6.0 (Scott 2012), freely available, employing all three of its features: Concordance, KeyWord and WordList, which allow the monitoring of word contexts and repetitive lexical constructions. To this end, the

three corpora were merged into three respective files. Separately, we also used a second word processing program, *AntConc*, due to the fact that different programs sometimes give ambiguous figures for the number of words, phrases, etc., especially when referring to “unpopular” word processing software in lesser-used in science languages like Bulgarian.

III. RESULTS AND DISCUSSION

As said in the Introduction, we have carried out textual analyses of both corpora in terms of **single word terms** and **multiword terms**, viz. collocations, colligations and lexical bundles. With regard to single word items, we present the lemma not the specific word form.

Single word items with the highest number of tokens in BLC are:

- nouns - *predlagane*¹², *potrebiteli*, *razvitie*, *produkti*, *danni*, *biznes*, *process*, *faktura*, *resursi*, *nachin*, *upotreba*, *informatsia*, *infrastruktura*, *tehnologii*, *otnoshenie*, *upravlenie*, *riteil*, *oborudvane*, *zaemi*, *iztochnik*, *onlain*, *izpolzvane*, *targovia*;
- adj – *okolna*³, *ikonomicheski*, *bitovi*, *osnoven*, *evropeiski*, *targovski*, *elektronen*, *strategicheski*, *opredelen*, *planiran*;
- verbs⁴ – *tryabva*, *imam*, *izpolzvam*, *pozvolyavam*, *reshavam*, *vazdeistvam*, *osiguryavam*;
- other⁵ – *na*, *kato ot*, *pri*, *varhu*, *koeto*, *drugi*, *kakto...taka*.

Single word items with the highest number of tokens in ELC are:

- nouns – *demand*, *index*, *percent*, *level*, *season*, *rebate*, *treatment*, *effect*, *discount*, *production*, *increase* (n), *price*, *product*, *purchase*, *input*, *expenditures*, *result*, *impact*, *policy*, *land*, *offer*, *cost*, *extension*, *subsidy*, *response*, *payout*, *investment*, *survey*, *preference*, *information*, *loss*;
- adj – *average* (adj), *increasing*, *based*, *significant*, *purchased*, *statistical*;
- verbs – *be*, *may*, *increase*(v), *have*, *find*, *cover*, *take*, *can*, *offer*, *consume*, *cost* (v), *result*(v), *ensure*, *respond*.

All presented single word items in both corpora fall within the category of two hundred most frequently used words according to AntConc (4.1.0.).

In terms of collocational patterns, the most prominent ones in BLC are of the type *adj + noun*:

- *vazhna rolya*⁶, *narastvasht natisk*, *choveshki resursi*, *okolna sreda*, *kraini potrebiteli*, *visoka vazvrashhtaemost*, *zhiznen tsikal*, *mestni danatsi*, *visoki /niski dohodi*

With the *noun + (prep) (adj) noun* pattern (post modification - in Bulg. - *nesaglasuvano opredelenie*)

- *tegloto na otpadatsite*⁷, *konsumatsia na energiya*, *infrastrukturata na...*, *rolya v prinosa*, *prinos za razvitie*, *problemite na okolnata sreda*, *protsepa na predlagane*, *vazmozhnosti za razvitie*

With the combination *noun + verb*:

- *igrae rolya*⁸, *postavyam tseli*, *izgrazhdam strategiya*, *(lihvenite) protsenti se povishavat*

¹ All words in Cyrillic are transcribed. Their translations are provided in footnotes.

² Supply, consumers, development, products, data, business, process, invoice, resources, means, use, information, infrastructure, technologies, relation, management, retail, equipment, debts, source, online, application, trade

³ environmental, economic, domestic, main, European, commercial, digital (online), strategic, definite, planned

⁴ must (have to), have, use, allow, decide, influence, ensure

⁵ of (on, about, etc), such as, from (by), upon (over), which, other, as...as

⁶ important role, increasing pressure, human resources, environment, end users, high return, life cycle, local taxes, high/low revenues

⁷ the weight of waste, energy consumption, infrastructure of..., contribution role, contribution to development, environmental problems, supply process, opportunities for development

⁸ play a role, set a goal, build a strategy, interest rates are rising

In the ELC the most frequent ones are also of the type *adj + noun* (premodifier + head) or three- element multiword phrases:

- (adj + noun) - *risk aversion, insurance demand, insurance product, index insurance, extension office, significant difference, treatment effect, purchasing power/coverage/insurance, demand response, percent increase, insurance contract, developing countries, insurance product, baseline survey;*

- (three-element multiword items) – *statistically significant result, farm level characteristics, resource constrained farmers, insurance coverage period, traditional theoretical predictions, demand response curves, average treatment effects.*

With the combinations *noun + verb* or *verb + noun*:

- *estimates are, inflation is rising, reject the bill, purchase the insurance, results suggest*

With multi-unit structure such as (*det*) + *premodifier* + (*prep*) + *premodifier* + ... + *head*:

- *type of dry spell, nature of the incentive, presence of basis risk, indemnity based crop insurance*

We have found a number of colligations in both corpora:

- in BLC⁹: *(neshto) e kritichno vazhno, natiskat za plashtane narastva, vyzmozhnostite (za razvitie) se povishavat;*

- in ELC: *demand is (initially) increasing, insurance makes them (worse), dry spell occurs...(adv), spending..... to increase, sth no longer hold(s).*

In terms of lexical bundles, after the exclusion of those containing proper nouns and context-based bundles (e.g. the Ministry of Finance, in the European Union), a total of 112 different bundles were included in the analysis in the BLC. With regard to ELC, the number of lexical bundles is higher, as we have identified a total of 127 different items.

Table 1. Most frequent lexical bundles in BLC and ELC

Bundles in BLC ¹⁰	Frequency (in tokens)	Bundles in ELC	Frequency (in tokens)
1. <i>ot druga strana</i>	46	1. <i>on the other hand</i>	44
2. <i>po tozi nachin se</i>	27	2. <i>as a result of</i>	37
3. <i>po odnoshenie na</i>	25	3. <i>as well as the</i>	33
4. <i>v zavisimost ot</i>	22	4. <i>at the same time</i>	27
5. <i>v rezultat na</i>	19	5. <i>on the basis of</i>	22
6. <i>s pomoshhta na</i>	19	6. <i>a result of the</i>	18
7. <i>ot znachenie za</i>	17	7. <i>the total number of</i>	18
8. <i>ot тази гледна точка</i>	15	8. <i>in the process of</i>	16
9. <i>v razvitiето na</i>	11	9. <i>the size of the</i>	14
10. <i>po sashtnostta si</i>	11	10. <i>the level of</i>	14
11. <i>za opredelyane na</i>	10	11. <i>the development of the</i>	11
12. <i>e edin ot</i>	10	12. <i>in the case of</i>	11
13. <i>ot edna strana</i>	9	13. <i>is one of the</i>	10

The findings from this research have demonstrated that bundles are “important building blocks of discourse associated with basic communicative functions” (Biber et al., 2004, p. 400), that “different registers rely on different sets of lexical bundles” (Conrad & Biber, 2005, p. 69), and that grammatical structure of lexical bundles is a distinct characteristic of registers (Biber et

⁹ sth is of critical importance, the pressure for paying off is increasing, the opportunities for development are increasing

¹⁰ on the other hand, in this way..., with respect to, according to, as a result of, with help of, of importance to, from this point of view, in the development of, in its essence, to determine the..., is one of

al., 1998). Lexical bundles play also a significant role in text and discourse construction as most of them, including the most frequently used in the corpora, serve as discourse markers. Discourse markers (DMs) are the intersection points in a text, performing rhetorical functions, marking the boundaries of steps and moves in RA, signifying a change in the information flow, signaling alterations in an author's stance. They are a subcategory of grammatical cohesion which join clauses and sentences together to form longer discourse (Richards & Schmidt, 2002). From what we have extracted in the corpora, we can say that both Bulgarian and English papers rely heavily on DMs, as some of the most frequently used lexical bundles, such as *ot druga strana/on the other hand, po otnoshenie na, ot тази gledna tochka, on the basis of, at the same time* etc. serve as DMs in terms of textual organization.

We have deliberately studied colligations and lexical bundles under a separate cover because we want to emphasize the crucial part these two categories play in what it means to know a language. As far as the frequency of occurrence of all three types of multiword expressions is concerned, both BLC and ELC can be said to be rich in formulaic language, which suggests a high level of regularization and standardization in both respective RA subgenres.

IV. CONCLUSION

In spite of its short volume and limited scope, the research provides a relatively detailed analysis in a comparative fashion of specific vocabulary (metaterms) in Bulgarian and English language economics research articles. It can be stated that these lexical elements are vital in constructing the rhetoric function of the studied articles in the corpora. The research also provides some quantitative data as far as lexical bundles are concerned. A possible follow-up investigation may look into the larger structures of text organization on the level of morpho-syntax, such as Tense, Aspect, syntactic structures, information flow (theme and rheme patterns) and on the plane of discourse – discourse markers, hedging, stance verbs, shell words, etc.

REFERENCES

1. Мавродиева, И., Тишева, Й., (2014). Академично писане за докторанти и постдокторанти. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София. 207 с. (Mavrodiieva, I., Tisheva, Y. Academic writing for PhD students and postdocs. University Publishing House "St. Cl. Ohridski", Sofia. 207 p.)
2. Станева, Хр. (2001) Стилистика на българския книжовен език. Абагар. В. Търново. (Staneva, Hr. Stilistika na bulgarskiya knizhoven ezik (Stylistics of the Bulgarian literary language. Abagar. V.Turnovo.)
3. Altenberg, B. (1993). Recurrent Verb- Complement Constructions in the LondonLund Corpus. In J. Aarts, P. de Haan and N. Oostdijk (eds), English Language Corpora: Design, Analysis and Exploitation (227–45). Amsterdam: Rodopi.
4. Altenberg, B. (1998). On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word-Combinations'. In A. P. Cowie (ed.), Phraseology: Theory, Analysis, and Applications (101–22). Oxford: Oxford University Press.
5. Bhatia, V. (1987). Language of the law. Language Teaching, vol. 20, no. 4, pp. 227-234.
6. Biber, D. (1993). Representativeness in corpus design. Literary and Linguistic Computing, vol. 8, pp. 243-257.
7. Biber, D. and Barbieri, F. (2007). Lexical bundles in university spoken and written registers. English for Specific Purposes 26(3):263-286. DOI: 10.1016/j.esp.2006.08.003
8. Biber D., Conrad, S. (2009). Register, Genre, and Style. Cambridge. Cambridge University Press.
9. Biber, D., Conrad, S. and Cortes, V. (2004). If you look at...: Lexical Bundles in University Teaching and Textbooks. Applied Linguistics 25/3: 371-405. Oxford University Press.

10. Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics, Investigating Language Structure and Use*, Cambridge. Cambridge University Press
11. Cabre Castellvi, M.T. (1999). *Terminology, Theory, Methods, Applications*. Translated by Janet Ann DeCesaris. Amsterdam: John Benjamins.
12. Conrad, S. M., & Biber, D. (2005). The frequency and use of lexical bundles in conversation and academic prose. *Lexicographica*. DOI: 10.1515/9783484604674.56
13. Cortes, V. (2004). Lexical bundles in published and student disciplinary writing: Examples from history and biology. *English for Specific Purposes* 23(4):397-423. DOI: 10.1016/j.esp.2003.12.001
14. Davis, R. (2015). A genre analysis of medical research articles. PhD Thesis, University of Glasgow, p. 293. <http://theses.gla.ac.uk/6724/>
15. Firth, J. R. (1957). *Papers in Linguistics 1934-1951*. London: Oxford.
16. Garside, R., Leach, G., and Sampson, G. (1987). *The Computational Analysis of English: A Corpus-Based Approach*. Longman, Inc., New York.
17. Hoey, M. (2005). *Lexical priming: A new theory of words and language*. Psychology Press, p.202.
18. Hyland, K. (2009). *Academic Discourse: English in a Global Context*. London: Continuum.
19. Hyland, K., Tse, P. (2004). Metadiscourse in academic writing: A reappraisal. *Applied linguistics*, 25(2), pp.156-177.
20. Jalali, Z.S., Moini, M.R., Arani, M.A. (2015). Structural and Functional Analysis of Lexical Bundles in Medical Research Articles: A Corpus-Based Study. *International Journal of Information Science and Management*. Vol. 13, No. 1, 2015, 51-69
21. Johansson, S. (2003). Contrastive linguistics and corpora. In S., Granger, J. Lerot, & S. Petch-Tyson, *Corpus-based approaches to contrastive linguistics and translation studies*, Amsterdam: Rodopi, pp. 31-44.
22. Jones, S. & Sinclair, J. (1974). English lexical collocations - A study in computational linguistics. *Linguistics*, pp. 15-61.
23. Kenny, D. (2000). Translators at play: exploitations of collocational norms in German-English translation. In *Working with German corpora*, Edited by: Dodd, B. 143–160. Birmingham: University of Birmingham Press.
24. Kjellmer, G. (1984). Why Great: greatly but not Big: *Bigly? *Studia Linguistica* 38(1):1 - 19
25. Lewis, M. (1993). *The lexical approach*. Hove, UK: Language Teaching Publications.
26. Mauranen, A. (2000). Strange Strings in Translated Language: A Study on Corpora. In M. Olohan (ed.) *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies 1: Textual and Cognitive Aspects* Manchester: St. Jerome Publishing, 119 -141
27. McEnery T., R. Xiao, Y. Tono. (2006). *Corpus-based Language Studies: An Advanced Resource Book*. John Benjamins. Published online: 08 December 2006 <https://doi.org/10.1075/ijcl.11.4.09won>
28. Miller, C. R. (1984). Genre as Social Action. *Quarterly Journal of Speech* 70:151-167
29. Nattinger, J., DeCarrico, J. (1992) *Lexical Phrases and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 1992. Pp. xvi 218.
30. Richards, J.C. & Schmidt, R. (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics* (third ed.), Pearson Education, London.
31. Sager, J. (2001). Terminology. Standardization. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. M. Baker. Routledge, London.
32. Sager, J. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
33. Schmitt, N. (2004). *Formulaic Sequences Acquisition, processing and Use*. Introduction. John Benjamins.

34. Siepmann, D. (2005). Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part I: Lexicological Aspects. *International Journal of Lexicography*, Volume 18, Issue 4, pp. 409–443, <https://doi.org/10.1093/ijl/eci042>

35. Sinclair, J. (1987). The Nature of the Evidence in J. Sinclair (ed.) *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. Collins ELT: 150–159

36. Sinclair, J. (1996). The search for units of meaning. *Textus* 9/1: 75-106. (Reprinted in *Sinclair 2004*: 24-48.)

37. Sinclair, J. (1991). *Corpus Concordance, Collocation*. Oxford University Press

38. Sinclair, J.M., Mauranen, A. (2006). *Linear Unit Grammar*. John Benjamins.

39. Smadja, Fr. (1993). Retrieving Collocations from Text: Xtract. *Computational Linguistics*, 19(1):143–178.

40. Stefanowitsch, A., & S.T. Gries (2006). *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin: Mouton de Gruyter.

41. Swales, J. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: CUP.

42. Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus linguistics at work*. Amsterdam: John Benjamins

REFERENCE DICTIONARIES

Oxford dictionary, (<https://www.lexico.com/definition/collocation>)

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF ECONOMIC MAJORS: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Ivaylo Dagnev

Medical University –Plovdiv, Medical College, Bulgaria

Abstract: The article examines in an analytical order the problems and perspectives of foreign language learning in an academic environment with a focus on economic and business majors. Fundamental categories in the field of applied linguistics in the field of foreign language learning and in particular English in higher education are discussed in general theoretical terms. Concepts such as English for specific purposes, English for academic purposes in the light of business discourse and business English are reviewed. The research also examines some innovative approaches in modern foreign language training, as well as the technological means that would facilitate the learning process. A brief analysis of the main problems of foreign language education in Bulgarian universities is also presented, with recommendations for overcoming some of them.

Key words: ESP, EAP, Business English, problem-based learning, technology.

АНГЛИЙСКИ ЗА АКАДЕМИЧНИ ЦЕЛИ В ЧУЖДООЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ СПЕЦИАЛНОСТИ: ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Ивайло Дагнев

Медицински университет – Пловдив, Медицински колеж

Резюме: Статията разглежда в аналитичен порядък проблемите и перспективите на чуждоезиковото обучение в академична среда с фокус върху икономическите и бизнес специалности. В общотеоретичен план се дискутират фундаментални категории в плана на приложното езикознание в областта на обучението по чужд език и в частност на английски във висшето образование. Прави се обзор на понятия като английски за специфични цели, английски за академични цели в светлината на бизнес дискурса и бизнес английския. Разработката разглежда и някои иновативни подходи в съвременното обучение на чужд език, както и технологичните средства, които биха улеснили учебния процес. Представен е и кратък анализ на основните проблеми на чуждоезиковото обучение в българските университети, като се дават препоръки за преодоляването на някои от тях.

Ключови думи: АСЦ, ААЦ, бизнес английски, проблемно обучение, технологии.

1. АНГЛИЙСКИ ЗА СПЕЦИФИЧНИ ЦЕЛИ

Английският за специфични цели (АСЦ)¹ е един от най-утвърдените подходи в преподаването на английски език. Началото е поставено през 60^{те} години на 20 век и на практика е може би най-влиятелният на всички методи за преподаване на езици в академична среда и на работното място (Belcher, 2009). Нуждата от такъв подход е продиктувана от експанзията на английския език, който се оказва новия *lingua franca* на международната сцена, било то в търговията, икономиката, науката, медицината, или в академичния дискурс. Новата ситуация, при която английският е може би единствения международно признат език за комуникация налага и друго отношение към него.

АСЦ е еkleктичен подход, който използва най-ценните, успешни и доказали се идеи от други теории и практики, съчетавайки ги в едно цяло. Методът включва елементи от комуникативно езиково обучение, проблемно-базираното езиково обучение, проектно-базирано обучение (Richards & Rodgers, 2014) и много други подходи за преподаване, но също има своите собствени уникални характеристики, включително фокус върху обучаемия, в тясна връзка със специализирани предмети и акцент върху сътрудничеството както в планирането, така и в преподаването. Дефинирането на ясни и специфични нужди може би отличава е това, което отличава АСЦ най-ясно от преподаване по общ английски език (Flowerdew & Peacock, 2001).

“Английският език за специфични цели (ASC) е подход към езиковото преподаване, който е насочен към настоящите и/или бъдещите академични или професионални нужди на обучаемите, фокусира се върху необходимия език, жанрове и умения за справяне с тези нужди и подпомага обучаемите да посрещнат тези нужди” Anthony (2018:11).

В много страни преподавателите по АСЦ служат като координатори за цели програми по академичен английски език, а на много места са и хора от бизнеса, които играят заемат ключови роли в компании. Обучаващите се в АСЦ обикновено са или студенти, или професионалисти в дадена област. В този вид обучение по чужд език се предполага, че

¹ АСЦ – (ESP) – English for Specific Purposes. Всички понятия са с преведени на български названия и абривиатури. Английските абривиатури и названия са дадени в бележки под линия. (бел. авт.)

обучаемият има определено ниво на владеене на езика, макар че в последно време, необходимото ниво е все по-ниско – в края на 80те и 90те, обучаваните започват да учат АСЦ от ниво В2 на Общата европейска референтна езикова рамка, но в наши дни, много курсове по АСЦ могат да започнат и от ниво А2.

В основата си АСЦ се съсредоточава повече върху езика в контекста, отколкото върху преподаването на граматика и езикови структури, като обхваща предмети, вариращи от технологии, бизнес, туризъм, хотелиерството до медицински науки и др. Основен акцент на АСЦ е, че английският не се преподава като предмет, отделен от реалния свят (или желанията) на обучаемите; вместо това, той е интегриран в предметна област, важна за тях. За разлика от обучението по общ английски език, при АСЦ най-напред трябва да се направи анализ на нуждите, които определят кои езикови умения са най-необходими на обучаемите. В зависимост от тези нужди, учебната програма се съставя по такъв начин, че да се добият необходимите умения за комуникация. Например, една програма по АСЦ може да наблегне на развитието на уменията за писане при студенти, които се подготвят за дипломна работа по бизнес администрация. Друга може да насърчи развитието на говорни умения при професионалисти, изучаващи английски, за да подобрят качеството на работата си като туристически гидове.

1.1. АНГЛИЙСКИ ЗА АКАДЕМИЧНИ ЦЕЛИ

Според Hyland & Shaw (2016) „английският за академични цели (ААЦ)² обхваща езиковите изследвания и обучение, което се фокусира върху комуникативните нужди и практики на хората, работещи в академични контексти“. Въпреки, че включва множество дейности, свързани със създаването на материали от слушане с разбиране до докторски дисертации, ААЦ е много повече от обучение на студенти по специализиран английски. Всъщност, ААЦ е клон от приложната лингвистика, обхващащ значителен набор от изследвания върху ефективното преподаване и оценка, описание на езикови и дискурсивни структури на академичните текстове и практики. Но докато акцентът върху специфичността предопределя и силната зависимост на ААЦ от изследователската ориентация, то самото съществуване на областта задълбочава разбирането за понятия като жанр, дискурсивна общност, комуникативна цел и т.н.

В рамките на ААЦ съществуват два основни подхода, известни като *английски за общи академични цели* (АОАЦ)³ и *английски за специфични академични цели* (АСАЦ)⁴. Според първия подход, изучаващите ААЦ трябва най-напред да усвоят общи умения и дейности, характерни за всички студенти като четене с разбиране, писане на есета, съставяне на доклади и т.н. (Dudley-Evans & St. John 1998: 41). Според Hyland (2002) има няколко причини за този подход.

Най-напред, според Spack (1988) преподавателите по чужд език нямат компетентността да обучават студентите по специфични предмети, напр. по медицина, тъй като не са специалисти в областта. Вместо това, те могат да се концентрират върху изразните средства. Второ, съществува идеята, че ААЦ е твърде труден за обучаеми с ниско ниво на владеене на английски език, като това означава, че изучаващите езика, трябва най-напред да усвоят основни граматически и лексикални форми. Трето, фокусът върху придобиване на езикови умения, отнасящи се до конкретен предмет, принизява ролята на ААЦ до предмет, обслужващ основната дисциплина, вместо да се изтъкне неговата значимост като независима област на езикознанието (Raimes, 1991). Четвърто и най-важно, според някои автори съществуват жанрови форми и умения, които надхвърлят тесните специалности като бързо четене за придобиване на обща идея за текста (*skim reading*),

² ААЦ – English for Academic Purposes (EAP)

³ АОАЦ – English for General Academic Purposes (EGAP)

⁴ АСАЦ – English for Specific Academic Purposes (ESAP)

четене за детайли (scanning), перифразирането и обобщаването, воденето на бележки по лекции и др. Всички тези умения са важни независимо от специалността на студентите (Bruce, 2005; McCarter & Jakes, 2009). Някои изследователи също така твърдят, че ААЦ трябва да се фокусира повече върху стилите характеристики на академичните текстове (Hutchison and Waters, 1987: 165), върху дискурсивните им особености, отколкото върху специфичната терминология.

Според втората група изследователи, ААЦ е най-успешен, когато процесът на обучение е съобразен с нуждите на конкретна специалност (Hyland, 2002; Sloane & Porter, 2008). Първо, според специалисти по ААЦ, идеята, че студентите първо трябва да изучават общ английски преди специализиран такъв, противоречи на изследванията върху изучаването на чужд език. Според тези разработки, изучаващите втори или трети език не усвояват новите знания от общото към частното, а според нуждите си (Ellis & Johnson, 1994). Още повече, според други изследователи, този „тесен подход“, който се концентрира върху жанровите особености, специфичните за дадена област умения е по-приложим и мотивиращ за студентите, защото по този начин те смятат, че придобиват релевантни умения в тяхната област на познание (Hyland, 2002). От друга страна, АСАЦ е по-взискателен към преподавателите по чужд език, защото изисква задълбочено познание на определени предмет, с дискурсивните и реторични особености на съответната област. Най-накрая, АСАЦ почива върху солидна теоретична основа от теориите за социалния конструктивизъм, които подчертават факта, че дисциплините са обусловени чрез особените начини на конструиране светогледа на съответната дискурсивна общност (e.g. Bruffee, 1986; Hyland, 2012).

2. БИЗНЕС ДИСКУРС И БИЗНЕС КОМУНИКАЦИЯ

В светлината на обучението по академичен английски за бизнес цели, необходимо е да се разгледа самото понятие бизнес дискурс.

Макар и трудно да бъде дефинирано, понятието **бизнес дискурс** може да се определи като начин, по който компаниите правят бизнес чрез реч и текст. Една по-точна дефиниция гласи, че бизнес дискурсът е такъв формат на комуникация между индивиди, в който бизнес отношенията действат като общ параметър; те се основават на общо възприемане и разбиране на бизнес картината на света, комбинация от професионални ценности и знания и най-важните принципи на речевия етикет (Bargiela-Chiappini, 2009:1).

Комуникацията е движеща сила в бизнеса; едно неправилно съобщение може да изпрати една компания в низходяща спирала. В този смисъл, бизнес комуникацията може да се разбира като всякакъв вид комуникация между партньори, насочена към решаване на определени бизнес въпроси и имаща междуличностен характер (вж. Lewis, 1999; Bargiela-Chiappini et. al., 2007; Bargiela-Chiappini. 2009). Различните форми на бизнес дискурса могат да се експлицират като срещи или дебати, писмена кореспонденция, устни презентации или теория на управлението, бизнес преговори и т.н. Всички индивиди играят роля в процеса на дискурса, независимо от позицията в дадена компания или организация.

Срещите и дебатите обслужват два различни типа нужди на бизнес дискурса. Една компания често използва срещи, за да информира няколко лица наведнъж по дадена тема. Дебатите представляват вид дискурс, който може да включва множество гледни точки по дадена тема. Писмената кореспонденция също е важна част от бизнес дискурса под формата на бележки, писма и други документи, предназначени да информират и инструктират другите относно даден проблем. Бележките може да са най-малко формалният метод за писмена комуникация; те често преминават между лица в рамките на една и съща компания. Писмата циркулират между вътрешни и външни страни и имат официална употреба за тема или проблем.

Компанията стои в центъра на бизнес дискурса. За да се разбере нейната роля в този дискурс, тя трябва да се погледне от множество ъгли. В този смисъл, цялостния бизнес дискурс на дадена компания е съставен от множество аспекти. Психологията, преценката, организационната култура и анализът съставляват методите на този дискурс. Например, бизнес организациите могат да изберат метод на функциониране, който има най-голяма ефективност за конкретния случай или за конкретната компания. Във всички случаи, ефективната бизнес комуникацията е от най-голямо значение.

В този план на разсъждения обучението по бизнес английски в академична среда, трябва да е съобразено с особеностите и изискванията на бизнес средата и бизнес комуникацията.

3. БИЗНЕС АНГЛИЙСКИ В ПЛАНА НА АСЦ

Бизнес английският е необходимо да се разглежда в общия ракурс на АСЦ, тъй като той споделя много елементи от последния като например анализ на нуждите, структура на обучителния процес, съставяне на материали, компоненти на всеки вид на АСЦ. Както другите подвидове на АСЦ, бизнес английският може да се опише чрез специални езикови средства и чрез фокуса му върху особения вид комуникация в специфичен контекст. Съществуват обаче и известни различия между бизнес английския и другите подвидове на АСЦ, най-вече в това, че този вид английски е комбинация от специфично и общо съдържание - отнасящи се до обща способност за комуникация, но в бизнес среда.

От средата на 70^{те} и 80^{те} години на 20 век, бизнес английският започва да се фокусира върху функционални страни на езика – официален език за даване на препоръки, изразяване на мнения, показване на съгласие и др. През 90^{те} години на 20 век, бизнес английският се ориентира към подход, свързан с усвояване на умения, а не толкова на информация. Днес има много подходи към бизнес английския, като основната разлика, която се прави е между обучаеми без или с малък опит в областта и такива с голям опит. Към първия вид се числят студентите в университетите, чиито бизнес опит е незначителен и техният бизнес английски е усвоен предимно от учебници. Към вторите могат да се причислят служители в бизнес компании, които са натрупали знанията си не само от учебници, но и от практиката.

Тъй като ние разглеждаме бизнес английския в академична среда, от интерес за нас са първият вид обучаеми. Те имат две основни потребности. Първо, в чисто педагогически план, те се нуждаят от добро владение на бизнес английски в своето учене, напр. за да могат да четат от учебници по английски в дисциплината си. В този смисъл, те се нуждаят от развитие на уменията за четене с разбиране, с особен фокус върху лексиката в съответната дисциплина. Ако се обучават на английски, от съществено значение е и способността им за водене на бележки, слушане с разбиране и т.н. Втората им потребност е свързана с професионалната им реализация. Те следва да овладеят адекватни умения, свързани с англоезичната култура в сферата на бизнеса. В този смисъл, като част от програмата им по бизнес английски трябва да бъдат включени усвояване на умения, свързани с бизнес кореспонденция, участие в бизнес срещи, бизнес комуникация – напр. телефонни разговори, организация на бизнес дейности и много други в зависимост от бизнес сферата – търговия, финанси, бизнес администрация, маркетинг и т.н.

4. ЧУЖДЪЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ В АКАДЕМИЧНА СРЕДА

След политическите промени в Източна Европа в края на 80^{те} и през 90^{те} години на 20 век, нуждата от изучаване на чужди езици е превърната в една от основните потребности на обществото и на отделния човек. Употреба на поне един чужд език е *conditio sine qua non* в днешния свят на глобални комуникации, социални мрежи и професионална реализация (Желязкова, 2018). Новите реалности в Европа и в света изискват от завършващите висше образование да притежават знания и умения, които да прилагат в мултикултурно общество, да работят ефективно в динамично променяща се технологична среда. В този ред на мисли

университетът е изправен пред задачата не само да подготвя отлични специалисти в професионални области, но и личности с развити умения за комуникация и професионално подготвени за тази нова среда на информационно общество. Езиковото преподаване, основано на комуникативния метод включва развиване на езикови умения чрез взаимодействия, вградени в смислен контекст. Този подход към преподаването предоставя автентични възможности за учене, които надхвърлят повторението и запомнянето на граматически модели в изолация. Основна концепция на комуникативния подход към езиковото преподаване е комуникативната компетентност: способността на обучаемия да разбира и използва езика по подходящ начин, за да общува в автентична (а не симулирана) социална и училищна среда (Hymes, 1972; Savignon, 2017). Четири са основните компоненти, които изграждат тази компетентност (по Rickheit & Strohner, 2008):

1. Езиков компонент, който включва разбиране и употреба на:
 - a. лексикални средства (ниво лексема)
 - b. морфосинтактични средства (ниво фразема и изреченска структура)
2. Социолингвистичен компонент, който включва разбиране на:
 - a. социалните норми в езиковата комуникация (формални, неформални регистри)
 - b. невербално поведение
 - c. културни реалии в езика – идиоми, ситуационно и идиосинкратично познание на дадена култура
3. Стратегически компонент, включващ:
 - a. способност за перифраза
 - b. планиране и оценка на комуникативната ефективност
 - c. гладкост и автоматизация на изказа
 - d. модифициране на речта, съобразно аудиторията и целта на комуникация
4. Дискурсивен компонент, изискващ разбиране за начините на свързване на идеите чрез:
 - a. модели на организация на текста - кохерентност
 - b. кохезивни структури

Изучаването на чужд език в академична среда цели постигане на определено равнище на комуникативна компетентност чрез овладяване на знания, умения и отношения, формиращи чуждоезикова компетентност. Изграждането на тези чуждоезикови компетентности е сложен процес, включващ множество дейности както от страна на обучаващия, така и от страна на обучаемия. Усвояването на чужд език предопределя появата на необходими възможности за изява на студентите и активното им включване в процеса на обучение, както и необходимост от осигуряване на условия за практическо прилагане на усвояваните знания.

5. НОВИ ПАРАДИГМИ В ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ

Проблемно-базираното обучение както и **проектно-базираното обучение**, като негов частен случай, са нови подходи, набиращи популярност и в чуждоезиковото обучение в академична среда. Те са особено уместни и за усвояване на умения в сферата на бизнес комуникацията.

Макар и да възниква през 60-те години на миналия век в Канада, **проблемно-базираното обучение** (ПОО) бързо набира популярност и в Европа. Първоначално, то се използва за целите на обучението по медицина като реакция срещу нарастващата неудовлетвореност от традиционното лекционно обучение. Благодарение на своята гъвкавост и адаптивност то бързо намира приложение не само в сферата на обучението по медицина, но и в други области на познанието (Matheson & Naas, 2010), като е особено подходящо за сфери, изискващи сериозно ниво на комуникативна компетентност като бизнес средата.

Бароуз (Barrows, 1996) предлага модел на проблемно обучение който ясно очертава същностните му характеристики (по Нейкова, 2017):

- проблемното обучение поставя в центъра на учебния процес обучаваният;
- ученето задължително се провежда в малки групи студенти;
- ролята на преподавателите е на мениджъри на учебния процес - те съдействат и направляват;
- организационният фокус както и мотивацията за учене зависи от проблемите, които се разрешават;
- проблемите са движещата сила за развиването на умения за решаване на конкретни проблеми;
- обучаемият усвоява нова информация, като сам направлява процеса на учене.

Този метод е много иновативен и уместен при преподаването на множество дисциплини, от литература, до биология и физика, в множество среди – училищна, университетска и др. поради своята фокусираност върху продукта и процеса на обучението – уменията за справяне с проблемни ситуации и участниците в процеса – обучаеми и обучавачи. Тайната му се състои в това, че симулира реални ситуации в живота, а не просто дава предварително подготвено общо познание в определена сфера.

Като форма на проблемното-базираното, **проектно-базираното обучение** (ПБО) представлява педагогически метод, при който пред студентите се поставя изследователски проблем (тема) и те чрез екипна работа трябва да проучат, да съберат и обработят доказателства, чрез които да защитят поставена от тях теза (Blumenfeld et al. 2000; Helle et al. 2006; Димитрова-Дагнева, 2020). В този ред на мисли, ПБО може да се дефинира като “истинско” учене, а не академична абстракция. ПБО позволява на студентите да развият компетенции чрез активна работа, прилагане на нови идеи, комбиниращи много области на познанието, като всички тези умения напълно наподобяват реалната работа в екип. По-голяма самостоятелност на участниците в този процес е гаранция и за по-високото ниво на мотивация за учене, което води и до поемането на повече отговорности. Някои от основните елементи на ПБО са:

- Ролеви игри, интерактивни дейности, симулиране на реални ситуации, например бизнес преговори
- Дейности, свързани с овладяване на различни умения
- Дейности, които изискват изследване и разбиране на множество теми и области – интердисциплинарност, наподобяваща реални ситуации в професионалната кариера
- Използване и обработване на информация от различни източници
- Избор по отношение на теми, подходи, обработка на информация
- Сътрудничество, работа в екип
- Разнообразни методи на комуникация (писане, обсъждане, визуализация, презентирание и т.н.)
- Комплексно оценяване

Основен методологичен модус, който ПБО предлага е много широката гама от възможности за употреба на различни подходи към дадена проблем. В този смисъл един от най-подходящите методи, използвани при ПБО, е интердисциплинарният. Интердисциплинарното обучение представлява, според дефиницията, предложена от Неминска (2015: 115): “процес на доближаване/сближаване на познание, методи и похвати от две или повече учебни дисциплини/ научни области в една познавателна дейност с ясна цел: очертаване на тяхно допирно поле за решаване на реален образователен казус, проект и ситуация”. Интердисциплинарността е неизменен компонент от успешното чуждоезиково обучение в областта на бизнеса и икономиката.

6. ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ В ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ВИСШИ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

Основните проблемни области в чуждоезиковото обучение в академична среда в България са в две посоки. Първо, те отразяват формата на преподаване по отношение на хорариума на часове, езиковото ниво, хомогенността на групите за обучение, нивото и методиката на преподаване. Второ, проблемите са свързани с готовността и мотивацията както на обучаемите, така и на учителите да приложат новите методи на работа, „да влязат в новата парадигма“ на обучение. Двете гореспоменати проблематични области са взаимосвързани, но имат и своите индивидуални особености.

По отношение на първата проблемна област, в българските висши учебни заведения ААЦ е поставен в ситуация на „обслужваща“ дисциплина, като той дори не е задължителен в някои регулирани специалности, като медицина, например. Този му статус определя и недостатъчния хорариум, който най-често обхваща един, два семестъра, в рамките на 30 до 60 учебни часа (Дагнев, 2010). Макар и повечето специалности в множество университети да дават възможност за специализирано факултативно обучение, реалността е, че повечето студенти не го избират поради недооценяването на потребността от усвояване на чуждоезикови умения. Все още битува остарялото мнение, че специализираният език се основава на добър общ английски като в добавка се учат термини по специалността. Освен това, съществен проблем е и нееднаквото входно ниво на студентите по отношение на владенето на английски език. Разделението в групи по ниво не винаги е възможно и поради чисто формални съображения, свързани с приоритета, който се дава на т.н. основни предмети по професията. При този оскъден хорариум не може и дума да става за трайно усвояване на умения на В2 или дори В1 от мнозинството обучавани.

Вторият основен проблем, отнасящ се до методиката на преподаване, е „унаследен“ от училищната практика, където аудио-лингвистичният и граматико-преводният метод все още доминират. Студентите намират новите методи, основани на проблемно-базирания и проектно-базирания подходи за трудни за усвояване и изискващи повече усилия. Като прибавим и недостатъчната материална осигуреност, свързана с учебни материали и технически средства, обучението много често придобива скучна и демотивираща форма.

7. ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ В СВЕТЛИНАТА НА НАВЛИЗАНЕТО НА ТЕХНОЛОГИЯТА В УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС

Съществен момент в съвременното обучение като цяло е технологичният - информационният бум, който направи достъпа до знание лесен, а с това промени и парадигмата на самото познание (Дагнев и Сайкова, 2014). На пазара на образованието вече има много технологични „джаджи“, които по дефиниция могат да направят процеса на обучение много по-лек и интересен. Интернет-платформи, интерактивни дъски, дистанционно обучение – това са само някои от плеядата нови обучителни средства, които са на разположение. Освен това, новото поколение е много по-обърнато към технологиите и затова възприема идеята за технологизацията на образованието много по-радушно.

От друга страна в българския образователен контекст през 2020 година настъпи бърза промяна в осъществяването на процеса на преподаване и учене поради настъпилата COVID-19 криза. Това бе промяна от традиционното контактно обучение към онлайн преподаване и учене с помощта на интернет базирани платформи като Moodle, Teams и Google Classroom. Преходът бе бърз, като завари много учители и ученици неподготвени, но за период от две години се установи успешно както по отношение на придобиване на технически опит, така и на адаптиране на учебните дейности, за да отговарят на специфичните изисквания на ААЦ. Множеството изследвания на нагласите на обучаемите и учителите за този преход вдъхват умерен оптимизъм за внедряването и употребата на

новите технологии в учебния процес (Fatima, 2020; Ashmara, 2020; Lori & Lawrence, 2020; Novawan et al., 2021; inter alia). Приложението на технологиите няма да реши всички проблеми на чуждоезиковото обучение в академична среда, но може да ги облекчи, да мотивира студентите в по-голяма степен да усвоят необходимите умения. Например, преподавателят може да възложи проекти, които да бъдат презентирани на интерактивна дъска. Индивидуалният подход се улеснява и чрез интернет платформите, като една част от заниманията могат да се провеждат и онлайн. Теорията е възможно да се усвоява не само от учебници, но и с помощта на големи бази специализирани за областта данни, като например, допълнителни материали по отделни икономически дисциплини на английски и т.н. Съчетаването на интерактивни методи и онлайн обучение с контактно обучение в учебната зала открива много възможности, спомага за увеличаване на гъвкавостта на учебния процес и повишава мотивацията както обучаеми, така и на обучители.

8. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният анализ в статията се опитва да обобщи както на общотeorетично ниво, така и от гледна точка на практическото приложение, перспективите и проблемите на чуждоезиковото обучение на английски език в академична среда с бизнес насоченост. Разбира се, поради ограничения обем, в рамките на това изследване се очертават само контурите на предмета на анализа. Въпреки това, могат да се направят и някои основни изводи, засягащи предимно практическия елемент на това обучение.

За съжаление, обективни (и може би донякъде субективни) причини ограничават ефективността на това обучение, най-вече, по наше мнение, вследствие на подценяване на значението на ААЦ. С нарастване на глобализацията и технологизацията на обществото обаче се поражда нуждата от нови, по-иновативни подходи в чуждоезиковото обучение в университетите, което неминуемо ще доведе до преразглеждане на ролята на ААЦ в програмите за обучение на съответните специалности. Като се има предвид значението на комуникативните умения в бизнес средата, новите методи в обучението по ААЦ неизбежно ще доминират в близкото бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дагнев, Ив. (2010). Особенности при преподаването на английски за специфични цели на студенти по медицински специалности. Сборник статии от Международна медицинска научна конференция, Плевен, ISBN: 978-954-756-099-4.
2. Дагнев, Ив., Сайкова, М. (2014). Граници на метаезика: английски като чужд език за студенти по медицина – Двадесет и четвърта международна научна конференция, СУБ, Ст. Загора, Volume IV, Number 8, Education, стр. 26-30.
3. Димитрова-Дагнева, В. (2020). Конвенционалното и иновативното обучение в часовете по български език и литература. Списание Детска градина, Училище бр. 4.
4. Желязкова, Зл. (2018). Използването на стратегии за повишаване на ефективността в чуждоезиковото обучение. Yearbook of the Faculty of Education, Trakia University - Volume XV.
5. Нейкова, М. (2017). Проблемно обучение, електронно учене и мобилни технологии при изучаването на чужд език. Foreign Language Teaching Volume 44, Number 2.
6. Неминска, Р. (2015). Преподаването в контекста на педагогическите взаимоотношения. Електронно списание "Педагогически форум". Година трета, стр. 115.
7. Anthony, L. (2018). Introducing English for Specific Purposes. Routledge, p.11.
8. Ashmara, R. (2020). Teaching English in Virtual Classroom Using WhatsApp During COVID-19 Pandemic. Language and Education Journal, Volume 5, No 1.
9. Belcher, D. (Ed.) (2009). English for Specific Purposes in Theory and Practice Michigan: Michigan University Press.

10. Bargiela-Chiappini, F. (2009). *The Handbook of Business Discourse*. Edinburgh University Press.
11. Bargiela-Chiappini, F., Nickerson, C., & Planken, B. (2007). *Business Discourse*. Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
12. Barrows, H. S. (1996). Exploring the Foundations for Problem-Based Learning. A brief overview. In: *New Directions for Teaching and Learning*. Volume 1996, Issue 68: 3.
13. Blumenfeld, P., Fishman, B. J., Krajcik, J., Marx, R. W., & Soloway, E. (2000). Creating usable innovations in systemic reform: Scaling-up technology-embedded project-based science in urban schools. *Educational Psychologist*, 35, 149–164.
14. Bruce, T. (2005). *Early Childhood Education*. Hodder Arnold Publications.
15. Bruffee, K. (1986). *Social Construction, Language, and the Authority of Knowledge: A Bibliographical Essay*. *College English*, 48, pp.773-790.
16. Dudley-Evans, T., & St John, M. (1998). *Developments in ESP: A Multi-Disciplinary Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Ellis, M., & Johnson, C. (1994). *Teaching Business English*. Oxford: Oxford University Press.
18. Fatima, N. (2020). English Language Teaching During the Times of COVID-19- Challenges and Opportunities: A Brief Study of GFP Students in Muscat College. *Journal for Research Scholars and Professionals of English Language Teaching*. Issue 21, Vol. 4.
19. Flowerdew, J., & Peacock, M. (Eds.) (2001). *Research Perspectives on English for Academic Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Helle, L., Tynjala, P., & Olkinuora, E. (2006). Project-Based Learning in Post-Secondary Education—Theory, Practice and Rubber Sling Shots. *Higher Education*, 51, 287-314.
21. Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). *English for specific purposes*. Cambridge: Cambridge University Press, p.165.
22. Hyland, K. (2002). Activity and evaluation: Reporting practices in academic writing. In J. Flowerdew (Ed.), *Academic discourse* (pp. 115-130). London: Longman.
23. Hyland, K. (2012). Undergraduate Understandings: Stance and Voice in Final Year Reports. In book: *Stance and Voice in Written Academic Genres*. Palgrave, MacMillan, pp.134-150.
24. Hyland, K. & Shaw, Ph., (Eds) (2016). *The Routledge Handbook of English for Academic Purposes*. Routledge.
25. Hymes, D. (1972). *Models of the Interaction of Language and Social Life*. In: *Directions in Sociolinguistics*, New York.
26. Lewis, R.D. (1999). *When Cultures Collide: Leading across Cultures*. published by Nicholas Brealey International.
27. Lori, G. & Lawrence, Zh. (2020). Teacher Learning in Difficult Times: Examining Foreign Language Teachers' Cognitions About Online Teaching to Tide Over COVID-19. *Frontiers in Psychology*.
28. Matheson, R. & Haas, B. (2010). Exploring the foundations for problem-based learning. In: Clouston, T. J., Westcott, L., Whitcombe, S. W., Riley, J. & Matheson, R. (eds.). *Problem-based Learning in Health and Social Care*. Chichester.
29. McCarter, S., & Jakes, Ph. (2009). *Uncovering EAP: Teaching Academic Writing and Reading*. Macmillan Education.
30. Novawan, A., Alvarez-Tosalem, S., Ismailia, T., Wicaksono, J., Setiarini, R. (2020). Students' Experiences of Online English Language Learning by Using YouTube. *Proceedings of the First International Conference on Social Science, Humanity, and Public Health (ICOSHIP 2020)*. 2020. Available Online 2 January 2021. DOI <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210101.048>

31. Raimes, A. (1991). Out of the Woods: Emerging Traditions in the Teaching of Writing. TESOL Quarterly Vol. 25, No. 3 (Autumn, 1991), pp. 407-430 (24 pages) Published by: Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. (TESOL).

32. Richards, J. & Rodgers, Th. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

33. Rickheit, G. & Strohner, H. (2008). Handbook of Communication Competence, Berlin, New York: De Gruyter Mouton.

34. Savignon, S. J. (2017). Communicative Competence. In J. I. Lontas, T. International Association, & M. DelliCarpini (Eds.), The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching (pp. 1-7). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

35. Sloane, D. and Porter, E. (2008). Changing international student and business staff perceptions of in-sessional EAP: using the CEM model. Journal of English for Academic Purposes, 9, pp.198-210.

36. Spack, R. (1988). Initiating ESL Students into the Academic Discourse Community: How Far Should We Go? TESOL Quarterly Vol. 22, No. 1 (Mar., 1988), pp. 29-51 (23 pages) Published by: Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. (TESOL)

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria

<http://science.uard.bg>

FORMATION OF GRAIN YIELD AT GENOTYPES OF COMMON WINTER WHEAT (*TRITICUM AESTIVUM* L.) UNDER DIFFERENT ENVIRONMENTAL CONDITIONS

Plamen Chamurliyski

*University of Shumen “Bishop Konstantin Preslavsky”, Department Plant Protection Botany and
Zoology, Bulgaria*

Abstract: The main task of the contemporary breeding programs is obtaining higher grain yield from common winter wheat; for this purpose, the new varieties should possess a number of properties meeting the requirements of the highly competitive market. Yield is a value, which is determined by several main parameters related to the morphological and biological peculiarities of the plant itself. Which are the elements determining productivity - number of productive tillers per m², number of grains per spike and absolute weight. The expression of those indication is not only genetically inherited but it is related to conditions of the environment and the agrotechnic being applied.

The aim of this study was to follow the reaction of contemporary common winter wheat genotypes with regard to yield and its elements under different growing environments.

The investigation was carried out during 2017 – 2018, testing 16 breeding lines and 2 cultivars of common winter wheat during this period. The materials were planted in a randomized manner according to a block design, the area of the harvest plot being 7.5 m², in three fertilization variants (50, 60 and 70 kg ammonium nitrate per da), the factor provoking specific response in the individual accessions. The highest yield is achieved in the genotypes in the experiment with the maximum amount of nitrogen in both years of the study. The main influence on the formation of productivity is exerted by the number of grains in a class at the low and high norms, as this tendency is more marked when there is use of 50 kg of ammonium nitrate per da. The yield at the average level of fertilization is determined by the productive plant tillers.

Keywords: common winter wheat, grain yield, elements of productivity, nitrogen fertilization.

ФОРМИРАНЕ НА ДОБИВА ПРИ ГЕНОТИПИ ЗИМНА ОБИКНОВЕНА ПШЕНИЦА (*TRITICUM AESTIVUM* L.) В РАЗЛИЧНИ УСЛОВИЯ НА СРЕДАТА

Пламен Чамурлийски

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Катедра: Растителна Защита, Ботаника и Зоология

Резюме: Основната задача на съвременните селекционни програми е повишаването на добива зърно от обикновената зимна пшеница, като новите сортове е необходимо да притежават редица качества отговарящи на изискванията на високо-конкурентния пазар. Добивът е величина, която се определя от няколко основни показателя свързани с морфологичните и биологичните особености на самото растение. Такива са елементите обуславящи продуктивността – брой класоносни стъбла на m^2 , брой зърна в клас и абсолютно тегло. Изявата на тези признаци не е единствено генетично заложена, а тя е свързана и с условията на средата и прилаганата агротехника.

Целта на настоящото изследване е да се проследи реакцията на съвременни генотипи обикновена зимни пшеници по отношение на добива и неговите елементи в различни условия на отглеждане.

Проучването е извършено в периода 2017-2018 години, като са изпитани 16 селекционни линии и 2 сорта обикновена зимна пшеница. Материалите са заложени рандомизирано по блоков метод с площ на реколтираната парцела от $7,5 m^2$ в три различни варианта по отношение на торенето (50, 60 и 70 кг амониев нитрат на декар), факторът провокиращ определена реакция при отделните образци. Най-висок добив е реализиран при генотипите в опита с максимално количество азот и през двете години на изследването. Основно влияние върху формирането на продуктивността оказва броя на зърната в клас при ниската и високата норми, като тази тенденция е по-силно изразена при внасянето на 50 кг амониев нитрат. Добивът при средното ниво на торене се обуславя от продуктивната братимост.

Ключови думи: зимна обикновена пшеница, добив зърно, елементи на продуктивността, азотно торене.

ВЪВЕДЕНИЕ

Основната задача на съвременните селекционни програми е повишаването на добива зърно от обикновената зимна пшеница, като новите сортове е необходимо да притежават редица качества отговарящи на изискванията на високо-конкурентния пазар (Mihova et al., 2018; Panayotov and Rachinski, 2002). Продуктивността е величина, която се определя от няколко основни показателя свързани с морфологичните и биологичните особености на самото растение. Това са елементите обуславящи добива – брой класоносни стъбла на m^2 , брой зърна в клас и абсолютно тегло. Тези признаци са в непрекъсната взаимна връзка (Chamurliyski et al. 2015; Tsenov et al., 2014; Tsenov et al., 2013). Аналогични резултати са описани и при различни видове зърнено-житни култури (Ivanova & Koleva, 2017). След средата на ХХ век. селекцията при обикновената пшеница претърпява сериозен прогрес, който довежда значително до повишаване на добивите (Guedira et. al, 2010). При част от признаците определящи продуктивността са настъпили промени от 1960-та година до днешно време. Височината на растението е снижена, братимостта е по-малка в сравнение с по-старите образци, а броя зърна в клас и масата на зърно от клас са повишени (Tsenov et al., 2009). Родните сортове наложени в производството се характеризират с това, че добива

зърно при тях се определя основно от броя зърна в главния клас и от абсолютното тегло (Stoeva et al., 2009). Това е обусловено от включването на родителски форми с руска, сръбска, украинска и италианска генетика и то през дълъг период от време (Chamurliyski, 2019). Влиянието на условията на средата и подходящите начини на отглеждане водят до оптимални резултати през този период (Tsenov et al., 2006). Последните десет години с навлизането на западноевропейската селекция сортовете в производството са от съвсем друг тип. Те залагат своя продуктивен потенциал на големия брой класоносни стъбла на m^2 , тяхната изравненост, ниско стъбло и интензивната агротехника свързана с високи азотни норми на торене.

Азотното торене в различни дози се оказва идеална провокация за пшеницата, като при тези условия могат да се наблюдават промените във показатели характеризиращи добива и бъде направена адекватна оценка за селекционната ценност по тези признаци (Litke et al., 2018; Mandic et al., 2015). Разгледаните дотук данни са подходяща обосновката на настоящото изследване, което има за цел да *е да се проследи реакцията на съвременни български генотипи обикновена зимни пшеници по отношение на добива и неговите елементи в различни условия на отглеждане.*

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Проучването е извършено в периода 2017-2018 години. Подбрани са шестнадесет генотипа, селекция на фирма „Агроном“, които са перспективни за производството на пшеница у нас. Включени са и два стандарта, единият българска селекция, а другия западно-европейска.

Избраните материали са заложили рандомизирано по блоков метод с площ на отделната парцела – $7.5 m^2$ в три различни варианта по отношение на торенето, факторът провокиращ определена реакция при отделните сортове. Където АТ5, АТ6 и АТ7 са различните нива на подхранването с азот. Торовите норми, са внесени съответно по 15 kg., 18 kg. и 21 kg. активно вещество N на декар - пред сеитбено, като ранно пролетно подхранване и през вегетацията. Първите две хранения са с равни дози, а последното е диференциращо.

Всеки един образец е засят с посевна норма от 500 к.с./ m^2 в три повторения. Сеитбата е извършена в оптималните за Североизточна България срокове между 01 и 15 Октомври. Отчетени са следните показатели: брой класоносни стъбла на m^2 (продуктивна братимост - ПБ); брой семена в клас (БСК); абсолютно тегло и добив зърно. Всички анализи са извършени след фаза цъфтеж до фаза пълна зрялост. (60-100 Zadoks).

Подреждането и обработка на данните са осъществени чрез софтуерен продукт XLSTAT2014 и Statgraphics XVI. За анализ на резултатите са приложени вариационен, корелационен и клъстерен статистически методи.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Продуктивността реализирана от изследваните генотипи не се колебае в широки граници в зависимост от факторите, повлияли проявлението на този показател (Табл. 1). Най-нисък абсолютен добив (6,57 t/ha) е отчетен при втория вариант на подхранване, а най-висок – при третия (9,38 t/ha). Максималните стойности в случая нарастват с увеличаване количеството на азота. Най-малък вариационен коефициент е изчислен при вариант АТ5. Това изразява донякъде еднопосочна реакция на селекционните линии към ниските количества на амониевия нитрат. Варирането на образците по отношение на този признак е максимално при АТ6.

Абсолютното тегло спада с промяната степента на провокация. Реакцията на материалите не е типична за родните пшеници, които се характеризират с добре изхранено зърно. Не дотам резки са измененията в продуктивната братимост при среди АТ5 и АТ6,

което донякъде разкрива изявата на такъв тип генетика към подобрените норми на торене. При АТ7 обаче е отчетено повишение на нивото на този показател. Най-високи стойности на вариационния коефициент са получени при брой зърна в клас. Описаните дотук взаимодействия се потвърждават и от изследванията на други автори (Hussain at al., 2006).

Таблица 1. Вариране на генотипите при различните нива на торене по отношение на добив зърно и елементите на продуктивността

Ниво на торене	Показатели	Мин.	Макс.	Разлика	Средно	ВК, %
АТ5	Добив, t/ha	6,70	8,16	1,46	7,91	5,46
	Абс. Тегло, g	38,2	55,0	16,8	46,8	9,0
	ПБ	497,5	867,5	370,0	665,8	10,4
	БСК	17,0	35,8	18,8	26,1	14,1
АТ6	Добив, t/ha	6,57	9,10	2,53	7,76	8,00
	Абс. Тегло, g	36,7	55,6	18,9	45,2	9,18
	ПБ	510,0	882,5	372,5	658,6	11,26
	БСК	20,3	36,4	16,1	26,5	13,85
АТ7	Добив, t/ha	7,19	9,38	2,19	8,18	6,45
	Абс. Тегло, g	33,9	51,2	17,4	44,0	9,01
	ПБ	517,5	862,5	345,0	698,8	10,66
	БСК	19,8	39,2	19,4	29,1	13,45

(АТ5) – азотно торене с 15 kg. активно вещество на дка; (АТ6) - азотно торене с 18 kg. активно вещество на дка; (АТ7) - азотно торене с 21 kg. активно вещество на дка; ВК – вариационен коефициент; ПБ – продуктивна братимост; БСК – брой семена в клас.

Резултатите от много-факторния анализ на варианса са обобщени в таблица 2.

Таблица 2. Многофакторен анализ на варианса

Source	SS	Df	MS	F-Ratio	P-Value	F%
MAIN EFFECTS						
A:YEAR	70,84	1	70,84	236,09	0,00	23,6***
B:GEN	44,21	17	2,60	8,67	0,00	14,7**
C:FL	49,48	2	24,74	82,45	0,00	16,5***
INTERACTIONS						
A*B	23,33	17	1,37	4,57	0,00	7,7 n.s.
A*C	3,78	2	1,89	6,29	0,00	1,2 n.s.
B*C	25,74	34	0,76	2,52	0,00	9,5*
A*B*C	17,18	34	0,51	1,68	0,01	5,7 n.s.
RESIDUAL	64,81	216	0,30			
TOTAL	299,36	323				

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$, n.s. – not significant
YEAR – година; GEN – генотип; FL – ниво на торене

Всички взаимодействия са доказани. Най-силно е влиянието на годината върху формирането на добива. Нейния дял представлява 23,6% от общото вариране. Генотипът и азотното хранене имат почти еднакво отношение към реализирането на продуктивния

потенциал. Макар този процент да е по-нисък, е статистически достоверен. Може да се направи заключение, че изследвания показател при така подбраните селекционни линии се определя в една и съща степен от условията на средата и комбинираното влияние на генетиката на образците и подбраните в опита торови норми. При реакцията между отделните фактори отчитаме ниски и недоказани проценти, като дял от общото вариране, като само при (Генотип*Торене) има определено значение за формиране добива зърно, макар и при по-ниско ниво на доказаност.

В таблица 3 е приложен корелационен анализ между добив зърно и елементите на продуктивността. При най-ниските торови норми броят семена в клас има основно значение за формирането на добива, този признак е в силна отрицателна зависимост с абсолютното тегло, което е напълно нормална реакция при обикновената пшеница. Разглеждайки вторият вариант на азотно подхранване прави впечатление, че макар и не статистически доказани и трите компонента на добива с еднаква тежест имат значение при неговото определяне. Аналогични резултати за отчетени при АТ7, но там положителната корелация е доказана в най-висока степен. При този вариант е най-отчетливо поведението на подбраните образци. Анализирайки данните може да се заключи, че с повишаване количеството на амониевия нитрат елементите на продуктивността се изменят по такъв начин, че тяхното оптимално съчетание е определящо за добива зърно, но БСК и ПБ имат по-голямо значение за изявата на продуктивния потенциал на използваните в опита селекционни линии.

Таблица 3. Корелационен анализ

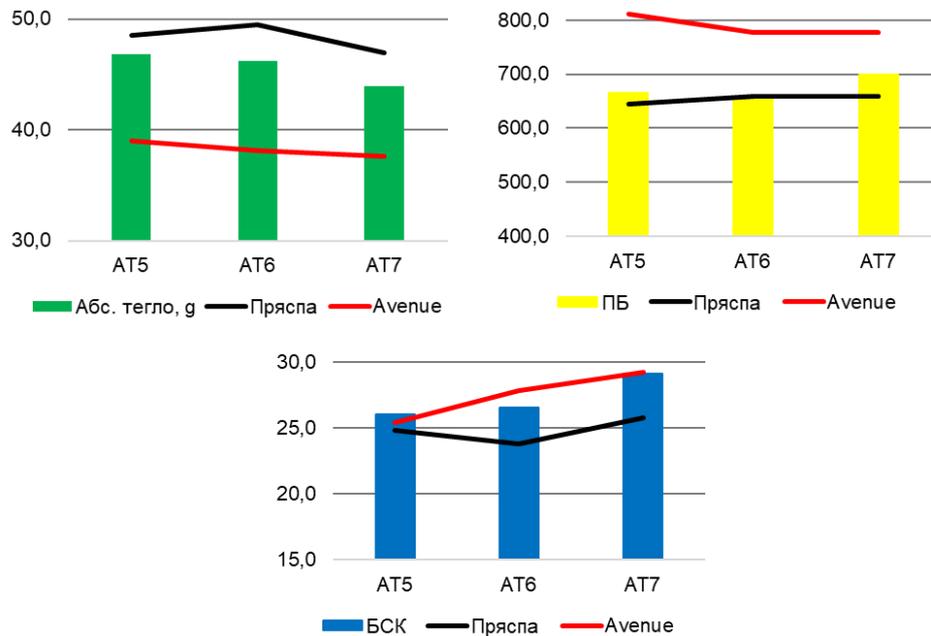
Ниво на торене	Показатели	Добив, t/ha	Абс. Маса, g	ПБ	БСК
АТ5	Добив, t/ha	1	-	-	-
	Абс. Тегло, g	-0,01	1	-	-
	ПБ	0,14	-0,13	1	
	БСК	0,35**	-0,59***	-0,58	1
АТ6	Добив, t/ha	1	-	-	-
	Абс. Тегло, g	0,24	1	-	-
	ПБ	0,24	-0,09	1	-
	БСК	0,23	-0,53	-0,57***	1
АТ7	Добив, t/ha	1	-	-	-
	Абс. Тегло, g	0,44***	1	-	-
	ПБ	0,62***	0,66***	1	-
	БСК	0,72***	0,22	0,19	1

(АТ5) – азотно торене с 15 kg. активно вещество на dка; (АТ6) - азотно торене с 18 kg. активно вещество на dка; (АТ7) - азотно торене с 21 kg. активно вещество на dка; ВК – вариационен коефициент; ПБ – продуктивна братимост; БСК – брой семена в клас.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$, n.s. – not significant

На фигура 1 са представени осреднените нива на елементите на продуктивността спрямо двата основни стандарта и в трите среди на провокация. Единият българския сорт Пряспа, а другия френската селекция – Avenue. Абсолютното тегло на изследваните образци намалява с повишаването на торовата норма, като следва реакцията на Avenue, докато Пряспа се характеризира с една относително непроменена маса на 1000 семена и то над средното за групата. Продуктивната братимост (ПБ) се отличава с максимални

стойности при опита, където е приложено луксозно хранене (АТ7), докато в първите два варианта тя е близка до Пряспа. Въпреки, че по брой братя на m^2 все още са далеч от нивото на френската пшеница, отчетените стойности са добър показател, че селекционната програма работи в посока създаване на сортове отговарящи на съвременните изисквания на пазара. Аналогични резултати са отчетени и за брой семена в клас (БСК). По този параметър подобрите селекционни линии следват промените, които настъпват и при Avenue с покачването на количеството азот. Анализиратите дотук тенденции напълно отговаря на зависимостите, доказани от корелационния анализ.

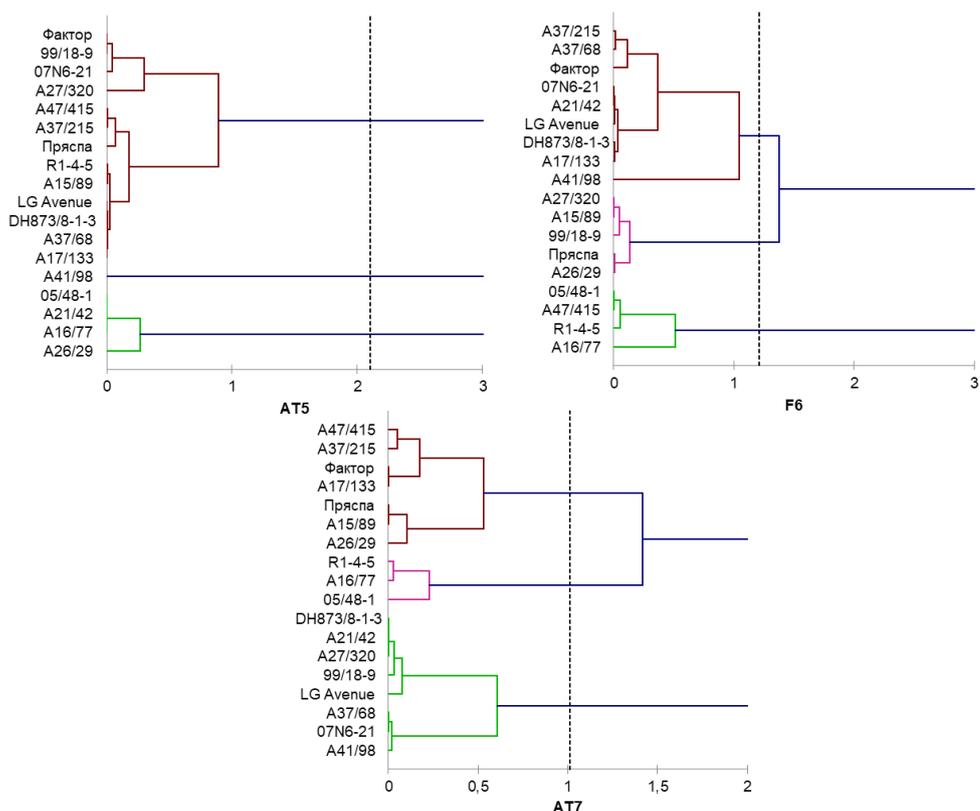

Фиг. 1. Средно ниво на елементите на добива спрямо стандартите

За да се установи сходството на изследваните образци по добив зърно е използван клъстер анализ въз основа на Евклидовите разстояния (Фиг. 2), който напълно потвърждава направените до тук разсъждения.

Всичките варианти на азотно подхранване образците са разделени на три основни клъстера. При първата среда на провокация няма ясно диференциране на материалите по отношение на използваните стандарти. Тринадесет от тях попадат в най-голямата група заедно с Пряспа и Avenue.

Сходни резултати са получени и за АТ6, въпреки че тук вече се наблюдава разделяне на двата стандарта и образците, които са най-близки до тях. Най-добре обаче такава разграничаване се проявява, където е внесено максимално количество амониевия нитрат. Седем образца са най-близки по продуктивност до Avenue, а шест реагират по този признак като сорт Пряспа. Причина за такова разпределение е тяхната различна генетика, обуславяща и не еднаквото поведение в подобрите за опита условия и е доказателство за успешното включване на западно-европейски родителски форми при създаването на нови перспективни сортове. Като цяло изследването показва, че подобен подход, а именно използването на диференциращо азотно торене като провокиращ фактор на средата е удачен метод за оценка на селекционния материал по отношение на неговата продуктивност, а също и на други важни признаци (Chamurliski et al. 2019).

Фиг. 2. Клъстер анализ на добив зърно

ИЗВОДИ

- При високи азотни норми приложени върху изследваните образци добивът е максимален и се формира въз основа на оптималното съчетание между абсолютно тегло, продуктивна братимост и брой семена в клас, като по-голяма тежест имат последните два признака.

- Увеличаване количеството на амониевия нитрат води до повишават брой братя на m^2 и семената в клас, едрината на зърното обаче намалява. Тази зависимост наблюдаваме и при западно-европейските сортове.

- Материалите включени в опита могат да бъдат добре диференцирани, чрез провокиране с азотно хранене. Такъв подход за оценка на селекционни линии по отношение на тяхната продуктивност може да бъде удачен.

REFERENCES

Chamurliyski, P., 2019. Historical aspects and achievements of the bread wheat breeding (*Triticum aestivum* L.) in Southern Dobrudzha. *New knowledge Journal of science* 8 (2): 60-70 (ISSN 2367-4598)

Chamurliyski, P., G., Raykov, N., Tsenov, 2019. Variation of stem height at genotypes of common winter wheat (*Triticum aestivum* L.) under different environmental conditions. *Bulgarian Journal of Crop Science*, 56(1): 18-27 (ISSN 2534-9848)

Chamurliysky, P., Atanasova, D. & Penchev, E., 2015. Productivity of foreign common winter wheat cultivars (*Triticum aestivum* L.) under the conditions of Dobrudzha region. *Agriculture & Forestry, Podgorica* Vol. 61 (1), 77-83.

Ivanova, A. & Koleva, M., 2017. Production potential of feed barley variety Veslets, grown in the South Dobrudzha region of Bulgaria. *International Journal Knowledge. Institute of Knowledge Management. Scientific papers. Medicine and natural science*. Vol. 19(4): 1637-1677.

Guedira, M., Brown-Guedira, G., Van Sanford, D., Sneller, C., Souza, E., Marshall, D., 2010. Distribution of Rht Genes in Modern and Historic Winter Wheat Cultivars from the Eastern and Central USA. *Crop Science*, Vol 50: 1811-1822.

Hussain, I., Khan, M.A. & Khan, E.A., 2006. Bread wheat varieties as influenced by different nitrogen levels. *J. Zhejiang Univ. - Sci. B* 7, 70–78

Litke, L., Gaile, Z., Ruža, A., 2018. Effect of nitrogen fertilization on winter wheat yield and yield quality. *Agronomy Research* 2018 Vol.16 No.2 pp.500-509

Mandic V., Krnjaja, V., Tomic, Z., Bijelic, Z., Simic, A., Muslic, D., Gogic, M., 2015. Nitrogen fertilizer influence on wheat yield and use efficiency under different environmental conditions. *Chilean Journal of Agricultural Research* 75(1): 92-97

Mihova, G., Baychev, V., Aleksandrov, T., Petrova, T., Stanoeva, Y. & Ivanova, V., 2018. Breeding of cereal crops at Dobrudzha Agricultural Institute – General Toshevo, Bulgaria, 3-rd International symposium for agriculture and food 2017. *JAFES*, Vol. 72 (2), 124 – 131.

Panayotov, I. & Rachinski, T., 2002. Wheat Breeding as a Basis of Grain Production in Bulgaria. Jubilee Session on the 50-th Anniversary of Dobroudja Agricultural Institute “Breeding and Agrotechnics of Field Crops”, Vol. I, 21-37

Stoeva, I., Chamurliyski, P., Tsenov, N., 2009. Investigation on Bulgarian and foreign common winter wheat varieties and lines with a view of their using in breeding for productivity and quality, *FCS* 5, №2: 253-260

Tsenov, N., Kostov, K., Todorov, I., Panayotov, I., Stoeva, I., Atanasova, D., Mankovski, I. & Chamurliyski, P., 2009. Problems, achievements and prospects in breeding for grain productivity of winter wheat, *FCS* (2), 261-273.

Tsenov N, Kostov K., Gubatov T. and Peeva V., 2006. Study on the genotype x environment interaction in winter wheat varieties. II. Grain yield *Field Crop Studies*, III, 2, 167-175

Tsenov, N., Petrova, T. & Tsenova, E., 2013. Investigation on the possibility to efficiently use Ukrainian cultivars for developing of early winter wheat lines I. Grain productivity. *Agricultural science and technology*, Vol. 5 (4), 351-357.

Tsenov, N., Gubatov, T., Atanasova, D., Nankova, M. & Ivanova A., 2014. *Genotype x Environment Effects on The Productivity Traits of Common Wheat (Triticum aestivum L.)* II. Analysis of Genotype Reaction. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences Special Issue: 1*, 1198-1208.

Zadoks, J., Chang, T. & Konzak B., 1974. A decimal code for the growth stages of cereals. *Weed Research*, 14, 415-421.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

CHALLENGES TO CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN BULGARIAN COMPANIES: MONOGRAPH REVIEW

Ognyana Stoichkova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

ОТЗИВ ОТНОСНО МОНОГРАФИЯТА „ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В БЪЛГАРСКИТЕ ФИРМИ“

Огняна Стоичкова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Отзив относно монографията на проф. Радостина Бакърджиева от Институт за икономически изследвания към БАН „Предизвикателства пред корпоративната социална отговорност в българските фирми“, издадена от академично издателство „Талант“ към ВУАРР-Пловдив

Публикуваната монография „Предизвикателства пред корпоративната социална отговорност в българските фирми“ с автор проф. Радостина Бакърджиева, издадена от академично издателство „Талант“ към ВУАРР-Пловдив, е изключително актуална и представлява научно постижение в икономическата литература.

Тази проблематика е водеща в най-новите послания на авторитетни международни институции като ООН, Глобален договор, Глобална инициатива по отчетност, ОИСР и др.

Резултатите от наблюдението на нефинансовото представяне на предприятията, особено на големите компании, служат като ориентир на инвеститори и акционери в процеса на техния информиран инвестиционен избор, на клиенти и доставчици при

включването им във веригата на доставки, на работниците и служителите при мотивацията им да бъдат дългосрочно ангажирани и лоялни към компаниите, в които се трудят, на публичните институции при прилагането на стимулиращи и санкционни режими.

В настоящата монография авторката си поставя и изпълнява успешно следните конкретни цели: преглед на концепциите за нефинансовото разкриване на фирмена информация; наблюдение, оценка и анализ на нефинансовото представяне на фирмите в България; оповестяване на информация за българските фирми с цел разкриване на техния конкретен принос към обществото с икономическо, социално и екологично измерение; представяне на отчет пред заинтересованите страни с цел укрепване на корпоративната устойчивост и конкурентоспособност на фирмите в дългосрочна перспектива.

В монографията авторката се фокусира целенасочено към *конкретни задачи за изпълнение*:

- Представяне на актуални аспекти на концепцията за нефинансово отчитане на предприятията. Систематизиране на теории, посветени на взаимовръзката между корпоративна социална отговорност, нефинансовото представяне и разкриване на социална информация, социално отговорно инвестиране, отговорно поведение на бизнеса, отговорно поведение на институционалните инвеститори, интегрирано отчитане, ESG докладване с икономическо, социално измерение, както и отчитане на съблюдаването на стандартите на добро корпоративно управление .

- Сравнителен анализ между термини и понятия, прилагани в икономическата литература.

- Обобщаване на крайните резултати от наблюдение на нефинансовото представяне на нефинансовите предприятия в България при прилагане на секторен подход (сектори В, С, Д, Е) при заложен променлива- размерът на предприятието (микро- и малки, средни и големи предприятия) въз основа на първични статистически данни, предоставени от НСИ, както и получени в резултат от експериментално наблюдение

Предмет на анализ в монографията на проф. Бакърджиева е изследването на нефинансовото представяне на предприятията в България въз основа на първична статистическа фирмена информация, официално предоставена от НСИ.

Кат обект на изследване са идентифицирани фирмите в България по сектори /секторно измерение/ и размерна структура.

В монографията за целите на изследването са приложени разнообразни инструменти и подходи- анализ, синтез, статистически методи- едномерни и двумерни разпределения, експериментално наблюдение и др.

В *Първа глава* авторката систематизира теоретико-методологични аспекти, основни подходи, модели и техники, свързани с еволюцията на концепцията за нефинансово представяне и отчитане на предприятията. Като основно предизвикателство се посочва необходимостта от постигането на синхрон между отговорното поведение на бизнеса и институционалните инвеститори.

Направена е връзка между нефинансовото отчитане на бизнеса и постигането на Целите на устойчиво развитие, идентифицирани от ООН. Съблюдаването на бизнес- и човешките права е анализирано в контекста на нефинансовото представяне на фирмена информация.

В табличен вид са представени принципите на Международната организация на труда /МОТ/ относно социалната защита, както и Принципите за отговорно банкиране на ООН.

Систематизирани са изискванията за отговорно бизнес поведение на институционалните инвеститори в контекста на техните доверителни задължения.

Във *Втора глава* на монографията авторката на монографията представени обобщени резултати от статистическо наблюдение с фокус нефинансов мониторинг на предприятията в България в различни измерения- секторни и размерни.

Оценките са направени въз основа на наблюдение на динамиката на икономически индикатори като - структура на нефинансовите предприятия в сектори В, С, D, Е според размерната им структура; структура на нефинансовите предприятия във всеки сектор според размерната структура; структура на заетите лица по сектори общо и във всеки от изследваните сектори; съотношение мъже жени в секторите; средна брутна годишна заплата по сектори; структура на работната заплата по сектори, респективно във всеки сектор и др.

Обект на наблюдение са добивната, преработваща промишленост, производството и разпределението на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива, както и доставянето на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване. По размерна структура предприятията са систематизирани в 4 групи- микро-, малки, средни и големи предприятия.

В резултат от статистическото наблюдение авторката формулира *конкретни препоръки към бизнеса, държавните институции и академичната общност.*

Монографията „Предизвикателства пред корпоративната социална отговорност в българските фирми” с автор проф. Радостина Бакърджиева от Институт за икономически изследвания при БАН е изключително интересна. Тя може да бъде от голяма полза за широк кръг *бенефициенти* – студенти, научни работници, докторанти, изследователи. Голям интерес към монографията се очаква от държавни институции като МТСП, Министерство на икономиката, НСИ. Залага се на повишен интерес от бизнеса и неправителствените организации, както и от страна на синдикатите КНСБ и Подкрепа.

Бакърджиева, Р. 2021. Предизвикателства пред корпоративната социална отговорност в българските фирми. Академично издателство „Талант” към ВУАРР-Пловдив, ISBN: 978-619-203-311-8 (CD), ISBN: 978-619-203-312-5 (on-line).

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Списание за наука

НОВО ЗНАНИЕ

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

NEW KNOWLEDGE

Journal of science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

www.science.uard.bg

www.uard.bg

science@uard.bg